

**О. П. Кучинська, Т. І. Фулей,
Р. В. Бараннік**

**ПРИНЦИПИ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
У СВІТЛІ ПРАКТИКИ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ
З ПРАВ ЛЮДИНИ**

Монографія

Ніжин
“Видавництво “Аспект-Поліграф”
2013

УДК 343.137
ББК 67.411:67.412
К95

*Рекомендовано до друку Науково-методичною радою
Національної школи суддів України
(протокол № 1 від 20.02.2013 р.)*

Рецензенти:

Сердюк В. В. – заступник керівника апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, доктор юридичних наук, професор;

Гора І. В. – професор кафедри кримінального процесу та криміналістики, доктор юридичних наук, доцент.

Авторський колектив:

Бараннік Р. В., кандидат юридичних наук, доцент – Передмова;

Кучинська О. П., кандидат юридичних наук, професор – Розділ І;

Фулей Т. І., кандидат юридичних наук – Розділ ІІ, Додатки, Алфавітний покажчик рішень ЄСПЛ.

Кучинська О. П., Фулей Т. І., Бараннік Р. В.

К95 Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини : монографія / О. П. Кучинська, Т. І. Фулей, Р. В. Бараннік. – Ніжин : ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2013. – 228 с.

ISBN 978-966-340-529-2

У пропонованій монографії на підставі системного аналізу чинного міжнародного та національного законодавства, з урахуванням практики діяльності Європейського суду з прав людини, розглядається процес формування та розвитку загальноновизнаних міжнародних стандартів у галузі прав людини. Комплексно досліджено правові питання імплементації загальноновизнаних міжнародних стандартів та принципів кримінального провадження в галузі прав людини у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство.

Буде корисною для науковців, викладачів, аспірантів та студентів юридичних навчальних закладів, а також для працівників суду, правоохоронних та правозахисних органів.

УДК 343.137
ББК 67.411:67.412

ISBN 978-966-340-529-2

© Кучинська О. П., Фулей Т. І.,
Бараннік Р. В., 2013

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	6
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОВИЗНАНІ МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ І ПРАВОВІ ПИТАННЯ ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ У ВІТЧИЗНЯНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО	9
Загальноновизнані міжнародні стандарти та принципи кримінального провадження в галузі прав людини	9
Право на те, щоб не бути утримуваним в рабстві чи підневільному стані	24
Право на те, щоб не піддаватися катуванню або жорстокому, нелюдському чи принижуючому гідність поводженню чи покаранню.....	26
Право на рівність усіх перед законом та право на рівний захист закону	29
Право на ефективне відновлення в правах компетентним національним судом у випадках порушення основних прав, наданих Конституцією чи законом.....	30
Право на свободу та особисту недоторканність.....	31
Право на справедливий судовий розгляд.....	34
Право на призначення покарання виключно на підставі закону	36
Право на повагу до особистого та сімейного життя	38
Право на власність	39
Право не бути позбавленим свободи за невиконання будь-якого договірною зобов'язання.....	41
Правові питання імплементації загальноновизнаних міжнародних стандартів та принципів кримінального провадження в галузі прав людини у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство.....	42

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗКРИТТІ ЗМІСТУ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	48
Верховенство права (ст. 8 КПК, ст. 1 ЄКПЛ).....	54
Законність (ст. 9 КПК, ст. ст. 5, 6, 7, 8 та ін. ЄКПЛ)	58
Рівність перед законом і судом (ст. 10 КПК, ст.6, ст. 14 ЄКПЛ, Протокол № 12 до Конвенції).....	66
Повага до людської гідності (ст. 11 КПК, ст. 3 ЄКПЛ).....	71
Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність (ст. 12 КПК, ст. 5 ЄКПЛ).....	81
Недоторканність житла чи іншого володіння особи (ст.13 КПК, ст. 8 ЄКПЛ).....	96
Таємниця спілкування (ст. 14 КПК, ст. 8 ЄКПЛ).....	101
Невтручання у приватне життя (ст. 15 КПК, ст. 8 ЄКПЛ).....	102
Недоторканність права власності (ст. 16 КПК, ст. 1 Першого протоколу).....	109
Доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень (ст. 21 КПК, ст. 6 ЄКПЛ).....	113
Забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (ст. 24 КПК, п. 4 ст. 5 та ст. 13 ЄКПЛ).....	120
ВИСНОВКИ.....	125
ДОДАТКИ.....	127
Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод зі змінами, внесеними Протоколом N 11	127
Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зі змінами, внесеними Протоколом N 11	145
Протокол N 2 про надання Європейському суду з прав людини повноважень робити консультативні висновки	147

Протокол N 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі до неї зі змінами, внесеними Протоколом N 11	150
Протокол N 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари зі змінами, внесеними Протоколом N 11	153
Протокол N 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зі змінами, внесеними Протоколом N 11	156
Протокол N 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ETS N 177)	160
Протокол N 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин	163
Протокол N 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який змінює контрольну систему Конвенції	166
Протокол N 14-bis до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод	173
Закон України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини”	177
СПРАВА “ХАРЧЕНКО ПРОТИ УКРАЇНИ”	191
АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК РІШЕНЬ ЄСПЛ, НА ЯКІ Є ПОСИЛАННЯ У РОЗДІЛІ 2 ЦЬОГО ВИДАННЯ.....	217
ДАНІ ПРО АВТОРІВ.....	224

ПЕРЕДМОВА

Процеси глобалізації, які відбуваються сьогодні, створюють сприятливі умови для плідного міждержавного обміну передовим досвідом у різних напрямках. Так, і національна система принципів кримінального провадження зазнає якісно нових змін унаслідок запозичення позитивних здобутків міжнародної спільноти у галузі забезпечення прав людини.

Прийнятий у 2012 році Кримінальний процесуальний кодекс вирішив цілий ряд гострих питань, які не давали спокою правозахисникам з причини наявності бажання відшукати найоптимальніші шляхи приведення українського судочинства до належного порядку, за якого із стовідсотковою гарантією забезпечується режим відповідності національних стандартів забезпечення прав людини загальновизнаним міжнародним стандартам.

Дуже багато пропозицій щодо розширення переліку принципів (засад) кримінального провадження знайшли своє належне закріплення у новому законі. Проте наступним логічним кроком належного впровадження цих позитивних змін є усунення можливих колізійних моментів їх реалізації та подальше прямування обраним курсом. Узагалі то реформування інститутів державної влади, насамперед судів та інших органів, пов'язаних з їхньою діяльністю загальною метою, є свідченням позитивних демократичних перетворень, які відбуваються у суспільстві та державі, оскільки, як показує світовий досвід, рівень демократії в суспільстві великою мірою визначається місцем та роллю суду в системі органів державної влади.

Що ж обумовлює необхідність проведення вдосконалення національного законодавства у галузі прав людини? Це насамперед прагнення реального забезпечення прав і свобод громадян, затвердження верховенства закону, а також те, що суди країни, вся система юстиції і чинне законодавство, яке регулює діяльність правоохоронних органів, переживають глибоку кризу, викликану багатьма факторами, які негативно впливають на їх діяльність. Усім відомо, що історія розвивається за спіраллю. Ми пам'ятаємо, що суди не завжди надійно охороняли права і свободи людини, оскільки являли собою важливий інструмент командно-адміністративної системи і змушені були бути провідниками її волі: суд не мав влади, а влада безконтрольно користувалась судом.

Але сьогодні ми не маємо права допустити повторення аналогічної ситуації, а отже серед завдань представників кримінальної процесуальної науки пріоритетним залишається стояти на сторожі найвищих стандартів забезпечення прав та свобод людини.

У контексті програми глобального підвищення правових стандартів забезпеченості гуманістичного начала в усіх сферах нашого життя, кримінальне судочинство являє собою об'єкт прискіпливої уваги правозахисників з усього світу, оскільки практично кожною своєю дією чи процедурою воно впритул наближається до охоронюваного правом особистого життя громадян. Саме тому вдосконалення кримінального судочинства являє собою дуже складну та комплексну задачу, у контексті розв'язання якої має бути реалізована ціла програма послідовних та взаємообумовлених дій, спрямованих на:

- створення такого судочинства, яке максимально гарантувало б право на судовий захист, рівність громадян перед законом, створило б умови для дійсної змагальності і реалізації презумпції невинуватості;
- запровадження системи судоустрою і судочинства, що гарантує право громадянина на оперативний розгляд і законне вирішення справи компетентним судом;
- відповідність нормативних актів з питань діяльності судів і органів юстиції вимогам міжнародних угод, ратифікованих Україною;
- подальше реформування матеріального і процесуального законодавства, з метою наповнення його гуманістичним змістом;
- поширення практики розгляду окремих категорій судових справ суддями одноособово, а також колегіями професійних суддів та суддями з розширеною колегією судових засідателів;
- формування незалежної судової експертизи;
- посилення ролі адвокатури тощо.

Як бачимо, вдосконалення практично кожного інституту кримінального судочинства стосується програми приведення національних стандартів у галузі забезпечення прав людини у відповідність із міжнародним досвідом та практикою.

Заради справедливості слід визнати, що й сучасний стан справ у цій сфері характеризується значними здобутками саме завдяки багатому історичному досвіду нашої цивілізації. Новітній етап у сфері розширення прав особи почався після другої світової війни, а саме, після заснування у 1945 році Організації Об'єднаних Націй та прийняття цілої низки міжнародних документів щодо захисту прав та свобод людини.

Сьогодні робота по забезпеченню прав людини проводиться дедалі активніше та на всіх можливих рівнях: міжнародному, регіональному та національному. За таких умов основними орієнтирами у напрямку започаткованого процесу побудови ідеальної правової системи з точки зору забезпеченості прав і свобод людини мають стати:

- запозичення передового досвіду у галузі законодавчої техніки у інших країн світу;
- відтворення у національному законодавстві передових ідей щодо посилення гарантій прав людини;
- дослідження практики міжнародних органів та організацій щодо діяльності із забезпечення прав та свобод, зокрема Європейського суду з прав людини;
- вивчення позитивного досвіду прецедентного права країн з англо-американською системою права.

Автори пропонованої монографії своєю роботою прагнуть сприяти вирішенню поставлених завдань та бажають підтримати позицію, яку висловив М. В. Баглай, зазначивши, що загальновизнані принципи і норми міжнародного права в галузі прав людини повинні мати пряму дію і не потребувати механізму імплементації. Це вказує на неухильне зближення міжнародно-правового та національно-правового інститутів прав і свобод, що в перспективі може зробити останній зайвим. Єдиний всесвітній правовий статус людини і громадянина, безсумнівно, на думку автора, буде рисою майбутньої цивілізації¹.

¹ Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации : [Учебник] / М. В. Баглай. – 6-е изд., изм. и доп. – М. : Норма, 2007. – С. 163.

РОЗДІЛ 1.

ЗАГАЛЬНОВИЗНАНІ МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ І ПРАВОВІ ПИТАННЯ ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ У ВІТЧИЗНЯНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Загальноvizнані міжнародні стандарти та принципи кримінального провадження в галузі прав людини

Обраний Україною курс на побудову правової та демократичної держави свого часу призвів до необхідності переосмислення ролі та місця нашої країни у міжнародному співтоваристві. Прагнення до євроінтеграції та проведення широкого спектру реформ у політичній, соціально-економічній та правовій сферах обумовлюють не тільки удосконалення положень чинних законодавчих актів, а й створення зовсім нових, що відповідають загальноvizнаним світовим стандартам та, як правило, ґрунтуються на принципах охорони та захисту прав людини і громадянина.

У цьому контексті нагальною стає потреба у вивченні та аналізі з метою запозичення і впровадження передового досвіду міжнародних організацій (ООН, ЄС) у галузі забезпечення прав людини, наближення національної нормативно-правової бази до стандартів цих міжнародних об'єднань та визначення механізму адаптації таких стандартів до законодавства України.

На сьогоднішній день загальноvizнані міжнародні стандарти відображають найвищі досягнення цивілізації та, таким чином, становлять взірець законодавчого забезпечення прав людини, у тому числі – у сфері кримінальної процесуальної діяльності. У той же час, парадокс розвитку міжнародного права полягає в істотному розриві між право-

творчістю і правореалізацією. Так, правотворчий процес проходить все більш активно, оскільки за останні десятиліття було встановлено більше принципів і норм, ніж за всю попередню історію людства. Процес же вдосконалення механізму реалізації норм проходить більш повільно. Між тим саме вдосконалення механізму дії міжнародних стандартів та принципів у національному законодавстві є необхідною умовою їх ефективної реалізації.

Враховуючи те, що кримінальному процесуальному законодавству належить одне з ключових місць у забезпеченні прав і свобод людини і громадянина, у галузі національної кримінальної процесуальної науки все більше уваги приділяється питанням відповідності українського законодавства загальноновизнаним міжнародним принципам і стандартам. За роки незалежності України чинне кримінальне судочинство зазнало немало змін і доповнень, проте воно ще не повністю відповідає міжнародному праву і потребує якнайшвидшої гармонізації з ним². У кримінальному процесуальному законодавстві України з часу набуття нашою державою незалежності інтенсивно почали з'являтися норми, розроблені міжнародними організаціями. Логічним продовженням цього процесу став чинний Кримінальний процесуальний кодекс України, який з'явився з проекту, підготовленого робочою групою з питань реформування кримінального судочинства, створеною відповідно до Указу Президента України № 820/2010 від 17 серпня 2010 року. Разом із цим не врегульованими та такими, що потребують подальшого вивчення, залишається багато питань вказаного напрямку. Так, зокрема, серед представників кримінальної процесуальної науки досі існують довготривалі дискусії щодо правил розгляду міжнародних нормативно-правових документів, які закріплюють загальноновизнані стандарти та принципи у галузі прав людини, у якості джерел кримінального процесуального права; правил застосування суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності положень міжнародно-правових актів при реалізації своїх прав та у практичній діяльності; практики вивчення рішень Європейського Суду з прав людини та їх застосування у напрямку вдосконалення кримінального процесуального законодавства України тощо.

² Омеляненко Г. М. Реалізація принципів міжнародного права у законодавстві про кримінальне судочинство України / Г. М. Омеляненко // Законодавство України та міжнародне право. Проблеми гармонізації : [збірник наукових праць]. – Випуск 4. – К., 1998. – С. 90.

Таким чином, на сьогодні саме наближення законодавства України до загальноновизнаних міжнародних стандартів виступає ключовою складовою процесу її світової інтеграції. Повага до таких стандартів, знання загальноновизнаних принципів у галузі забезпечення прав людини та норм міжнародних документів, а також приведення у відповідність із ними національного законодавства є необхідною умовою повноправного членства України у міжнародному співтоваристві та запорукою успішної побудови правової держави на основі створення якісно нової системи процесуальних гарантій, а також ефективного забезпечення прав людини і громадянина у галузі кримінального провадження.

Потужним поштовхом у цьому напрямку стало прийняття у 1996 році чинної Конституції України, яка закріпила багато з числа загальноновизнаних норм та принципів у галузі забезпечення прав людини, напрацьованих багатолітньою та інтернаціональною міжнародною практикою. До того ж стаття 18 Конституції України встановила, що зовнішньополітична діяльність України має бути спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права. У той же час, Основний Закон нашої держави зробив українську правову систему відкритою для усіх майбутніх вдосконалень за рахунок подальшої модернізації найкращими світовими стандартами як у галузі забезпечення прав людини, так і в будь-якій іншій сфері. Так, у статті 9 Конституції України закріплено положення про те, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України (ст. 9 Конституції України).

Таким чином, можна констатувати, що в Україні міжнародні договори є джерелами кримінального процесуального права, а правові норми, встановлені міжнародними документами, що визначають стандарти та принципи кримінального провадження в галузі прав людини, можуть безпосередньо здійснювати регулювання правовідносин між учасниками кримінального процесу та формувати зміст процесуальних гарантій. У практиці міжнародного права для позначення міжнародного договору, крім терміна “договір”, застосовують і такі терміни, як конвенція, угода, пакт, протокол, трактат, статут, загальна заява, декларація, комюніке, хартія, меморандум, регламент, акт, обмін нотами тощо.

У зв'язку із вищевикладеним актуальним є питання щодо юридичної сили міжнародних нормативно-правових актів та правового порядку їх застосування на території нашої країни, оскільки твердження про пряму дію міжнародно-правових норм неминуче приводило його прихильників до висновку про необхідність визнання акта міжнародного права джерелом внутрішнього права країни, що має пріоритет у разі колізії з внутрішньодержавними законами.

У той же час, Основний Закон не дає прямої відповіді на це запитання, а довільне тлумачення, наприклад, ч.1 ст.26 Конституції України (“...за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України”) може призвести до, на перший погляд, логічних, але по суті хибних висновків щодо юридичної ієрархії перелічених правових джерел.

Питання про точне ієрархічне положення міжнародних норм, що закріплюють стандарти та принципи в галузі прав людини, в системі джерел кримінального процесуального права України має велике практичне значення. Як зазначає з цього приводу М. В. Миронов, будь-яке право ієрархічне за своєю природою, причому ця ієрархічність зростає по мірі його розвитку, а відповідно, й ускладнення тієї чи іншої системи права³.

Таким чином, спробуємо розібратися у цьому аспекті, проаналізувавши нормативно-правові підстави застосування міжнародних нормативно-правових документів в нашій країні. Як виявляється, питання дії міжнародних договорів, особливо тих, які закріплюють загальновизнані міжнародні стандарти у галузі прав людини, були турботою вітчизняного законодавця ще під час прийняття найперших нормативних документів в новітній українській історії. Зокрема, в Декларації про державний суверенітет України⁴, проголошеній 16 липня 1990 року, говориться: “Українська РСР визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права”.

Закон “Про дію міжнародних договорів на території України”⁵ від 10 грудня 1991 року було скасовано новим, який прийшов йому на

³ Миронов Н. В. Международное право: нормы и их юридическая сила / Н. В. Миронов. – М. : Юрид. лит., 1980. – С. 25.

⁴ Декларація про державний суверенітет України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/55-12>

⁵ Про дію міжнародних договорів на території України. Закон України від 10.12.1991 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1953-12>

зміну, але він містив дуже цікаве формулювання у досліджуваному нами контексті: “Виходячи з пріоритету загальнолюдських цінностей, загально визнаних принципів міжнародного права, прагнучи забезпечити непорушність прав і свобод людини, включитись у систему правових відносин між державами на основі взаємної поваги державного суверенітету і демократичних засад міжнародного співробітництва, Верховна Рада України постановляє: Встановити, що укладені і належним чином ратифіковані Україною міжнародні договори становлять невід’ємну частину національного законодавства України і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства”. Даний закон, як зазначалося вище, було скасовано на підставі Закону України “Про міжнародні договори України”⁶ від 29 червня 2004 року, який, повторюючи загальні положення свого попередника, конкретизує порядок застосування міжнародних договорів, закріплюючи положення наступного змісту: “Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору”.

І нарешті, для повної ясності картини процитуємо зміст ч. 1 ст. 8 Конституції України: “Конституція України має найвищу юридичну силу” та ч. 2 ст. 9: “Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України”. Як видно з тексту Розділу 2 Закону України “Про міжнародні договори України”, у відтвореному положенні Конституції йдеться про будь-який з видів надання згоди на обов’язковість для України міжнародного договору: підписання, ратифікацію, затвердження, прийняття чи приєднання.

Значний інтерес у зв’язку із дослідженням даного питання викликає також Конвенція про право міжнародних договорів⁷, яка набрала чинності для України відповідно до Указу Президії Верховної Ради Української РСР від 14 квітня 1986 року. Оскільки Україна є учасницею цієї Конвенції, вона має дотримуватись її норм стосовно виконання положень інших міжнародних договорів, а у ст. ст. 26, 27 зазначеного

⁶ Про міжнародні договори України. Закон України від 29.06.2004 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.

⁷ Віденська конвенція про право міжнародних договорів: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_118/print 1321692167854971

документу говориться наступне: “Кожен чинний договір є обов’язковим для його учасників і повинен добросовісно виконуватись. Учасник не може посилається на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання ним договору”.

У контексті всього сказаного не можна також обійти увагою й Постанову Пленуму Верховного Суду України № 9 від 01 листопада 1996 року “Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя”⁸, у п. 4 якої вказується: “Виходячи з положення ст. 9 Конституції України про те, що чинні міжнародні договори, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, суд не може застосувати закон, який регулює правовідносини, що розглядаються, інакше як міжнародний договір. У той же час міжнародні договори застосовуються, якщо вони не суперечать Конституції України”.

Таким чином, як ми можемо побачити з наведеного аналізу, безсумнівно положення Основного Закону нашої держави мають найвищу юридичну силу при застосуванні на території нашої країни. Другу сходинку в ієрархії нормативних документів, що проголошують та закріплюють права і свободи громадян, займають міжнародні нормативно-правові документи, за умови дотримання належної процедури їх інтеграції до національної правової системи України. І вже потім в цій системі розташовуються чинні закони, а за ними – інші підзаконні нормативно-правові акти нашої держави. До речі, саме такої думки дотримується багато представників вітчизняної правової науки⁹.

Однак, не буде зайвим з цього приводу дослідити досвід нашого північного сусіда – Російської Федерації, у ч.1 ст.17 Конституції якої зазначається, що у Російській Федерації визнаються і гарантуються

⁸ Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 01.11.1996: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>

⁹ Кримінальний процес. Загальна частина: [підручник] / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Х.: Право, 2010. – 608 с.; Дроздов О. До проблеми визначення множинності джерел кримінального процесуального права України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://justinian.com.ua/article.php?id=2694>; Дроздов О. М. Джерела кримінального процесуального права України: дис... канд. юрид. наук / О. М. Дроздов: Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2004. – 235 с.; Коріняк О. М. Щодо сучасного розуміння джерел кримінального процесуального права / О. М. Коріняк // Часопис Академії адвокатури України. – № 8(3’2010). – 2010. – С. 1–05.

права і свободи людини і громадянина відповідно до загально визнаних принципів і норм міжнародного права і відповідно до цієї Конституції¹⁰. На підставі змісту цієї норми деякі науковці приходять до висновку, що загально визнані принципи і норми міжнародного права щодо прав людини та громадянина, у тому числі в сфері кримінального судочинства, завжди мають пріоритет над внутрішнім законодавством та володіють безпосередньою дією¹¹. Підтвердженням цієї тези слугує також зміст ч.1 ст.55 Конституції РФ, в якій говориться, що перерахування в Конституції України основних прав і свобод не повинно тлумачитися як заперечення або применшення інших загально визнаних прав і свобод людини і громадянина”.

Коментуючи таку позицію закону, Т. М. Нешатаєва зазначає, що: “Загально визнані принципи міжнародного права, включені в правову систему РФ, безумовно, мають пріоритет над принципами Конституції РФ. ...Принципи такого роду – це каркас, на основі якого будується будь-яка правова система. Наприклад, у разі розбіжності загально визнаного принципу міжнародного права і принципу будь-якої національної конституції в галузі прав людини юридичний пріоритет мають загально визнані принципи міжнародного права¹²”.

Приблизно таку ж саме позицію займають і розробники Модельного Кримінального процесуального кодексу для держав-учасниць СНД, прийнятого Міжпарламентською Асамблеєю держав-учасниць СНД 17 лютого 1996 року. У ч.2 ст.4 цього документу говориться, що загально визнані принципи і норми міжнародного права і міжнародні договори незалежної держави є складовою частиною його кримінально-процесуального права і безпосередньо породжують права і свободи людини у сфері кримінального судочинства”¹³.

¹⁰ Конституция Российской Федерации : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.constitution.ru/index.htm>

¹¹ Смирнов А. В., Калиновский К. Б. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / А. В. Смирнов, К. Б. Калиновский; [Под ред. А. В. Смирнова]. – СПб. : Питер, 2003. – С. 39.

¹² Нешатаева Т. Н. Международный гражданский процесс / Т. Н. Нешатаева. – М. : Дело, 2001. – С. 31–32.

¹³ Модельный уголовно-процессуальный кодекс для государств – участников Содружества Независимых Государств : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iacis.ru/html/?id=22&pag=31&nid=1>

Аналіз же нашої національної нормативно-правової бази застосування міжнародно-правових документів, результати якого ми наводили вище, а також огляд позицій представників національної правової науки показує, що найбільш типовою для української юриспруденції є позиція, відповідно до якої міжнародне право не здатне регулювати внутрішні відносини, і тому поширений вираз “безпосередня дія норм міжнародного права” у правовій системі нашої країни має умовний характер. Для того, щоб регулювати кримінальні процесуальні відносини, міжнародне право повинно увійти до правової системи країни у встановленому порядку, тобто трансформуватися або пройти процес імплементації, а введення в дію норм міжнародних договорів вимагає формування достатнього правового забезпечення у вітчизняному кримінальному процесуальному праві шляхом включення до нього норм про правила виконання відповідних міжнародних правових норм.

У той же час дозволимо собі звернути увагу на один принциповий момент: конституційний статус включає в себе суб’єктивні, у тому числі й процесуальні права, серед яких встановлене ч.3 ст.55 Конституції України право на звернення до міждержавних органів захисту. Одним з таких є Європейський Суд з прав людини, який є правомочним у разі встановлення фактів порушення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, винести рішення, спрямоване на відновлення порушеного права. І хоча Європейський Суд не є вищою інстанцією по відношенню до судової системи України, а відповідно – він не може скасувати рішення, що було винесене органом державної влади або національним судом, але він правомочний присудити “справедливу сатисфакцію”. Крім того, за всю багаторічну практику діяльності Європейського Суду ще не було зафіксовано жодного випадку невиконання державами-членами Ради Європи його рішень. Таким чином розглянутий конвенційний механізм є наднаціональною гарантією захисту прав та свобод людини, а отже, ст.55 Конституції України сама допускає ситуації, за яких нормам Конвенції віддається перевага над усіма національними нормами, що по суті є виключенням з ч.1 ст.8 Конституції України.

Зважаючи на те, що суб’єкти кримінальної процесуальної діяльності можуть звертатися за захистом своїх прав не тільки до Європейського Суду, але й до Комітету з прав людини, заснованого на підставі Пакту про громадянські та політичні права 1966 року, а також до

комітетів проти катувань, утворених відповідно до Універсальної Європейської конвенції проти катувань¹⁴, вважаємо, що сьогодні можна впевнено сказати, що суб'єкти кримінального судочинства володіють не тільки внутрішньодержавною правосуб'єктністю, але й певним обсягом міжнародної правосуб'єктності. З урахуванням даної обставини має трактуватися й статус особи у кримінальному судочинстві, значну частину якого складають міжнародні стандарти та принципи кримінального провадження в галузі прав людини, які ми розглянемо у наступній частині даного підрозділу.

КПК України у ст.1 визнав положення міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, самостійним джерелом кримінального процесуального законодавства. Разом із цим, міжнародні стандарти та принципи у галузі прав людини міцно увійшли до правового статусу учасників кримінального провадження в Україні. Однак, не зважаючи на те, що під час розгляду нормативно-правової бази застосування в Україні міжнародних договорів, ми не раз зустрічалися із терміном “загальновизнані стандарти та принципи міжнародного права”, ані Кримінальний процесуальний кодекс, ані Конституція України не дають ні їх точного визначення, ні переліку. Крім того, не має на сьогодні відповіді про зміст категорії “загальновизнані стандарти та принципи” й в актах офіційного тлумачення. Такий стан речей закономірно спричиняє великі труднощі під час правозастосування. Саме тому в рамках нашого дослідження виникає необхідність вирішення декількох питань, які мають принципове значення як теоретичного, так і практичного характеру.

По-перше, що слід розуміти під загальновизнаними міжнародними стандартами та принципами у галузі прав людини?

По-друге, в яких конкретно міжнародно-правових актах закріплені ці стандарти та принципи?

По-третє, необхідно визначити їх систему, дослідити зміст та форму закріплення кожного з них.

Традиційно, вирішення поставлених питань має відбуватися послідовно, оскільки визначення точного нормативного змісту загальновизнаних міжнародних стандартів та принципів спричиняє численні

¹⁴ Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1984 року.

суперечки навіть серед юристів-міжнародників, що обумовлено, зокрема, плюралізмом у підходах до з'ясування поняття “загальновизнані міжнародні стандарти та принципи у галузі прав людини”. Складність застосування загальновизнаних стандартів і принципів пояснюється, зокрема, тим, що вони не зафіксовані в якомусь одному міжнародному акті, а містяться у чисельних договорах та звичаях, оскільки в міжнародному праві немає кодексів, на кшталт тим, які є у внутрішньому праві держав¹⁵.

У порушеному контексті зазначимо, що традиційно дослідниками виділяється декілька форм виразу загальновизнаних стандартів та принципів міжнародного права. Основними серед них є міжнародно-правовий звичай та міжнародний договір. Однак першорядне значення серед них має міжнародний договір, оскільки лише в такому випадку правозастосувач має реальну можливість застосовувати конкретні положення того чи іншого договору. Ставлення ж кримінального процесу до звичаю, як до джерела кримінального процесуального права, достатньо предметно визначив ще на початку минулого століття С. І. Вікторський, який писав, що звичай ще на той час вже відійшов в область історії і застосовується хіба тільки при розборі справ з далеких околиць держави. ...Хоча писані закони і менш рухливі, ніж звичайне право, але вони дають кращі гарантії проти свавілля суддів і вносять в судочинство повну визначеність, чому і є в наші дні майже виключно джерелом процесуального права”¹⁶.

Повертаючись до визначення, зазначимо, що хоча поняття “загальновизнані стандарти та принципи” є порівняно новим для вітчизняної правозастосовної практики, то для практики зарубіжних країн воно відоме вже давно і взагалі є усталеним міжнародно-правовим терміном, який отримав широке розповсюдження як в міжнародних документах, так і у внутрішньодержавних актах. Посилання на загальновизнані норми та принципи містяться у конституціях ФРН (ст.25), Італії (ст.10), Греції (п.2 ст.2, п.1 ст.28) та інших держав. Поняття “загальновизнані принципи і норми” присутнє у багатьох міжнародних документах. Про нього згадується у ст.18 Конституції України та ч.1

¹⁵ Лукашук И. И. Нормы международного права в правовой системе России : [учебно-практическое пособие] / И. И. Лукашук. – М., 1997. – 90 с.

¹⁶ Викторский С. И. Русский уголовный процесс : [учебное пособие] / С. И. Викторский. – М., 1997. – С. 76–77.

ст.3 Кримінального кодексу України: “Законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права”¹⁷.

У той же час представники науки та практики кримінального процесуального права, так само, як і юристи-міжнародники, підкреслюють складність визначення поняття, що досліджується. Зокрема, О. Г. Волеводз зазначає, що питання про загальноновизнані стандарти та принципи міжнародного права вже протягом тривалого часу є спірним в теорії як міжнародного, так й інших галузей права. На думку автора, діапазон думок з цього приводу починається від необхідності їх віднесення до категорій загального міжнародного права, що не потребують конкретизації та є допустимими для застосування навіть у якості основи при прийнятті рішення по конкретній кримінальній справі, та завершується визнанням необґрунтованості згадування про них в конституції¹⁸.

Що ж конкретно слід розуміти під загальноновизнаними стандартами та принципами? Однією з характерних ознак, що дозволить розкрити зміст даного поняття є те, що такі принципи та стандарти встановлюються та визнаються усіма чи майже усіма членами міжнародної спільноти держав, а також є обов’язковими для усіх чи майже усіх держав. В міжнародно-правовій доктрині та практиці такі принципи і норми позначаються як принципи і норми загального міжнародного права. У спеціальному дослідженні, яке було присвячено загальноновизнаним нормам, відзначається, що вони мають відповідати наступним критеріям: 1) визнання державами різних соціально-економічних систем; 2) визнання всіма або переважною більшістю держав¹⁹. При цьому, як зазначає І. І. Лукашук, така більшість має бути достатньо репрезентативною не тільки у кількісному, але й у якісному відношенні, представляючи всі основні політичні, соціально-економічні і правові системи, а також усі континенти²⁰.

¹⁷ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

¹⁸ Волеводз А. Г. Правовое регулирование новых направлений международного сотрудничества в сфере уголовного процесса / А. Г. Волеводз. – М. : Юрлитинформ, 2002. – С. 127.

¹⁹ Общепризнанные нормы в современном международном праве / Отв. ред. Н. Н. Ульянова. – К. : Наукова думка, 1984. – С. 25.

²⁰ Лукашук И. И. Нормы международного права в международной норма-

Не вдаючись до детального аналізу всіх наявних у юридичній літературі позицій з цього приводу, зазначимо лише найбільш суттєві, на наш погляд, ознаки загальноновизнаних стандартів та принципів, які у повній мірі відображають суть даного поняття: 1) загальноновизнана норма є правилом поведінки, зміст якого встановлено у міжнародному договорі в результаті власного, добровільного та узгодженого волевиявлення держав; 2) загальноновизнані норми є нормами права, загального для держав різних соціально-економічних систем; 3) загальноновизнані норми є елементами правової системи, яка охоплює чи має охоплювати всі держави. Іншими словами – це норми загального для всіх держав міжнародного права, що можуть універсально застосовуватися до всіх цих держав. Універсальна прийнятність загальноновизнаних стандартів та принципів у галузі прав людини обумовлена всезагальним інтересом багатьох держав світової спільноти до встановлення єдиного загальноприйнятого правового статусу людини і громадянина, який ґрунтуватиметься на ідеалах свободи, рівності, справедливості тощо²¹.

На підставі викладеного, сформулюємо наступне визначення: загальноновизнані стандарти та принципи у галузі прав людини – це визнані більшістю держав, що широко представляють різні соціально-економічні системи та континенти, обов'язкові правила поведінки у сфері забезпечення прав, свобод та законних інтересів, які закріплюють досягнутий рівень розвитку світової спільноти у встановленні правового статусу

тивної системі / И. И. Лукашук. – М. : Спарк, 1997. – С. 236–237.

²¹ Загальна декларація прав людини заклала основи нової галузі міжнародного права – міжнародне право прав людини. Міжнародне право прав людини – сучасна галузь міжнародного права; сукупність норм, що регулюють співробітництво держав і міжнародних організацій при розробці міжнародних стандартів прав людини, їхньої імплементації в міжнародний і внутрішній порядок, у створенні міжнародних органів і установ із питань захисту прав людини й організації їхньої діяльності, а також у виконанні процедур захисту цих прав на міжнародному рівні. Основними джерелами міжнародного права прав людини є Статут ООН, Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про цивільні і політичні права 1966 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. Як галузь сучасного міжнародного права міжнародне право прав людини складається з ряду підгалузей – специфічних систем регулювання правовідносин щодо встановлення стандартів прав людини і їхнього здійснення, задоволення соціальних потреб (права жінок, права дітей, права затриманих тощо). Див. : Юридична енциклопедія. – Т. 3: К-М. – С. 671.

людини і громадянина. Стосовно даного визначення зазначимо, що в науці міжнародного права такі поняття, як “стандарти”, “принципи” і “норми” використовуються як рівнозначні.

У запропонованому визначенні ми зробили акцент на те, що до загальноновизнаних норм у галузі прав людини можна віднести тільки ті норми, які є універсальними для всіх або багатьох держав. У цьому контексті додамо, що за сферою дії міжнародні норми у галузі прав людини можуть мати також характер регіональних (локальних), тобто тих, які розраховані на застосування щодо певного кола держав, об’єднаних спільною ознакою за місцем розташування. Відповідно, універсальні загальноновизнані норми містяться перш за все у документах, що приймаються в рамках універсальних міжурядових організацій (ООН, Інтерпол тощо), у той час, коли загальноновизнані норми регіонального характеру переважно закріплюються в документах регіональних організацій (Рада Європи, Співдружність Незалежних Держав тощо). Наведені висновки доречно буде доповнити, процитувавши колишнього голову Комісії ООН з прав людини А. Агілара, який зазначав, що Загальна декларація прав людини та міжнародні пакти містять норми, які виділені з колективного досвіду і загальної спадщини всіх народів світу, які представляють собою універсальні стандарти поведінки для всіх народів і держав²².

Таким чином, систему міжнародно-правових актів, що містять загальноновизнані стандарти та принципи в галузі прав людини, складають дві основні групи документів: універсальні та регіональні, структуру яких ми спробуємо визначити. Навряд чи хтось буде заперечувати проти універсального характеру Загальної декларації прав людини²³, прийнятої генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, а також Міжнародних пактів “Про громадянські і політичні права”²⁴ та “Про економічні, соціальні та культурні права”²⁵, прийнятих 16 грудня 1966 року.

²² Ramcharan O. The Concept and Present Status of International Protection of Human Rights: Forty Years after the Universal Declaration. – Dordrecht, 1989. – P. 56.

²³ Загальна декларація прав людини : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_015

²⁴ Міжнародний пакт Про громадянські і політичні права : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_043

²⁵ Міжнародний пакт Про економічні, соціальні та культурні права : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_042

Крім того, в ряді випадків до цієї системи дослідниками також включаються Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права²⁶, Статут ООН²⁷, Декларація про принципи міжнародного права 1970 року²⁸. З цього приводу вважаємо за необхідне зазначити, що ознайомлення зі змістом названих документів переконливо свідчить про їх непрофільний характер щодо досліджуваної сфери регулювання. Так, зокрема, Статут ООН регулює порядок створення та діяльності цієї міжнародної організації, а інші – хоча й визначають правові основи співробітництва держав у галузі прав людини, але не містять конкретних прав і свобод людини.

У свою чергу, на другому рівні, як було зазначено раніше, знаходяться регіональні міжнародно-правові документи, дія яких розповсюджується на всі або більшість держав певного регіону. Визначальну роль серед них для України мають міжнародні регіональні договори, розроблені в рамках Ради Європи. До них, безсумнівно, слід віднести Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року²⁹. Конкретизуючи та розвиваючи універсальні права і свободи людини, закріплені в універсальних документах, Конвенція тим самим сприяє виконанню вимог ООН щодо забезпечення стандартів прав та свобод людини на регіональному рівні. У той же час, відмітимо, що порівняльний аналіз Конвенції з відповідними статтями Загальної декларації та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права свідчить про те, що в ній містяться не тільки загальновизнані стандарти та принципи, зафіксовані у двох вищеназваних універсальних документах, але й деякі інші.

²⁶ Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_086

²⁷ Устав Организации Объединённых Наций : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/documents/charter/>

²⁸ Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединённых Наций : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_569

²⁹ Конвенция про захист прав людини і основоположних свобод : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_004/print1321692167854971

Наступним документом регіонального характеру, що встановлює загально визнані стандарти та принципи в галузі прав людини є Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання³⁰, в основі якої лежить розвинуте положення ст.3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: “Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню”.

Крім того, з 1991 року Україна, як відомо, є членом ще однієї міжнародної регіональної організації – Співдружності Незалежних Держав, відповідно до Статуту якої, однією з цілей даної організації є забезпечення прав і основних свобод людини відповідно до загально визнаних принципів та норм міжнародного права³¹. З метою досягнення поставленої цілі 26 травня 1995 року в Мінську була прийнята Конвенція Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи людини³², яка заклала основу створення ще одного регіонального механізму захисту прав та основних свобод людини.

Які ж саме стандарти та принципи у галузі прав людини є загально визнаними міжнародною спільнотою? Відповідь на це питання можна віднайти через постатейний аналіз перелічених вище міжнародно-правових документів. Як нами було встановлено раніше, систему міжнародних документів, що містять загально визнані стандарти та принципи у галузі прав людини та є обов’язковими для застосування у кримінальному процесі України, становлять договори, укладені на двох рівнях: універсальному та регіональному. Відтак, паралельне існування декількох систем забезпечення і захисту прав людини зумовлює певні відмінності у встановлених ними стандартах та принципах, не кажучи вже про

³⁰ Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.igfm.org.ua/dokumenti/konvents-ya-proti-katuvan-tan-shikh-zhorstokikh-nelyudskikh-abo-takikh-shcho-prinizhuyut-g>

³¹ Статут Співдружності Незалежних Держав : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/997_033

³² Конвенція Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи людини : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/997_070

те, що поряд з названими основними документами існує безліч документів, умовно кажучи, другорядного характеру, які також встановлюють принципи захисту прав людини або на свій лад поширюють дію загальноновизнаних стандартів у цій сфері. Таким чином, у наступній частині даного підрозділу нами буде здійснена спроба виявлення найбільш загальних (широких) підходів до встановлення стандартів та принципів захисту прав людини у кримінальній процесуальній діяльності. Вважаємо, що лише відповідно таким найбільш загальним стандартам, а не усім задекларованим у всій сукупності різноманітних міжнародних документів, мають визнаватися і гарантуватися права людини у кримінальній процесуальній діяльності України.

Право на те, щоб не бути утримуваним в рабстві чи підневільному стані

Це право закріплено у ст.4 Загальної Декларації прав людини, ст.8 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст.4 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст.4 Конвенції СНД про права та основні свободи людини. Порівняльний аналіз зазначених нормативних положень свідчить про те, що найбільш широке, але, як на нас, не ідеальне тлумачення даного права міститься у Конвенції СНД:

1. Жодна особа не повинна утримуватися в рабстві або у підневільному стані.

2. Жодна особа не повинна примушуватися до примусової чи обов'язкової праці.

3. Терміном “примусова чи обов'язкова праця” в цій статті не охоплюються:

а) будь-яка робота, яка зазвичай має виконуватися під час ув'язнення, що відбулося відповідно до положень статті 5 цієї Конвенції, або в період умовного звільнення від такого ув'язнення;

б) будь-яка служба військового характеру, а стосовно до Договірних Сторін, в яких визнається відмова осіб від несення такої служби з політичних чи релігійно-етичних мотивів, служба, виконання якої вимагається замість обов'язкової військової служби;

в) будь-яка служба, обов'язкова у випадках надзвичайного стану або лиха, що загрожує життю або благополуччю населення;

г) будь-яка робота чи служба, яка входить до звичайних цивільних обов'язків;

д) виконання обов'язків батьками по створенню необхідних умов для дитини і повнолітніми дітьми з утримання непрацездатних, що потребують допомоги батьків.

На відміну від процитованого документу, відповідні пункти та статті Конвенції 1950 року, а також Міжнародного пакту про громадянські і політичні права не містять положення, передбаченого п. "д" ч.3 ст.4 Конвенції СНД. У той же час це положення не стосується сфери кримінального процесу, тому у майбутньому ми не будемо зупинятися на таких моментах.

У цьому контексті нас більше цікавить відсильна норма п. "а" ч.3 ст.4 Конвенції СНД, яка посилається на випадки, передбачені у ст.5, відповідно до яких суттєво розширюється перелік осіб, у порівнянні з положеннями Міжнародного пакту, до яких може застосовуватися примусова або обов'язкова праця. До речі, так само, як і Конвенція СНД, регулює дані правовідносини й Конвенція 1950 року, а саме: у вищевказаних нормах Конвенції СНД мова йде про можливість застосування примусової праці до заарештованих або затриманих осіб, а також неповнолітніх, затриманих з метою передання справи на розслідування або винесення рішення про покарання чи до суду. Не зупиняючись навіть на цьому, Конвенція 1950 року вважає за можливе застосовувати примусову працю також до осіб, затриманих з метою запобігання поширенню інфекційних захворювань або затриманих психічнохворих осіб, алкоголіків або наркоманів чи бродяг (п. "е" ч.1 ст.5), а також осіб, затриманих з метою запобігання недозволеному в'їзду в країну чи осіб, щодо яких провадиться процедура депортації або екстрадиції (п. "f" ч.1 ст.5). Якщо ж проаналізувати відповідні положення Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, можна буде побачити, що відповідно до його п.1 ч.3 ст.8 примусова чи обов'язкова праця може застосовуватися лише до засуджених за рішенням компетентного суду.

Таким чином, відповідні положення Конвенції СНД та Конвенції 1950 року суттєво обмежують, у порівнянні з Міжнародним пактом про громадянські і політичні права, право особи на те, щоб не бути

утримуваним в рабстві чи підневільному стані. Причому, на нашу думку, не виправдано обмежують, оскільки застосування подібних заходів до осіб, відносно яких ще не скасовано і, можливо, не буде скасовано дію принципу презумпції невинуватості, не припустимо. Вважаємо, наведені оцінки матимуть суттєве значення при формуванні національного стандарту досліджуваного права особи, під час чого, як на нас, доцільно дотримуватися найбільш гуманних підходів, що містяться в проаналізованих міжнародно-правових документах.

Право на те, щоб не піддаватися катуванню або жорстокому, нелюдському чи принижуючому гідність поводженню чи покаранню

Саме в такому вигляді зазначене право сформульоване у ст.5 Загальної Декларації прав людини. Конвенція 1950 року підходить до визначення даного права дещо вужче: “Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню” (ст.3). Отже, як бачимо, в тексті даної статті не згадується про право особи не піддаватися жорстокому поводженню чи покаранню. З цього приводу навіть автори спеціального дослідження, присвяченого Конвенції 1950 року, зазначають, що причини, з яких розробники тексту Конвенції упустили в ст.3 ознаку жорстокості, не відомі³³. Причому теоретики і практики достатньо часто задають собі питання, чому дана стаття не передбачає вичерпного переліку випадків катування чи інших видів жорстокого поводження?³⁴. У той же час зазначимо, що контрольний механізм забезпечення дотримання положень Конвенції 1950 року, яким є Європейський суд з прав людини, у своїх рішеннях, що стосуються порушень ст.3 Конвенції, дуже часто

³³ Брэдлі Э., Дженис М., Кэй Р. Европейское право в области прав человека. Практика и комментарии : Перевод с английского / Э. Брэдлі, М. Дженис, Р. Кэй; [Науч. ред. Н. Блинков, пер. А. Иванченков, ред. Л. Архипова]. – М. : Права человека, 1997. – С. 135.

³⁴ Зайцев Ю. Стаття 3 Європейської конвенції з прав людини: специфіка тлумачення та застосування / Ю. Зайцев // Заборона катування. Практика Європейського суду з прав людини. – К. : Український Центр Правничих Студій. – 2001. – С. 12–13.

оперує ознакою жорстокості³⁵. Крім того, ясність у це питання вносить розуміння традиційного для європейського правничого співтовариства підходу, відповідно до якого термін “жорстоке поводження” є родовим, узагальненим поняттям, що походить від англійського “ill-treatment” (дослівно – погане поводження) чи французького “mauvaistratement” і означає будь-який вид неправомірного поводження, що підпадає під заборону ст.3 Конвенції 1950 року.

Продовжуючи розгляд даного питання, зазначимо, що на відміну від змісту відповідних положень вже розглянутих документів, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Конвенція СНД більш широко розкривають зміст досліджуваного права. Так, наприклад, ст.3 Конвенції СНД має наступну редакцію: “Жодна особа не повинна піддаватися катуванню чи жорстокому, нелюдському або принижуючому гідність поводженню чи покаранню. Жодна особа не може бути піддана медичним або науковим дослідом без своєї добровільної згоди”. Крім того, порівнюючи граматичні прийоми тлумачення даної норми, які були використані у двох останніх згаданих документах, автор спеціального дослідження приходиться до висновку, що найбільш широким підходом відзначається саме Конвенція СНД, яка визнає неприпустимим за будь-якої мети проведення медичних або наукових дослідів без добровільної згоди особи³⁶.

Незважаючи на неабияку значимість розглядуваного права для загального змісту невід’ємного права людини на фізичну і моральну недоторканність, все ж таки у положеннях міжнародно-правових документів, які дане право закріплюють, міститься занадто велика кількість оціночних понять, відсутність єдиного розуміння яких може ускладнювати процес правозастосування. З метою усунення подібних непорозумінь доречно буде провести розмежування між такими поняттями, як “катування”, “нелюдське поводження” та “принижуюче гідність поводження”.

³⁵ Макбрайд Д. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. – К. : “К.І.С.”, 2010. – 576 с.; Застосування в Україні європейських стандартів протидії жорстокому поводженню і безкарності : науково-практичний посібник для суддів / Н. М. Ахтирська, В. В. Касько, Б. А. Маланчук та інші; [за заг. ред. проф. В. Т. Маляренка]. – К. : “К.І.С.”, 2011. – 320 с.; Сванідзе Е. Ефективне розслідування фактів жорстокого поводження: Керівні принципи застосування європейських стандартів. – К. : “К.І.С.”, 2009. – 144 с.

³⁶ Егоров С. Е. Общепризнанные принципы и нормы о правах человека в уголовном процессе России : дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 2003. – С. 117–119.

Відповідно до ч.1 ст.1 Конвенції проти катувань, термін “катування” означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково. Крім того, виходячи з позиції Європейського Суду, “катування” являє собою форму нелюдського поводження, що призводить до надто тяжких та жорстоких страждань³⁷. З цього приводу необхідно звернути увагу на те, що на підставі Закону України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини”³⁸ Україна зобов’язалася виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вона є Стороною (ст.2 вказаного Закону), у тому числі рішення, пов’язані з тлумаченням та порядком застосування Конвенції 1950 року.

Щодо тлумачення термінів “нелюдське” та “принижуюче гідність” поводження слід зауважити, що вони обидва поки ще не відрізняються належним ступенем розробки ані у прецедентному праві Європейського суду, ані у практиці діяльності колишньої Європейської комісії з прав людини. Однак, названа Комісія в одному зі своїх рішень висловилася, що поняття нелюдського поводження охоплює, як мінімум, таке поводження, за якого умисно завдаються суворі страждання, моральні або фізичні, що є невинуватим в конкретній ситуації. Поводження з особою можна вважати принижуючим гідність, якщо воно грубо принижує його перед іншими або змушує діяти проти своєї волі або совісті³⁹.

³⁷ Ireland V. The United Kingdom judgement, January 18, 1978, p. 167.

³⁸ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини. Закон України від 23.02.2006 / Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.

³⁹ Егоров С. Е. Общепризнанные принципы и нормы о правах человека в уголовном процессе России : дисс. ... канд. юрид. Наук / С. Е. Егоров. – М., 2003. – С. 120.

Вважаємо, що наведені визначення доцільно використовувати й вітчизняним правоохоронним органам під час правозастосування, а також законодавцю у процесі майбутньої нормотворчої діяльності.

Право на рівність усіх перед законом та право на рівний захист закону

Дане право закріплене у ст.7 Загальної Декларації прав людини: “Усі люди є рівними перед законом і мають право без усяких відмінностей на рівний захист закону”. Практично таке саме визначення даного права міститься у ст.26 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: “Всі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист закону”. Конвенція 1950 року зовсім по-іншому підійшла до закріплення рівності кожної особи та забезпечення рівного захисту перед законом: “Кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження” (ст.13). “Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою...” (ст.14). І нарешті, практично об’єднавши найкращі традиції попередньо згаданих документів, визначає дане право Конвенція СНД: “Усі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист закону. Користування правами, викладеними у цій Конвенції, гарантується без дискримінації за будь-якою ознакою...” (ст.20).

Проаналізувавши наведені положення міжнародно-правових документів, приходимо до висновку, що всі вони у більш-менш однаковому ступені закріплюють рівність будь-якої людини в незалежності від будь-яких її відмінностей, проголошують рівний для всіх захист закону, а також з нетерпимістю ставляться до різного роду дискримінацій за будь-якими ознаками. Лише у переліку ознак, що за будь-яких умов не можуть виступати підставою для дискримінації ми знаходимо певні, несуттєві розбіжності.

Слід підкреслити, що розглянутий стандарт прав людини обумовлює собою й певний обов’язок. Так, відповідно до ч.1 ст.2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права “Кожна держава,

..., зобов'язується поважати і забезпечувати всім особам, які перебувають у межах її території та під її юрисдикцією, права, визнані в цьому Пакті, без будь-якої різниці щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини". Безумовно, даний обов'язок поширюється й на сферу кримінальної процесуальної діяльності.

Право на ефективне відновлення в правах компетентним національним судом у випадках порушення основних прав, наданих Конституцією чи законом

Саме у такому вигляді дане право сформульоване у ст.8 Загальної декларації прав людини.

У ч.3 ст.2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права закріплено розширене тлумачення даного права: "Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується: а) забезпечити всякій особі, права і свободи якої, визнані в цьому Пакті, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинене особами, що діяли як особи офіційні; б) забезпечити, щоб право на правовий захист для будь-якої особи, яка потребує такого захисту, встановлювалось компетентними судовими, адміністративними чи законодавчими властями або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави, і розвивати можливості судового захисту; с) забезпечити застосування компетентними властями засобів правового захисту, коли вони надаються". До речі, Конституція України, виконуючи приписи Міжнародного пакту щодо розвитку можливостей правового захисту, також закріпила ефективний механізм судового захисту прав кожної особи: "Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб" (ч.1 ст.55). Крім того, не зупиняючись лише на національних засобах захисту прав, Основний Закон нашої держави передбачає механізм звернення за захистом порушених прав до міжнародних органів та установ, а також до спеціального контролюючого органу з прав людини

при Верховній Раді України: “Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна”. У цьому ж руслі були спрямовані й спонукання розробників Кримінального процесуального кодексу України, які у ст.21 вказаного закону детально регламентували право на захист таких учасників процесу, як підозрюваний та обвинувачений, передбачили можливість участі у справі представника потерпілого, а також визнали за особою право, після використання усіх національних засобів правового захисту, на звернення до Європейського суду з прав людини.

Так само, як і Загальна декларація, стаття 13 Конвенції 1950 року говорить про можливість захисту порушених прав лише в національній органах судової системи: “Кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в *національному* (виділено нами – О. К.) органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження”. Лише Конвенція СНД “замовчує” механізм такого захисту, залишаючи це на розсуд національного законодавця: “Кожна людина, права і свободи якої порушені, має право на ефективне відновлення в правах та свободах відповідно до національного законодавства”.

Таким чином, як ми бачимо, найбільш широким є стандарт забезпечення даного права, зафіксований у Конвенції СНД, але національне законодавство спромоглося увібрати та відтворити найкращі здобутки міжнародного права щодо його забезпечення як на конституційному рівні, так і у сфері регулювання кримінальних процесуальних відносин.

Право на свободу та особисту недоторканність

Право на свободу та особисту недоторканність проголошено ст. ст. 3, 9 Загальної декларації прав людини, ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 5 Конвенції 1950 року, а також ст. 5 Конвенції СНД.

Ознайомлення зі змістом Загальної декларації свідчить про те, що назване право в ній лише проголошується: “Кожна людина має право на життя, свободу та особисту недоторканність” (ст.3) та “Ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання” (ст.9).

Більш детально дане право розтлумачується у відповідних статтях Конвенції 1950 року та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Однак, текстуальний аналіз показує, що Конвенція 1950 року передбачає цілих шість підстав для правомірного обмеження права особи на свободу та особисту недоторканність. У той же час Міжнародний пакт про громадянські і політичні права наголошує на тому, що “Тримання під вартою осіб, які чекають судового розгляду, не має бути загальним правилом, (виділено нами – О. К.) але звільнення може ставитись у залежність від подання гарантій явки на суд, явки на судовий розгляд у будь-якій іншій його стадії і, в разі необхідності, явки для виконання вироку” (ч.3 ст.9).

Яскравим прикладом неабиякого значення даної норми для сфери кримінального провадження є практика розгляду справ Комітетом ООН з прав людини, який, наприклад, по справі Хуго Ван Алфен проти Нідерландів прийшов до висновку, що тримання заявника під вартою протягом 9 тижнів є порушенням викладеної вище вимоги п.3 ст.9 Міжнародного пакту, навіть не зважаючи на те, що при цьому формально була витримана процедура, передбачена кримінальним процесуальним законодавством Нідерландів. Позиція Комітету базувалася на тих міркуваннях, що тримання під вартою має не тільки відповідати закону, але й бути розумним з урахуванням усіх обставин, зокрема, наприклад, мати за мету те, щоб особа не сховалася від органів розслідування та суду, не перешкоджала провадженню розслідування, не вчинила нового злочину тощо. Як же свідчили обставини розглянутої справи, основною метою утримання під вартою заявника протягом 9 тижнів було прагнення отримати від нього зізнання⁴⁰.

Ця прогресивна позиція наглядового органу за виконанням Міжнародного пакту про громадянські і політичні права була сприйнята розробниками нового Кримінального процесуального кодексу України, які зробили декілька кроків уперед у сфері забезпечення досліджуваного права, порівняно з попередньою редакцією закону, та передбачили,

⁴⁰ Доклад Комитета по правам человека. – Т. 2. – Нью Йорк, 1990. – С. 85.

що тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе забезпечити досягнення мети їх застосування (ч.1 ст.183 КПК України). Крім того, далі по тексті цієї статті встановлюється ще цілий ряд обмежень щодо застосування цього запобіжного заходу, названого у ч.3 ст.176 КПК України, найсуворішим. У цьому контексті слід додати, що Конвенція 1950 року хоча й не містить подібної гарантії, однак Європейський суд з прав людини у своєму рішенні дав чітку рекомендацію щодо застосування такого запобіжного заходу, як затримання. Так, наприклад, у рішенні по справі Стегмюллер проти Австрії (1969 р.) Суд наголосив на тому, що коли припиняє свою дію критерій “обґрунтованої підозри” або з’являються обставини, які зводять до мінімуму вірогідність втечі (наприклад, внесення застави), утримання під вартою стає необґрунтованим⁴¹.

Щодо регулювання досліджуваного права у Конвенції СНД слід зауважити, що ч.1 ст.5 даного документу, на відміну від Конвенції 1950 року, передбачає не шість підстав для обмеження права на свободу та особисту недоторканність, а лише три, завдяки чому ми приходимо до висновку, що Конвенція СНД містить, з одного боку, більш широкий стандарт права людини на свободу та особисту недоторканність. Однак, з іншого боку, Конвенція СНД взагалі не містить положення про винятковість застосування тримання під вартою у якості запобіжного заходу.

Подальший аналіз універсальних та регіональних міжнародно-правових документів на предмет регламентування права на свободу та особисту недоторканність пов’язаний із дослідженням гарантій, що надаються особі відразу після затримання. Так, відповідно до ч.2 ст.9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та ч.2 ст.5 Конвенції 1950 року кожному заарештованому при арешті мають бути повідомлені причини його арешту, а також будь-яке пред’явлене йому обвинувачення. Відповідна норма Конвенції СНД (ч.2 ст.5), на відміну від двох названих документів, не містить обов’язку представників влади сповіщати заарештовану особу про суть висунутого їй обвинувачення. Крім того, Конвенція 1950 року містить ще більш високий стандарт

⁴¹ Путеводитель по Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. – Совет Европы, 1994. – С. 26.

даного права, зобов'язуючи повідомляти причини арешту та суть обвинувачення “зрозумілою мовою”.

Серед інших гарантій, які також забезпечують реалізацію права на свободу та особисту недоторканність слід назвати право оскаржувати до суду законність арешту та утримання під вартою, право на отримання компенсації у випадку неправомірного затримання, а також право на гуманне поводження із затриманими та повагу до їх гідності. Перелічені гарантії практично не мають суттєвих відмінностей по формі свого закріплення у досліджуваних документах.

Право на справедливий судовий розгляд

Право на справедливий судовий розгляд в міжнародно-правових документах, як правило, проголошується разом із принципом презумпції невинуватості, а також переліком прав обвинуваченого, які мають слугувати основними гарантіями права на справедливий судовий розгляд.

Наприклад, у ст.10 Загальної декларації прав людини досліджуване право закріплено наступним чином: “Кожна людина ... для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення має право на підставі повної рівності на те, щоб її справа була розглянута гласно та з дотриманням усіх вимог справедливості незалежним та неупередженим судом”.

На відміну від процитованого документу ст.14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст.6 Конвенції 1950 року та ст.6 Конвенції СНД містять більш розширені тлумачення з цього приводу. Так, наприклад Міжнародний пакт та Конвенція СНД окремо акцентують увагу на тому, що “Всі особи є рівними перед судами і трибуналами”, у той же час, Конвенція 1950 року такого положення не містить.

Поряд із цим, усі ці документи містять виключення з принципу гласності, про що, до речі, у Загальній декларації прав людини не має жодної згадки. Так, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права містить п'ять виключень з принципу гласності, Конвенція 1950 року – шість, а Конвенція СНД – чотири. У загальному підсумку до обставин, які можуть перешкодити реалізації гласності судового розгляду міжнародно-правовими документами відносяться наступні: 1) забезпечення

моралі, 2) збереження громадського порядку, 3) захист державної (національної) безпеки, 4) захист державної таємниці 5) захист інтересів приватного життя, 6) захист інтимних сторін життя учасників справи, 7) захист інтересів неповнолітніх (підлітків), 8) можливість порушення інтересів правосуддя. У той же час, усі згадані міжнародні документи наголошують на тому, що рішення суду має виноситися публічно, що-правда і в цьому випадку розробники Міжнародного пакту про громадянські і політичні права передбачили два виключення: окрім випадків, коли інтереси неповнолітніх вимагають іншого чи коли справа стосується матримоніальних спорів або опіки над дітьми.

Щодо регламентації презумпції невинуватості, яка, як відзначалося раніше, у всіх досліджуваних документах проголошується разом із правом на справедливий судовий розгляд, розбіжностей практично не має, окрім, можливо, того, що Загальна декларація у ч.1 ст.11 акцентує увагу на тому, що кожному обвинуваченому мають бути забезпечені усі можливості для захисту.

Окремо, вважаємо, слід наголосити на тому, що Конвенція СНД та Конвенція 1950 року до переліку вимог, яким має відповідати суд, що розглядатиме справу обвинуваченого, відносять незалежність та неупередженість (безсторонність). Міжнародний пакт до цього переліку додає також вимогу компетентності судового органу. У той же час Конвенція СНД та Конвенція 1950 року містять чітку вимогу про те, що справа обвинуваченого має бути розглянута у розумний строк, що-правда не пояснюючи значення цього критерію. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, на відміну від них, такої вимоги не містить, але ж слід зауважити, що саме вимога розгляду справи “в розумний строк” є приводом для більшої кількості позовів до Європейського суду з прав людини, ніж за будь-яким іншим аспектом досліджуваного права. Ще однією відмінністю Міжнародного пакту в бік більш широкого стандарту права особи на справедливий судовий розгляд є закріплене ним у п.4 ст.14 положення, відповідно до якого “щодо неповнолітніх процес повинен бути таким, щоб враховувались їх вік і бажаність сприяння їх перевихованню”. Таким чином, можна зробити висновок, що Міжнародний пакт про громадянські і політичні права покладає на держави-учасники цього договору обов’язок передбачити у національному законодавстві особливий порядок провадження у справах про злочини неповнолітніх.

Говорячи про супутні права, що надаються обвинуваченим особам та слугують для них гарантіями їх права на справедливий судовий розгляд, зазначимо, що досліджувані міжнародно-правові документи встановлюють різний їх перелік та по-різному розкривають їх зміст, але за допомогою порівняльно-правового аналізу джерел права ми маємо можливість вивести найбільш широкий стандарт з цього питання. Так, у загальному підсумку до таких прав, закріплених універсальними та регіональними міжнародно-правовими документами, відносяться наступні: 1) бути терміново і докладно повідомленим зрозумілою мовою про характер і підставу пред'явленого обвинувачення; 2) мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту і спілкуватися із самостійно обраним захисником; 3) бути судженим без невиправданої затримки; 4) бути судженим очно і захищати себе особисто або за посередництвом самостійно обраного захисника; 5) бути повідомленим про право мати захисника і мати призначеного безоплатного захисника у разі, коли немає достатньо коштів для оплати найманого захисника; 6) викликати і допитувати свідків; 7) користуватися безоплатною допомогою перекладача; 8) не бути приневоленим до давання свідчень проти самого себе чи до визнання себе винним; 9) вимагати перегляду вироку вищестоящою судовою інстанцією; 10) отримувати компенсацію згідно із законом у разі, коли особу було засуджено за кримінальний злочин і коли винесений їй вирок був потім скасований або їй було даровано помилування на тій підставі, що якась нова чи ново виявлена обставина незаперечно доводить наявність судової помилки; 11) не бути вдруге засудженим чи покараним за злочин, за який особу вже було остаточно засуджено або виправдано.

Право на призначення покарання виключно на підставі закону

Право на призначення покарання виключно на підставі закону закріплено у п.2 ст.11 Загальної декларації прав людини, ст.15 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст.7 Конвенції 1950 року та ч.1 ст.7 Конвенції СНД. Суть самого права викладена практично ідентично у всіх названих документах. Заради прикладу процитуємо

ч.1 ст.7 Конвенції 1950 року: “Нікого не може бути визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом. Також не може бути призначене суворіше покарання ніж те, що підлягало застосуванню на час вчинення кримінального правопорушення”.

У той же час, мусимо визнати, що Міжнародний пакт та Конвенція СНД з цього питання містять більш широкі стандарти досліджуваного права, оскільки передбачають можливість застосування більш м’якого покарання до особи, винуваті у вчиненні злочину, у разі пом’якшення кримінальної відповідальності, яке відбулося після вчинення злочину, або у наслідок декриміналізації цього діяння. Так, Конвенція СНД вклала такий зміст у наступну юридичну конструкцію: “якщо після вчинення злочину законом встановлюється більш м’яке покарання чи відповідальність за нього скасовується, застосовується новий закон”. Загальна Декларація прав людини та Конвенція 1950 року подібних гарантій не передбачають.

Поряд із цим, Конвенція 1950 року та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, на відміну від Конвенції СНД та Загальної декларації прав людини, передбачають порядок, відповідно до якого загальновизнані міжнародні принципи мають перевагу перед національним законодавством та підлягають застосуванню з метою покарання особи, яка вчинила злочин, навіть якщо за нормами внутрішнього права скоєне діяння злочином не визнається. У Конвенції 1950 року ця норма має наступну конструкцію: “Ця стаття не є перешкодою для судового розгляду, а також для покарання будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями”.

Отже, результати проведеного аналізу вкотре переконливо доводять, що найуніверсальніший та найширший стандарт досліджуваного права, як, до речі, й усіх розглянутих вище, може бути виведений за допомогою об’єднання найкращих стандартів усіх загальновизнаних міжнародно-правових документів як універсального, так і регіонального характеру.

Право на повагу до особистого та сімейного життя

Право на повагу до особистого та сімейного життя закріплено практично ідентично у ст.12 Загальної декларації прав людини, ч.1 ст.17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ч.1 ст.8 Конвенції 1950 року та ч.1 ст.9 Конвенції СНД. Відмінність полягає лише у тому, що Загальна декларація захищає названі цінності від безпідставного втручання, а Міжнародний пакт – від свавільного⁴² та незаконного. Текстуальний зміст цього права можна проілюструвати за допомогою Конвенції 1950 року: “Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції”. У той же час, Загальна декларація та Міжнародний пакт до об’єктів захисту даного стандарту відносять також честь і репутацію будь-якої людини, а також проголошують захист закону від подібних втручань або посягань: “1) ...чи незаконних посягань на честь і репутацію; 2) Кожна людина має право на захист закону від такого втручання чи таких посягань” (ч. ч. 1, 2 ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права).

Слід також зазначити, що обидва досліджувані регіональні документи – Конвенція 1950 року та Конвенція СНД передбачають цілий ряд випадків, за умови настання яких досліджуваний стандарт прав особи може бути обмежений. Переліки випадків обмеження права на повагу до особистого та сімейного життя у названих документах не є ідентичними, але результати їх узагальнення виглядають наступним чином: органи державної влади можуть втручатись у здійснення права особи на повагу до особистого та сімейного життя у випадках, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному

⁴² У своїх Зауваженнях загального порядку до ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права Комітет з прав людини надав тлумачення терміну “свавільне втручання”, відповідно до якого даний вислів може поширюватися також на ситуації, що виникають, у тому числі, у рамках законної процедури. Введення поняття “свавільного втручання” має забезпечити порядок, за якого навіть втручання, що допускається законом, відповідало положенням, цілям та задачам Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та у будь-якому випадку застосування якого було б обґрунтованим за конкретних обставин.

суспільстві 1) в інтересах державної (національної) безпеки країни; 2) в інтересах громадської безпеки та громадського порядку; 3) в інтересах економічного добробуту країни; 4) з метою запобігання заворушенням чи злочинам; 5) для захисту здоров'я чи моралі інших осіб (населення); 6) для захисту прав і свобод інших осіб.

Право на власність

Право на власність передбачається у ст.17 Загальної декларації прав людини, ст.1 Протоколу № 1 до Конвенції 1950 року, прийнятому через два роки після укладення Конвенції та ст.26 Конвенції СНД. Причому дослідження у хронологічному порядку нормативних конструкцій, використаних у названих документах для закріплення досліджуваного права, дозволяє проаналізувати еволюцію законодавчої техніки, а також прослідкувати за становленням передового міжнародного досвіду у частині визначення права власності.

Так, вказана вище норма Загальної декларації не вирізняється значною оригінальністю з цього питання, порівняно з аналогічними нормами інших досліджуваних документів: “Кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і спільно з іншими. Ніхто не має бути свавільно позбавлений свого майна”.

Вже через чотири роки, зібравшись у Парижі, представники урядів держав-членів Ради Європи доопрацьовували незавершену при розробці Конвенції 1950 року роботу та підписували Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У їх розпорядженні вже був чотирьохрічний досвід існування Загальної декларації, а також нові напрацювання передової політико-юридичної думки у сфері забезпечення прав та свобод людини. У результаті цього з'явилася перша стаття першого Протоколу, яка була присвячена якраз праву на власність: “1. Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. 2. Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати

контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів”⁴³.

Як бачимо, європейський конвенційний механізм, закладений у 1950 році, точно передав суть права власності, чомусь уникнувши у диспозиції наведеної статті самої назви цього права. Причому, слід відмітити, суть від цього жодним чином не постраждала. До того ж Протокол до Конвенції 1950 року визнав право власності не лише за фізичними, а й за юридичними особами та, у той же час, передбачив порядок, завдяки якому допускалися виняткові ситуації з даного правила, що мали б відповідати загальновизнаним принципам міжнародного права.

Але ще більшу цікавість у нас, як у дослідників, викликала нормативна новела у механізмі регулювання досліджуваного права, яка встановлювала, що право власності охороняється законом, та позбавлення цього права може відбутися лише на визначених у законі умовах. І буквально відразу, жодним чином не приховуючи продовження логічного ланцюжка, друга частина першої статті першого Протоколу до Конвенції 1950 року встановила можливість для органу законодавчої влади кожної держави своїми внутрішніми нормативно-правовими актами обмежувати право власності, проголошене у частині першій цієї ж статті. До речі, це майже єдиний випадок, коли норми міжнародно-правового документу встановлюють пріоритет над собою норм внутрішньодержавного права, щоправда лише у сфері регулювання права власності, порушуючи таким чином традиційну ієрархію нормативно-правових документів, яку ми розглядали на початку даного підрозділу.

У 1995 році Голови урядів Незалежних Держав сприйняли та відтворили основні принципи розглядуваного механізму регулювання права власності у підписаній ними Конвенції СНД про права та основні свободи людини, лише трохи змінивши окремі моменти. Так, ч.1 ст.26 Конвенції СНД посилила гарантії права власності, передбачивши обов’язковість виключно судового порядку прийняття рішень про його обмеження чи позбавлення. А у ч.2 названої статті розробники Конвенції СНД, мабуть у залежності від власного, на відміну від думки колег

⁴³ Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, учинений в Парижі 20.03.1952 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_535

з Ради Європи, бачення подальшого курсу своєї державно-політичної діяльності, по-іншому визначили перелік підстав, що також дозволяють державам-учасникам своїми внутрішніми нормативно-правовими актами обмежувати загальноновизнаний міжнародний стандарт у галузі забезпечення права власності.

Так, зокрема, укладачі Конвенції СНД до таких підстав віднесли “державні та суспільні інтереси”, що було зроблено на відміну від авторів першого Протоколу до Конвенції 1950 року, які свого часу віддали перевагу “інтересам загальним та мотивам забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів”. Очевидним є висновок, що, на думку укладачів Конвенції СНД, держава, як конструкція, яка існує поряд із суспільством, паралельно та, у той же час, окремо, має свої, окремі від суспільних, інтереси; та може “приймати такі закони, які вона вважає необхідними для контролю над використанням предметів, вилучених із загального обігу (*фактично – контролю права власності: відмічено нами – О. К.*) у **державних та (виділено нами – О. К.) суспільних інтересах**” (ч. 2 ст. 26 Конвенції СНД про права та основні свободи людини).

Право не бути позбавленим свободи за невиконання будь-якого договірної зобов’язання

Право не бути позбавленим свободи за невиконання будь-якого договірної зобов’язання закріплено у ст.11 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, у ст.1 Протоколу № 4 до Конвенції 1950 року та у ст.8 Конвенції СНД. Якщо не зважати на різницю у граматичних конструкціях “Нікого не може бути позбавлено свободи” четвертого Протоколу до Конвенції 1950 року та “Ніхто не може бути позбавлений волі” Міжнародного пакту, то можна назвати форми закріплення досліджуваного права у названих документах ідентичними. Конвенція ж СНД слово в слово повторює зміст відповідної норми Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

У цій ситуації звертає увагу той факт, що всі три названі документи одностайно проголошують неможливість позбавлення особи права на свободу лише на підставі її **неспроможності** (*виділено нами – О. К.*) виконати своє договірне зобов’язання. У разі ж, наприклад,

спроможності, але небажання виконувати договірне зобов'язання, розглянуті норми досліджуваних документів жодних заборон на обмеження права на свободу не містять.

Правові питання імплементації загальноновизнаних міжнародних стандартів та принципів кримінального провадження в галузі прав людини у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство

Таким чином, на даному етапі дослідження ми прийшли до висновку, що основні загальноновизнані міжнародні стандарти та принципи кримінального провадження в галузі прав людини нами були розглянуті. І, хоча деякі з них за своєю суттю наближаються більше до норм матеріального права, все ж таки їх забезпечення здійснюється процесуальними засобами. Аналіз розглянутих стандартів показує, що спосіб їх закріплення разом з механізмами регулювання трансформувалися одночасно із рівнем розвитку законодавчої техніки, а також з урахуванням напрацьованого досвіду практичного застосування. Про це свідчить, зокрема, той факт, що у більш пізніших документах, як правило відображалися удосконалені найкращі напрацювання їх попередників. Із цього приводу слід відмітити, що Конвенція СНД, як “наймолодший” міжнародно-правовий документ, з числа досліджених, дуже часто, але не завжди, містить нормативні конструкції у сфері закріплення міжнародних стандартів та принципів кримінального провадження в галузі прав людини, які можна було б назвати еталонними на сучасному етапі.

Впровадження розглянутих та майбутніх стандартів забезпечення прав людини, визнаних європейським та загальносвітовим співтовариством, у процесі провадження кримінальної процесуальної діяльності є об'єктивною необхідністю на шляху прагнення України виступати рівноправним учасником в міжнародних відносинах з Радою Європи та Європейським Союзом. Розпочатий в нашій державі процес приведення національного законодавства у відповідність із загальноновизнаними стандартами та нормами окремими дослідниками називається по-різному: адаптація, уніфікація, апроксимація, гармонізація, наближення, трансформація тощо. Буквальне розуміння тих процесів, які відбуваються у контексті цього синонімічного ряду, полягає у пристосуванні чинних внутрішньодержавних правових норм, інститутів та механізмів

до міжнародних зобов'язань України, а також чинних загальноновизнаних стандартів у тій чи іншій сфері. Такий процес пристосування відбувається, зокрема, шляхом включення загальноновизнаних міжнародних стандартів та принципів кримінального провадження в галузі прав людини у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство.

Словник з міжнародного права фактичну реалізацію міжнародних зобов'язань на внутрішньодержавному рівні, яка здійснюється шляхом трансформації міжнародних правових норм у національне законодавство, називає імплементацією⁴⁴. Цікавим є погляд на визначення цього питання В. А. Львовчкіна, який під імплементацією міжнародних стандартів з прав і свобод розуміє державно-владну діяльність компетентних органів по втіленню у національне законодавство за допомогою сукупності правових засобів тих положень, що викладені в нормах міжнародного права⁴⁵.

Вважаємо, слід погодитись із думкою тих авторів⁴⁶, які вважають, що імплементація міжнародних норм та стандартів у національне законодавство здійснюється у двох основних формах:

1) Створення, зміна чи відміна норми національного права з метою приведення її у відповідність із відповідною нормою міжнародного права. Іншими словами, приймається або змінюється внутрішньодержавний акт, що врегульовує ті ж самі питання й у той самий спосіб, що й норми міжнародного договору.

2) Санкціонування державою застосування самих міжнародно-правових норм (пряма дія) для регуляції внутрішньодержавних суспільних відносин.

Із цього приводу необхідно відразу зазначити, що в Україні, за загальним правилом, не допускається пряма дія загальноновизнаних

⁴⁴ Международное право : Словарь-справочник / В. Н. Додонов, В. П. Панов, О. Г. Румянцев; ред. В. Н. Трофимов. – М. : ИНФРА-М, 1997. – С. 86.

⁴⁵ Львовчкін В. А. Нормативно-правові та організаційні засади забезпечення реалізації в Україні міжнародних стандартів з прав і свобод засуджених до позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук / В. А. Львовчкін. – К., 2002. – С. 45.

⁴⁶ Нефёдов Б. И. Имплементация международно-правовых норм в СССР и проблема международной правосубъектности индивидов / Б. И. Нефёдов // Совершенствование правоприменительной деятельности в условиях перестройки: межвузовский сборник научных трудов. – Омск : Изд-во ОВШМ МВД СССР, 1989. – С. 201–211; Хачатурян А. Г. Унификация коллизионных норм в международном частном праве / А. Г. Хачатурян. – К. : УМК ВО, 1993. – С. 28.

норм та принципів міжнародного права без проходження процедури санкціонування з боку держави⁴⁷. Іншими словами, визнання міжнародним співтовариством загальнообов'язковості та “еталонності” будь-якого принципу або стандарту у галузі прав людини ще не є достатнім для визнання його пріоритетності в Україні. Із цією метою знадобиться його схвалення уповноваженим органом державної влади. Про це свідчить ст.9 Конституції України: “Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (курсив наш – О. К.), є частиною національного законодавства України”, а також, зокрема, ч.2 ст.1 КПК України: “Кримінальне процесуальне законодавство складається із відповідних положень ... міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (курсив наш – О. К.) ...”. Російська Федерація з цього питання пішла іншим шляхом, встановивши у ч.4 ст.15 своєї Конституції положення, відповідно до якого загальновизнані принципи і норми міжнародного права є складовою частиною правової системи Російської Федерації.

Повертаючись до розгляду основних форм імплементації, значимо, що завдяки першій з них багато норм та принципів міжнародного права, зокрема у сфері забезпечення прав людини, вже знайшли своє закріплення у законодавчих актах України та, у тому числі, джерелах кримінального процесуального права. Найпоширенішим для цього способом є включення в законодавчі акти України – джерела кримінального процесуального права норм, аналогічних за змістом міжна-

⁴⁷ Вживаючи у даному контексті словосполучення “за загальним правилом”, ми маємо на увазі, що в окремих випадках пряма дія загальновизнаних принципів і норм міжнародного права все ж таки передбачається, але, щоправда, щодо окремих правовідносин. Так, ст. 18 Конституції України передбачає, що “Зовнішньополітична діяльність України ... здійснюється ... за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права”. Крім того, ч. 1 ст. 3 Кримінального кодексу України вказує, що “Законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на ... загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права”. Частина 2 ст. 567 КПК України передбачає, що “Допит за запитом компетентного органу іноземної держави шляхом проведення відео- або телефонної конференції виконується у порядку, передбаченому процесуальним законом запитуючої сторони, у тій мірі, у якій такий порядок не суперечить ... загальновизнаним стандартам забезпечення прав людини і основоположних свобод”.

родним, які б забезпечували виконання правил, запропонованих міжнародно-правовими актами. Розглядувана форма імплементації дуже тісно пов'язана із внутрішньодержавною правотворчістю і є необхідною для застосування у тих випадках, коли зміст кримінального процесуального закону України не збігається із міжнародними положеннями або суперечить їм, або коли чинні кримінальні процесуальні норми не надають всіх необхідних загальновизнаних міжнародно-правових гарантій учасникам кримінального судочинства. Так, наприклад, за двадцять років незалежності України до її Кримінального процесуального кодексу України понад як сто п'ятдесятьма законами вносилися численні зміни та доповнення, у тому числі, спрямовані на забезпечення дотримання та захисту загальновизнаних стандартів та принципів у галузі прав людини, передбачених універсальними та регіональними міжнародно-правовими документами. Крім того, під час створення нових законів законодавець має постійно враховувати чинні загальновизнані стандарти та принципи, слідкуючи за тим, щоб знов створені закони в жодному разі їм не суперечили.

Говорячи про другу з названих форм імплементації, слід ще раз наголосити на тому, що проголошення основних, навіть загальновизнаних, принципів та стандартів кримінального судочинства у галузі прав людини в міжнародних актах (Деклараціях, Пактах, Конвенціях тощо) явно недостатньо для їх реалізації на території України. Незважаючи навіть на те, що Конституція України у ч.1 ст.22 встановила положення, відповідно до якого “Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними”, все ж таки для розширення їх переліку за рахунок нових загальновизнаних стандартів знадобиться проходження процедури їх включення до національної правової системи. Лише після проходження обов'язкового порядку надання згоди на обов'язковість для України міжнародного договору (підписання, ратифікації, затвердження, прийняття чи приєднання), передбаченого Законом України “Про міжнародні договори”⁴⁸, його положення підлягатимуть обов'язковому застосуванню на території України.

Таким чином, для визнання міжнародного договору джерелом кримінального процесуального права, норми якого підлягатимуть прямому застосуванню, необхідне дотримання наступних умов:

⁴⁸ Про міжнародні договори України. Закон України від 29.06.2004 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.

- 1) Україна повинна бути учасником цього договору;
- 2) положення договору мають бути роз'яснені, а їх значення визначене й зрозуміле для суб'єктів правозастосування;
- 3) зміст договору чи його окремих положень має бути спрямований на безпосереднє регулювання відносини за участю суб'єктів кримінального процесуального права та породжувати їх права і обов'язки;
- 4) міжнародний договір має бути опублікований для загальної відомості (ст.21 ЗУ “Про міжнародні договори України”, ст.57 Конституції України).

Говорячи про безпосереднє застосування норм міжнародного права, на жаль, слід визнати, що незважаючи на включення міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, до складу кримінального процесуального законодавства, все ж таки продовжує домінувати практика їх застосування лише у колізійних ситуаціях. Вважаємо, що сьогодні, коли норми укладених Україною міжнародних договорів стали інтегральною частиною її законодавства, така практика потребує корегування. Так, виходячи з того, що загально-визнані міжнародні стандарти та принципи кримінального провадження у галузі прав людини, встановлені ратифікованими міжнародно-правовими договорами, є невід'ємною частиною кримінального процесуального статусу особи, такі учасники кримінального судочинства, як підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, захисник та інші вправі посилатися на них безпосередньо. З цього приводу вдало висловився О. А. Зайцев, який зазначив, що потерпілий, свідок або інша особа, залучена до сфери судочинства, може безпосередньо користуватися своїм “правом людини”, яке знаходиться в тій чи іншій нормі міжнародного права, прямо не передбаченій внутрішнім законодавством, якщо держава підписала або ратифікувала конвенцію або пакт, що містять цю норму⁴⁹. Аналогічну позицію займає І. Л. Петрухін, який говорячи про джерела кримінального процесуального права, наводить як приклад Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Конвенцію 1950 року: якщо окремі положення Пакту або Конвенції не знайшли відображення в національному законодавстві, то вони можуть застосо-

⁴⁹ Зайцев О. А. Государственная защита участников уголовного процесса / О. А. Зайцев. – М. : Экзамен, 2002. – С. 224.

уватися безпосередньо, якщо держава не зробила офіційне застереження про їх неприйнятність⁵⁰.

Таким чином, підводячи підсумок, зазначимо, що дія міжнародно-правових норм поряд із нормами національного права має стати нормальним, щоденним процесом, а практика застосування норм міжнародних договорів у колізійних ситуаціях має бути доповнена настановою на узгоджене та взаємодоповнююче застосування національних кримінальних процесуальних норм та загальновизнаних міжнародних стандартів і принципів кримінального провадження у галузі прав людини.

Визнаючи домінуючу роль норм міжнародно-правових документів, в яких містяться загальновизнані стандарти і принципи у галузі прав людини, відзначимо, що вони відображають загальновизнане світовим співтовариством розуміння моралі та розвивають положення таких основоположних моральних принципів, як гуманізм, справедливість, сумлінність, збагачуючи тим самим національну правову систему та правозастосовну практику глибоким моральним наповненням. На сьогодні міжнародним співтовариством розроблений цілий пакет міжнародних документів у галузі забезпечення стандартів прав людини. Характерною рисою даних міжнародних документів є те, що їх приписи є обов'язковими для виконання державами-учасниками, і зараз в Україні проводиться величезна робота по приведенню чинного законодавства та правозастосовної практики у відповідність із загальновизнаними стандартами та принципами у галузі прав людини. Отже, прийняття нового КПК України стало довгоочікуваним та правильним кроком у цьому напрямку.

⁵⁰ Уголовный процесс. [Учебник для вузов] / Под ред. И. Л. Петрухина. – М. : Проспект, 2001. – С. 28–29.

РОЗДІЛ 2.

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗКРИТТІ ЗМІСТУ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

На прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України покладалося багато надій і сподівань. Більшість його положень схвально оцінено експертами Ради Європи⁵¹. Однак новий КПК, на думку самих же європейських експертів, обізнаних з ситуацією щодо справ проти України, розглянутих Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ або Суд), “скоріше введе належні правила, аніж створить судову систему, в рамках якої судді зможуть самі вирішувати, як їм діяти, з урахуванням здорової дози скептицизму по відношенню до дій слідчих та прокурорів, а також дб[ати] про інтереси осіб, утримуваних під вартою”⁵². На заваді стоїть правова культура, успадкована Україною від Радянського Союзу, яка не передбачає “ідею конституційних положень в якості мірила, на підставі якого можна було б перевіряти окремі правові положення та позбавляти їх юридичної сили в разі їх невідповідності. Більш того, не існувало загального принципу відповідності правових положень певним мінімальним стандартам, матеріальним та процесуальним, на підставі яких такі правові положення або їх застосування могли б бути визнані неприйнятними, наприклад, через довільність результату або несумірність впливу на свободу. Це створювало різкий контраст вимогливим концепціям верховенства права, що лежить в основі застосування ЄКПЛ”⁵³.

Доречно нагадати, що у пункті 1 частини першої Закону України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 р., на підставі якого відбулася ратифікація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ або Конвенція) та окремих протоколи до неї, зазначено, що:

⁵¹ Див. : Висновок щодо проекту Кримінально-процесуального кодексу України. Страсбург, 2 листопада 2011 р. DG-1 (2011) 16.

⁵² Потреби навчання українських суддів та адвокатів з питань Європейської конвенції з прав людини / Дж. МакБрайд. – К. : Істина, 2011. – С. 26–27.

⁵³ Там само.

“Україна повністю визнає на своїй території [...] щодо визнання обов’язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції”.

Таке законодавче визнання обов’язкової юрисдикції ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції, зумовлює вивчення практики ЄСПЛ та застосування національного законодавства з урахуванням позиції ЄСПЛ, оскільки саме в рішеннях ЄСПЛ розкривається зміст більшості положень Конвенції.

Окрім того, стаття 17 Закону України № 3477-IV “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” (з наступними змінами) передбачає застосування судами Конвенції та практики ЄСПЛ як джерела права, а стаття 18 цього Закону визначає порядок посилання на Конвенцію та практику Суду.

Також варто погодитись з висловленою у фаховій літературі думкою про те, що для запобігання виникненню можливих конфліктів слід домагатися, щоб всі закони набували такого витлумачення, яке б відповідало міжнародно-правовим зобов’язанням держави – так, наприклад, вчинив Федеральний конституційний суд Німеччини⁵⁴. Там, де міжнародні договори, наприклад, ЄКПЛ, мають власну систему правового захисту, дотримання цієї практики є природним обов’язком національних органів влади. Зміст, що наповнює окремі правила завдяки практиці ЄСПЛ, виконує, крім рішення в конкретній справі, “основну нормативну функцію”, від якої національні інстанції можуть відступати лише тоді, коли зможуть довести, що їхній висновок ґрунтується на значно вагоміших підставах⁵⁵.

Тому сподіваючись на реалізацію нового КПК, не слід применшувати й ролі судової практики, передусім Верховного Суду України, оскільки врахування того, як Європейський суд та колишня Європейська комісія тлумачили й застосовували положення ЄКПЛ в конкретних обставинах, може слугувати практичним орієнтиром, коли йдеться про

⁵⁴ Детальніше див. : Шмідт-Ассманн Е. Загальне адміністративне право як ідея врегулювання: основні засади та завдання систематики адміністративного права / Ебергард Шмідт-Ассманн; [пер. знім. Г. Рижков, І. Соїко, А. Баканов]; відп. ред. О. Сироїд. – [2-ге вид., перероблене та доповнене]. – К. : “К.І.С.”, 2009. – С. 59.

⁵⁵ Див. BVerwGE 110, 203 (210 ff.).

тлумачення та застосування норм кримінально-процесуальних кодексів та інших законодавчих актів, які стосуються сфери кримінального судочинства, гарантуючи тим самим, що взяте за статтею 1 Конвенції зобов'язання забезпечували викладені в ній права та свободи буде належним чином виконано⁵⁶.

В контексті все частіше висловлюваних у науковій літературі, зокрема, юридичній, думок про необхідність закріплення у праві загальнолюдських цінностей, погодимось з В. Є. Чіркіним, що загальнолюдські цінності мають характер *принципів*, сформульованих на рівні високого ступеня узагальнення. З огляду на особливості принципів права як специфічної правової категорії, у них, як слушно зауважила О. Ф. Скакун, зосереджений світовий досвід розвитку права, досвід цивілізації⁵⁷ та втілюються загальнолюдські цінності⁵⁸.

З огляду на вищевикладене, видається вкрай необхідним розкрити зміст принципів кримінального провадження, закріплених у КПК 2012 року, крізь призму європейських стандартів, зокрема тих, що знайшли своє вираження у практиці ЄСПЛ. Враховуючи значну кількість рішень проти України⁵⁹, видається доречним використати насамперед саме ці рішення.

Водночас, не слід забувати, що у статті 17 Закону України № 3477-IV “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини”, яка зобов'язує суди застосовувати Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права, йдеться саме про “практику Суду” у значенні, розкритому у статті 1 цього Закону, тобто практику ЄСПЛ та Європейської комісії з прав людини, а не лише про рішення щодо України. У цьому Законі немає положень, які б забороняли застосовувати рішення чи ухвали ЄСПЛ, постановлені щодо інших країн. Тому використання у цьому посібнику рішень щодо

⁵⁶ Джеремі МакБрайд. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. – К. : “К.І.С.”, 2010. – С. 18–19.

⁵⁷ Скакун О. Ф. Теория государства и права : Учебник. – Х. : Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. – С. 240.

⁵⁸ Там само. – С. 243.

⁵⁹ Так, станом на 11 квітня 2013 р., за інформацією Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, ЄСПЛ було постановлено проти України 908 рішень щодо суті.

України зумовлене винятково міркуваннями доступності та зручності користування саме такими рішеннями для читачів, які, у випадку необхідності звернення до повного тексту (а не лише витягів) цитованих рішень, можуть відчувати певні труднощі, не в достатньому обсязі володіючи офіційними мовами Ради Європи.

Метою цієї публікації є розкриття окремих аспектів змісту принципів кримінального провадження у світлі практики ЄСПЛ. Значимо, що нами вже розкривалися конвенційні стандарти, в тому числі, в кримінальному процесі⁶⁰. Уточнення визначення поняття принципів права, принципів (засад) кримінального провадження, характеристика їхніх ознак та функцій та інші загальнотеоретичні питання виходять за межі цієї публікації, як і всеохоплююче розкриття змісту засад кримінального провадження. Обмежимось лише зауваженням, що доволі обґрунтованою, на наш погляд, є позиція В. Н. Карташова, який розрізняє принципи, сформульовані ученими-юристами, котрі виступають у вигляді фундаментальних ідей та ідеалів, що відобража-

⁶⁰ Див., наприклад : *Фулей Т. І.* Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: національна практика застосування в кримінальному судочинстві. Навчально-методичний посібник для суддів. – Київ : ТОВ “Гештальт Консалтинг Груп” ДП “Зовнішторгвидав України, 2008 – 82 с.; Застосування Європейської конвенції з прав людини при здійсненні правосуддя в Україні : навч.-метод. посіб. для суддів // *Т. І. Фулей.* – К. : [ТОВ “Гештальт Консалтинг Груп” “Прок-Бізнес”], 2009 – 200 С. – (На шляху до європейських стандартів в епоху глобалізації; кн. I); *Фулей Т. І.* Право на свободу та особисту недоторканість. Стаття 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : Опорний конспект. – К. : СПД Москаленко О. М., 2010. – 56 с.; *Фулей Т. І.* Право на свободу та особисту недоторканість. Стаття 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : Опорний конспект. – К. : СПД Москаленко О. М., 2010. – 56 с.; Стаття 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: стандарти застосування при здійсненні правосуддя / Автори : *Н. Ахтирська, В. Філатов, Т. Фулей, Х. Хембах.* – К. : Істина, 2011. – 200 с.; *Фулей Т.* Окремі аспекти права на справедливий суд: коментар до справи “*Корнев і Карпенко проти України*” // Юридичний журнал, 2012. № 4 (118). – С. 127–128; *Фулей Т.* Презумпція невинуватості: концептуальні підходи // Слово Національної школи суддів України. – 2012. – № 1. – С. 39–53; *Фулей Т.* Проблеми реалізації права не свідчити проти себе та права на захист: коментар до справи “*Балицький проти України*” // Юридичний журнал, 2012. № 9 (123). – С. 119–120.

ють досягнення правової думки, від *принципів права, під котрими слід розуміти вихідні нормативно-керівні засади (імперативні вимоги), що визначають загальну направленість правового регулювання суспільних відносин*⁶¹ (виділено автором – Т. Ф.).

Виходячи з позиції, що принципи права – це нормативні засади позитивного права, що визначають його сутність і спрямованість правового регулювання⁶², погодимось з В. Шишкіним, що у практичній площині конкретизація завдання, яке визначене для напрямів правового регулювання, відображене безпосередньо в процедурних нормах, що регулюють (встановлюють) поведінку органів державної влади; в останні роки це найбільш яскраво почало відбиватися в нових кодексах, які регулюють процедури галузевого судочинства⁶³.

Закріплення засад кримінального впровадження – вперше в окремій главі КПК – має «виключно важливе значення, оскільки засади кримінального провадження – це визначальні, фундаментальні, імперативні положення щодо закономірностей і найбільш суттєвих властивостей кримінального процесу, які обумовлюють їх значення як засобу для захисту прав і свобод людини і громадянина, а також для врегулювання діяльності органів та посадових осіб, які ведуть кримінальне провадження. Вони є керівними положеннями для закріплення завдань кримінального провадження, побудови його стадій, окремих проваджень, інститутів»⁶⁴.

Встановлюючи завдання кримінального провадження у ст. 2 КПК, законодавець імперативно зазначив, що таким завданням є «захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого

⁶¹ *Карташов В. Н.* Принципы права. – В кн. : Теория государства и права : Учебник / Под. ред. В. К. Бабаева. – М. : Юрист, 1999. – С. 222.

⁶² *Фулей Т. І.* Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. – Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003. – С. 6.

⁶³ *Шишкін В.* Новації у застосуванні принципів правового регулювання // *Вибори та демократія.* – 2006. – № 4 (10). – С. 43.

⁶⁴ *Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова.* – Х. : Право, 2012. – С. 16–17.

розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура”.

Наголосивши на важливості належної правової процедури, законодавець, проте, пішов далі. Врахувавши думку європейських експертів, що у КПК варто було б зазначити, що “його норми застосовуються і трактуються відповідно до” Конвенції та практики ЄСПЛ. Інакше може виникнути певне протиріччя між статтею 1 КПК (в якій говориться, що становить собою кримінальне процесуальне законодавство), і статтею 2 КПК, в якій йдеться про правову процедуру⁶⁵. Законодавець не лише у частині другій статті 8 КПК передбачив, що “принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини”, але й у частині п’ятій статті 9 КПК також наголосив, що “кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини”.

Це не означає, однак, що лише принципи верховенства права та законності застосовуються з урахуванням практики ЄСПЛ; задля зміни правозастосовної практики відповідно до конвенційних стандартів, виправлення порушень системного характеру, які вже констатовані в рішеннях ЄСПЛ щодо України, зменшення кількості звернень до ЄСПЛ усі норми КПК слід тлумачити та “зв’язати з системою координат” Конвенції та практики Суду.

Також важливим кроком до підвищення регулятивної функції принципів у кримінальному провадженні, що не обмежується лише декларуванням ідей чи намірів, є імперативна норма ч. 6 ст. 9 КПК про застосування загальних засад кримінального провадження, визначених ч. 1 ст. 7 КПК, у випадках, коли положення КПК не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження. Вона не лише закріплює такі власні ознаки принципів права, що відображають їхню специфіку як особливої юридичної категорії, як, наприклад,

⁶⁵ Див. : Висновок щодо проекту Кримінально-процесуального кодексу України. Страсбург, 2 листопада 2011 р. DG-1 (2011) 16. – п. 59. – С. 20.

засадничість чи перевагу в застосуванні перед нормами права, але й у системному зв'язку з ч. 5 ст. 9 КПК сприятиме зміні парадигми кримінального провадження, його розвитку в контексті європейських цінностей поваги до прав людини та верховенства права.

Верховенство права (ст. 8 КПК, ст. 1 ЄКПЛ)

Передусім погодимось з експертами Ради Європи, що КПК не є тим законом, в який треба включати *визначення* (виділення автора – Т. Ф.) принципу верховенства права, який зазвичай формулюється в Конституції⁶⁶. Більше того, немає єдності у його розумінні серед науковців, попри значну кількість робіт з цієї тематики, хоч, погодимось з М. І. Козюброю, що останнім часом спектр думок у підходах до трактування верховенства права у вітчизняному правознавстві дещо звузився (принаймні ототожнення його з традиційним для нашої теорії та практики принципом верховенства закону чи з верховенством всіх нормативних актів, як це було в 90-х роках ХХ ст., нині майже не зустрічається)⁶⁷. І хоч цей принцип вже давно і успішно діє в багатьох державах, дискусія про його зміст є дуже далека від завершення.

Безперечно, метою цієї публікації не є формулювання нового підходу (чи узагальнення існуючих) до розкриття принципу верховенства права. Обмежимось лише зауваженням, що верховенство права є засобом для досягнення внутрішньої мети права і правової системи загалом – забезпечення пріоритету природних прав людини⁶⁸. Видається слушною думка Б. Малишева, що принцип верховенства права є істотною характеристикою головного співвідношення між людиною і державою, його закладено в зміст суспільного договору як юридично-політичної категорії. З цієї точки зору зазначений принцип є концентрованим виразом юридичних гарантій досягнення індивідами своїх цілей при укладенні суспільного договору, а за допомогою його дії діяльність

⁶⁶ Див. : Висновок щодо проекту Кримінально-процесуального кодексу України. Страсбург, 2 листопада 2011 р. DG-1 (2011) 16. – П. 63. – С. 22.

⁶⁷ Козюбра М. Верховенство права і Україна // Право України. – № 1–2. – С. 31.

⁶⁸ Див. детальніше : Малишев Б. В. Принцип верховенства права (теоретико-правовий аспект) // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 8 (130). – С. 18.

держави спрямовується на виконання мети – утвердження і забезпечення прав людини⁶⁹.

Важливо усвідомлювати, що принцип верховенства права охоплює не лише змістовний аспект (правового відношення між людиною і державою на засадах визнання людини вищою соціальною цінністю), але й процедурний аспект, який базується на вимогах відповідності правотворчої та правозастосовної практики певним стандартам, як-от: заборона зворотної дії закону, вимога ясності та несуперечності закону; вимога щодо однакового застосування закону; застосування покарання виключно на підставі закону та ін. Можливо тому європейські експерти у своєму висновку щодо проекту КПК зазначили, що традиційне конституційне закріплення принципу верховенства права, утім, не заважає повторити його в Кодексі, якщо це вважається важливим у практиці системи кримінальної юстиції в Україні, однак у такому разі слід розглянути, чи не доцільно було б додати, що верховенство права по суті означає, що кожен повинен підкорятися закону⁷⁰.

Наприклад, у відомому звіті Венеціанської комісії⁷¹ 2011 року на підставі аналізу правових систем європейських держав у пошуках спільних елементів, характерних як для “верховенства права”, так і “правової держави” пропонується щонайменше 6 необхідних елементів, що мають дотримуватися не лише формально, але й по суті. Ними є: 1) законність, включно з прозорим, пізвітним і демократичном процесом прийняття законів; 2) правова визначеність; 3) заборона довільності у прийнятті рішень; 4) доступ до правосуддя, що здійснюється незалежним і безстороннім судом, включно з можливістю оскаржити в суді адміністративні акти; 5) повага до прав людини; 6) недискримінація і рівність перед законом⁷².

⁶⁹ *Малишев Б. В.* Принцип верховенства права (теоретико-правовий аспект) // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 8 (130). – С. 18.

⁷⁰ Див. : Висновок щодо проекту Кримінально-процесуального кодексу України. Страсбург, 2 листопада 2011 р. DG-1 (2011) 16. – П. 63. – С. 22.

⁷¹ CDL-AD(2011)003rev. Report on the Rule of Law. Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25–26 March 2011) on the basis of comments by *Mr Pieter van Dijk, Ms Gret Haller, Mr Jeffrey Jowell, Mr Kaarlo Tuori*. – 16 с.

⁷² Там само, с. 10.

Нижче наведемо два приклади посилення на принцип верховенства права у рішеннях ЄСПЛ щодо України. Перший стосується вимоги “якості” закону, а другий – принципу юридичної визначеності.

Так, принцип верховенства права вимагає дотримання вимог “якості” закону, яким передбачається втручання в права особи основоположні свободи. У рішенні від 10 грудня 2009 року справі “*Михайлюк та Петров проти України*” (заява № 11932/02) зазначено:

Суд нагадує, що вираз “згідно із законом” насамперед вимагає, щоб оскаржуване втручання мало певну підставу в національному законодавстві; він також стосується якості відповідного законодавства і вимагає, щоб воно було доступне відповідній особі, яка, крім того, повинна передбачати його наслідки для себе, а також це законодавство повинно відповідати принципу верховенства права (див., серед багатьох інших, рішення у справі “*Полторацький проти України*” (*Poltoratskiy v. Ukraine*), № 38812/97, п. 155).

Інший елемент змісту принципу верховенства права ЄСПЛ розглянув у справі “*Христов проти України*” (*Khristov v. Ukraine*, заява № 24465/04) рішення від 19 лютого 2009 року:

33. Суд повторює, що право на справедливий судовий розгляд, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції, слід тлумачити в контексті преамбули Конвенції, яка, зокрема, проголошує верховенство права як складову частину спільної спадщини Договірних держав. Одним з основоположних аспектів верховенства права є принцип юридичної визначеності, згідно з яким у разі остаточного вирішення спору судами їхнє рішення, що набрало законної сили, не може ставитися під сумнів (див. справу “*Брумареску проти Румунії*” (*Brumarescu v. Romania*) [GC], заява № 28342/95, п. 61, *ECHR* 1999-VII).

34. Принцип юридичної визначеності вимагає поваги до принципу *res judicata* (див. там же, п. 62), тобто поваги до остаточного рішення суду. Згідно з цим принципом жодна сторона не має права вимагати перегляду остаточного та обов’язкового до виконання рішення суду лише з однією метою – домогтися повторного розгляду та винесення нового рішення у справі. Повноваження судів вищого рівня з перегляду мають здійснюватися для виправлення судових помилок і недоліків, а не задля нового розгляду справи. Таку контрольну функцію не слід розглядати як замасковане оскарження, і сама лише ймовірність існування двох думок стосовно предмета спору не може бути підставою для нового розгляду справи. Відхід від цього принципу можливий лише тоді, коли цього вимагають відповідні вагомі й непереборні обставини (див. справу “*Рябіх проти Росії*” (*Ryabikh v. Russia*), заява № 52854/99, п. 52, *ECHR* 2003-IX). Отже, у справі, що розглядається, Суд має визначити, чи органи влади здійснювали свої повноваження порушити та провести екстраординарну процедуру перегляду судової постанови таким чином, щоб забезпечити, наскільки це можливо, справедливу рівновагу між інтересами відповідної особи та необхідністю підтримання ефективності

системи судочинства (див., *mutatis mutandis*, справи “*Nikitin v. Russia*”, № 50178/99, п. 57, ECHR 2004-VIII, та “*Savinsky v. Ukraine*”, № 6965/02, п. 23, від 28 лютого 2006 року). [...]

37. Суд далі зауважив, що з матеріалів у справі не видно, що існували будь-які “вагомі та непереборні обставини”, які могли б служити обґрунтованим поясненням того, чому остаточну судову постанову від 23 жовтня 2000 року було переглянуто і скасовано. Видається, що єдиною причиною була необхідність перегляду справи заявника у світлі іншого закону, а це означає, що такий перегляд був замаскованим оскарженням. Отже, Суд визнає, що у цій справі не було дотримано принципу юридичної визначеності.

38. Зважаючи на наведені вище міркування, Суд доходить висновку, що відновлення провадження у справі заявника та її перегляд, за результатами якого судову постанову від 23 жовтня 2000 року було скасовано, порушило принцип юридичної визначеності та право заявника на справедливий судовий розгляд, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції.

У вже згаданому звіті Венеціанської комісії наголошується, що правова визначеність вимагає, щоб правові норми були *зрозумілі і точні* і мали на меті гарантування, що ситуації і правовідносини будуть передбачуваними. *Зворотна дія* не відповідає принципу правової визначеності, щонайменше у кримінальному праві (відповідно до ст. 7 ЄКПЛ), оскільки особи повинні знати наслідки своєї поведінки; але також і в цивільному та адміністративному праві, оскільки це може впливати на права і законні інтереси. Також, правова визначеність вимагає повагу до принципу *res judicata* – остаточні рішення національних судів не мають ставитися під сумнів. Це також вимагає виконання остаточних судових рішень [...]. Система, що дозволяє ставити під сумнів остаточні судові рішення без переконливих підстав в суспільних інтересах і без зазначення строку, не відповідає принципу правової визначеності⁷³.

Безумовно, ці приклади не дають вичерпної характеристики змісту принципу верховенства права. Однак, сподіваємося, вони у зрозумілій формі розкривають підходи ЄСПЛ щодо розуміння державами-членами Конвенції своїх обов’язків з гарантування особам прав і свобод, як це передбачено ст. 1 ЄКПЛ.

⁷³ CDL-AD(2011)003rev. Report on the Rule of Law. Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25–26 March 2011) on the basis of comments by *Mr Pieter van Dijk, Ms Gret Haller, Mr Jeffrey Jowell, Mr Kaarlo Tuori*. – п. 46. – С. 11.

Законність (ст. 9 КПК, ст. ст. 5, 6, 7, 8 та ін. ЄКПЛ)

В контексті розмежування та розгляду співвідношення категорій “право” і “закон” варто зазначити, що “закон” дедалі частіше розуміють як закон не у строгому, спеціальному сенсі (як акт верховної влади і джерело вищої юридичної сили), а як офіційне джерело юридичних норм⁷⁴.

Якщо абстрагуватися від приватних, пов’язаних з типом праворозуміння, розбіжностей у численних дефініціях, законність розуміють як фундаментальну юридичну категорію, що є критерієм правового життя суспільства і громадян. Це “комплексне політико-правове явище, що відображає правовий характер організації суспільного життя, органічний зв’язок права і влади, права і держави”⁷⁵; законність також розглядають як “принцип, метод та режим суворого, неухильного дотримання, виконання норм права всіма учасниками суспільних відносин”⁷⁶.

У законності концентровано виражена властивість права щодо протистояння сваволі в процесі впорядкування суспільних відносин⁷⁷. У правовій державі законність (правозаконність) є гарантією правомірності застосованого примусу⁷⁸; це явище в повному обсязі може існувати тільки за демократичних правових режимів, які здатні забезпечити прийнятті закони, адекватні сутності права⁷⁹.

Розглянемо окремі аспекти принципу законності, що викладені в практиці ЄСПЛ.

У справі *“Полторацький проти України” (Poltoratskiy v. Ukraine)* ЄСПЛ розглядав скаргу, яка стосувалася умов тримання та поведіння із заявником в “коридорі смерті” у СІЗО Івано-Франківської області. У своїй заяві (№ 38812/97) заявник скаржився на обмеження права на

⁷⁴ *Онiщенко Н.* Принцип законності: природа та сутність в умовах демократичних змін // Віче. – 2012. – № 12. – С. 3.

⁷⁵ *Бобровник С. В.* Законність // Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2007. – С. 274.

⁷⁶ *Теория права и государства : Учебник / Под ред. В. В. Лазарева.* – М. : Новый юрист, 1996. – С. 209.

⁷⁷ *Явич Л. С.* Сущность права. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1985. – С. 156.

⁷⁸ *Онiщенко Н.* Принцип законності: природа та сутність в умовах демократичних змін // Віче. – 2012. – № 12. – С. 3.

⁷⁹ *Малеин Н. С.* О законности в условиях переходного периода // Теория права: новые идеи. – М. : Изд-во ИГиП РАН, 1995. – Вып. 4. – С. 26–32.

побачення з родиною, а також на те, що йому не дозволяли мати зустрічі з адвокатом та відсилати і отримувати листи, дивитися телебачення і мати будь-який зв'язок із зовнішнім світом.

Можливо, враховуючи, що це було лише друге рішення по суті проти України (від 23 квітня 2003 року), у ньому ЄСПЛ доволі детально виклав свою попередню прецедентну практику щодо концепції “відповідно до закону”, зокрема, як підставу виправданості втручання у права, гарантовані статтею 8 Конвенції.

152. Таке втручання може бути виправданим лише при виконанні умов другого параграфу цієї статті. Зокрема, щоб не суперечити статті 8, втручання повинно бути здійснене “відповідно до закону”, переслідувати законну мету і бути необхідним у демократичному суспільстві для досягнення цієї мети (див. рішення у справі *“Сільвер та інші проти Сполученого Королівства”* від 25 березня 1993 р., серія А № 61, с.32, § 84; і рішення у справі *“Петра проти Румунії”* від 23 вересня 1998 р., Звіти 1998-VII, с.2853, § 36).

153. Насамперед, Суд повинен розглянути, чи втручання було здійснене “відповідно до закону”. Цей вираз, по-перше, вимагає, щоб відповідний захід мав певну підставу в національному законодавстві; він також стосується якості відповідного законодавства і вимагає, щоб воно було доступне відповідній особі, яка, крім того, повинна бути здатна передбачити його наслідки для себе, а також, це законодавство повинно відповідати принципу верховенства права (див. рішення у справах *“Круслен проти Франції”* (*Kruslin v. France*) та *“Юсіг проти Франції”* (*Huvig v. France*) від 24 квітня 1990 р., серія А № 176-А, с. 20, § 27, і серія А № 176-В, с. 52, § 26, відповідно).

154. Стверджуючи, що ці вимоги були виконані, Уряд посилався в своїх письмових зауваженнях на Закон “Про попереднє ув'язнення” та Виправно-трудоий кодекс. У своїх наступних зауваженнях він також послався на Інструкцію та Тимчасове положення. Заявник стверджував, що лише певні внутрішні інструкції видавалися для регулювання умов утримання осіб, які очікували смертної кари.

155. Суд зауважує, що закон регулює умови утримання до вступу вироку в законну силу. Крім того, він зауважує, що хоча Кодекс передбачає загальну правову основу для умов тримання під вартою, компетентні органи влади у цій справі не посилалися на його положення, коли інформували заявника чи його батьків про правила, які застосовуються до засудженого до смертної кари.

156. З документів, поданих сторонами, та фактів, встановлених Комісією, випливає, що після вступу вироку в законну силу умови тримання під вартою засуджених до смертної кари регулювалися Інструкцією, виданою Міністерством юстиції, Генеральним прокурором та Верховним Судом. Суд зазначає, що Інструкція була внутрішнім документом, який не підлягав публікації, а тому не був доступний громадськості.

157. Суд зазначає, що Інструкція була замінена Тимчасовим положенням, затвердженим Державним департаментом з питань виконання покарань наказом № 72 від 25 червня 1999 р. і зареєстрованим в Міністерстві юстиції 1 липня

1999 р. за № 426/3719, який набув чинності 11 липня 1999 р. і був доступним для громадськості. Тимчасове положення розширило права засуджених до смертної кари. Зокрема, ув'язненим було дозволено отримувати шість посилок та три бандеролі на рік, відправляти і отримувати листи без обмежень та мати щомісячні побачення з родичами тривалістю до двох годин. Проте, як зазначалося Комісією, Тимчасове положення не застосовувалось до фактів, на які скаржився заявник і які мали місце до 11 липня 1999 р.

158. За цих обставин Суд вважає, що не можна сказати, що втручання в право заявника на повагу до приватного і сімейного життя та кореспонденцію було здійснене “відповідно до закону”, як вимагається статтею 8 § 2 Конвенції.

159. З огляду на цей висновок Суд, як і Комісія, вважає зайвим розглядати, чи у цій справі втручання було необхідним у демократичному суспільстві для досягнення однієї з законних цілей в сенсі статті 8 § 2 Конвенції.

160. Таким чином, статтю 8 Конвенції було порушено.

Однак концепція “законності” стосується не лише статті 8, але й багатьох інших статей Конвенції. Наприклад, у справі **“Кац та інші проти України”** (*Kats and Others v. Ukraine*, заява № 29971/04), рішення від 18 грудня 2008 року, ЄСПЛ розглядав законність стосовно права на свободу та особисту недоторканність, зазначивши таке.

140. Суд повторює, що слово “законний” та словосполучення “відповідно до процедури, встановленої законом”, які містяться в пункті 1 статті 5, по суті, відсилають до національного законодавства і встановлюють обов'язок забезпечувати дотримання матеріально-правових та процесуальних норм такого законодавства. Однак “законність” тримання під вартою з точки зору національного закону не завжди є вирішальним фактором. На додаток до цього, Суд має переконатися, що тримання під вартою протягом періоду, який розглядається, відповідало меті пункту 1 статті 5 Конвенції, який не дозволяє безпідставно позбавляти особу свободи (**“Єчюс проти Литви”** (*Ječius v. Lithuania*), заява № 34578/97, п. 56, ЄСПЛ 2000-IX).

141. Суд зауважує, що стаття 165-1 Кримінально-процесуального кодексу передбачає, що особу, яка утримується під вартою, має бути негайно повідомлено про те, що винесено рішення про її звільнення з-під варти. Стаття 20 Закону “Про попереднє ув'язнення” передбачає, що адміністрація місця попереднього ув'язнення зобов'язана негайно звільнити ув'язненого після отримання нею відповідного рішення. Не заперечується той факт, що жодне із згаданих вище положень не було виконано в цій справі.

142. Тому Суд дійшов висновку, що тримання Ольги Біляк під вартою з 29 січня до 1 лютого 2004 року не було законним у значенні підпункту “с” пункту 1 статті 5.

143. Отже, було порушено пункт 1 статті 5 Конвенції.

В іншій справі – **“Сергій Волосюк проти України”** (*Sergey Volosyuk v. Ukraine*, заява № 1291/03) рішення від 12 березня 2009 року – ЄСПЛ виклав вимоги до “законності” відповідно до п. 4 ст. 5 Конвенції – в контексті перевірки судом законності позбавлення свободи.

47. Суд повторює, що згідно з пунктом 4 статті 5 Конвенції затримана чи взята під варту особа має право ініціювати провадження з метою перевірки судом процесуальних і матеріально-правових умов, які є неодмінними для забезпечення “законності” – у значенні пункту 1 статті 5 Конвенції – позбавлення її свободи. Це означає, що компетентний суд має перевірити не лише дотримання процесуальних вимог національного законодавства, а й обґрунтованість підозри, яка послужила підставою для затримання, та легітимність мети, з якою здійснювалися це затримання і подальше тримання під вартою (див. справу “*Граусліс проти Литви*” (*Grauslys v. Lithuania*), заява № 36743/97, пункти 51–55, від 10 жовтня 2000 року).

48. У пункті 4 статті 5 зазначено, що “суд без зволікання встановлює законність затримання”. Ця вимога містить два аспекти: по-перше, можливість здійснення судового контролю має забезпечуватися недовзі після взяття особи під варту і, в разі необхідності, з розумною періодичністю надалі. По-друге, таке провадження має здійснюватися з належною старанністю (див. справу “*Худобін проти Росії*” (*Khudobin v. Russia*), заява № 59696/00, п. 115, ECHR 2006-... (витяги)).

49. Процедура вирішення питань стосовно тримання під вартою має здійснюватися з дотриманням принципу змагальності і завжди має забезпечувати рівність процесуальних засобів сторін у справі (див. справу “*Тжаска проти Польщі*” (*Trzaska v. Poland*), заява № 25792/94, п. 74, від 11 липня 2000 року). Забезпечення затриманому права бути заслуханим – особисто або за допомогою певного представництва – є однією з основоположних гарантій процедури, що застосовується при вирішенні питань позбавлення свободи (див. рішення у справі “*Кампаніс проти Греції*” (*Kampanis v. Greece*) від 13 липня 1995 року, серія А, № 318-В, п. 47).

50. Хоча пункт 4 статті 5 Конвенції не зобов’язує досліджувати кожний аргумент у доводах особи, взятої під варту, стосовно законності такого заходу, суддя, розглядаючи таке звернення, повинен врахувати наведені особою конкретні факти, здатні поставити під сумнів існування умов, які для цілей Конвенції є неодмінними для забезпечення “законності” позбавлення свободи (див. справу “*Ніколова проти Болгарії*” (*Nikolova v. Bulgaria*) [GC], № 31195/96, п. 61, ECHR 1999-II).

[...]

54. Суд зауважує, що 17 травня 2000 року апеляційний суд розглядав питання подальшого тримання заявника під вартою, коли виносив постанову про віддання його до суду. Однак відповідне рішення було ухвалено апеляційним судом за результатами слухання, яке проходило в присутності прокурора, але за відсутності заявника та його захисника. У матеріалах справи немає жодних свідчень того, що заявник та його адвокат відмовилися від свого права брати участь у згаданому слуханні. Таким чином, під час цього слухання не було дотримано гарантії рівності процесуальних засобів сторін, оскільки заявник не мав можливості прокоментувати аргументи чи спростувати підстави, наведені органами кримінального переслідування для того, щоб виправдати тримання його під вартою. До того ж умотивування судової постанови про запобіжний захід, обраний стосовно заявника, насправді не містить посилань на обставини, які могли б виправдовувати подальше тримання його під вартою.

55. Отже, Суд вважає, що слухання, на якому вирішувалося питання про віддання заявника до суду, і прийнята за його результатами постанова не відповідали вимогам пункту 4 статті 5 Конвенції.

[...]

57. Водночас, Суд зауважує, що з 2 жовтня 2001 року до 6 жовтня 2003 року, коли справа заявника перебувала на розгляді в суді, не було проведено жодного слухання. Звідси випливає, що протягом двох років і чотирьох днів заявникові не забезпечувалася можливість домогтися судового контролю законності тримання його під вартою, що суперечить вимогам пункту 4 статті 5 Конвенції.

Однією з відомих справ проти України, де розглядалося питання законності в аспекті вже згадуваної статті 8 Конвенції, є рішення **“Волохи проти України”** (*Voloha v. Ukraine*) від 2 листопада 2006 року (заява № 23543/02). У цій справі ЄСПЛ розглядав питання, чи постановва про накладення арешту на кореспонденцію заявників, що становила **“втручання органів державної влади”** у право заявників на повагу до їх кореспонденції, гарантоване п. 1 ст. 8 Конвенції, була виправданою, як передбачено п. 2 ст. 8 Конвенції, і насамперед, чи було таке втручання **“згідно із законом”**.

43. Головне питання полягає в тому, чи може вищевказане втручання бути виправданим у сенсі п. 2 ст. 8. Оскільки цей пункт передбачає обмеження права, гарантованого Конвенцією, він має чітке тлумачення. Суд повторює, що повноваження державних органів на проведення таємного спостереження за громадянами в ході кримінального розслідування визнаються Конвенцією в тій мірі, в якій вони є абсолютно необхідними (див. *mutatis mutandis*, рішення у справі **“Класс та інші проти Німеччини”** (*Klass and Others v. Germany*), від 6 вересня 1978 року, п. 42).

44. Таке втручання не порушує статтю 8, якщо воно здійснюється **“згідно із законом”**, переслідує законну мету відповідно до пункту 2 та якщо воно є необхідним у демократичному суспільстві задля досягнення цієї мети.

45. Уряд стверджував, що постановва про накладення арешту на кореспонденцію заявників була винесена відповідно до статті 187 Кримінально-процесуального кодексу. Заявники не оспорювали це твердження, але зазначили, що стаття 31 Конституції дотримано не було.

46. Суд зауважує, що стаття 31 Конституції України, стаття 187 Кримінально-процесуального кодексу України та стаття 8 Закону України **“Про оперативнорозшукову діяльність”** передбачають можливість накладення арешту на кореспонденцію в ході кримінального провадження та оперативнорозшукової діяльності.

47. Таким чином, існувала законна підстава для такого втручання.

48. Суд вважає, що вимога **“доступності закону”** була дотримана, оскільки всі вказані нормативні акти були опубліковані (див. пп. 25–27 рішення).

49. Щодо вимоги **“передбачуваності”**, Суд повторює, що норма права є **“передбачуваною”**, якщо вона сформульована з достатньою чіткістю, що дає змогу кожній особі – у разі потреби за допомогою відповідної консультації – регулювати свою поведінку. Суд наголошував на важливості цього принципу

стосовно таємного спостереження наступним чином (див. рішення у справі *“Мелон проти Сполученого Королівства”* (*Malone v. United Kingdom*), від 2 серпня 1984 року, п. 67, рішення у справі *“Аманн проти Швейцарії”* (*Aman v. Switzerland*), заява № 27798/95, п. 56, ЄСПЛ 2000-II):

“Суд завжди дотримувався думки, що словосполучення “згідно із законом” не просто відсилає до національного законодавства, а й пов’язане з вимогою якості “закону”, тобто вимогою дотримання принципу “верховенства права”, про що прямо говориться у преамбулі Конвенції... Отже, цей вислів означає – і це впливає з предмета і мети статті 8, – що в національному законодавстві має існувати засіб правового захисту від свавільного втручання державних органів у права, гарантовані пунктом 1... Ризик такої свавільності є особливо очевидним в умовах, коли повноваження виконавчої влади здійснюються таємно...

...Оскільки здійснювані на практиці заходи таємного спостереження за обміном інформації є закритими для їх ретельного аналізу з боку осіб, яких це стосується, або з боку громадськості загалом, надання правової дискреції органам виконавчої влади у вигляді необмежених повноважень було б несумісним з принципом верховенства права. Отже, закон має з достатньою чіткістю визначати межі такої дискреції, наданої компетентним органам, і порядок її здійснення, з урахуванням законної мети даного заходу, щоб забезпечити особі належний захист від свавільного втручання”.

50. Отже, необхідно розглянути “якість” правових положень, які були застосовані в даній справі, зокрема необхідно визначити, чи достатньо чітко вони встановлюють обставини, за яких правоохоронні органи могли здійснювати перегляд кореспонденції заявників.

51. У цьому зв’язку Суд зауважує, що вимоги “пропорційності” втручання, його винятковий та тимчасовий характер передбачені у статті 31 Конституції та статті 9 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” від 18 лютого 1992 року. Проте ні стаття 187 Кримінально-процесуального кодексу у редакції, яка була чинна під час подій, які розглядаються, ні жодне інше положення законодавства не передбачали механізм, який міг би гарантувати дотримання вищезазначених принципів на практиці. Положення, яке розглядається, не містить вказівки щодо осіб, до яких застосовуються ці заходи, обставин, за яких вони вживаються, та строків, які мають встановлюватись та дотримуватись. Таким чином, це положення не може бути визнане таким, що є достатньо чітким та детальним, щоб забезпечити відповідний захист від неналежного втручання органів державної влади у право заявників на повагу до їх приватного життя та кореспонденції.

52. Більше того, Суд має бути впевненим щодо існування адекватного та ефективного захисту від зловживання, оскільки система заходів таємного спостереження, що розроблена для захисту національної безпеки та громадського порядку, пов’язана із ризиком порушення або навіть зруйнування принципів демократії на підставі її захисту (див. вищевказане рішення у справі *“Класс та інші проти Німеччини”* (*Klass and Others v. Germany*), пп. 49–50). Такі гарантії захисту мають бути чітко встановлені законом та мають застосовуватись до нагляду за

діяльністю відповідних органів або служб. При наглядових провадженнях мають дотримуватись цінності демократичного суспільства настільки добросовісно, наскільки це можливо, зокрема верховенство права, про що прямо говориться у Преамбулі Конвенції. Верховенство права між іншим (*inter alia*) передбачає, що втручання органів виконавчої влади у права осіб має підлягати ефективному контролю, який зазвичай має здійснюватись судовим органом, щонайменше як останньою інстанцією, оскільки судовий контроль надає найбільші гарантії незалежності, безсторонності та здійснення належного провадження (див. Вищевказане рішення у справі *Klass and Others v. Germany*, п. 55).

53. Суд зауважує, що у цій справі перегляд постанови про накладення арешту на кореспонденцію відповідно до статті 187 Кримінально-процесуального кодексу було передбачено ще на початковій стадії, коли арешт та виїмка кореспонденції були санкціоновані. Проте відповідне законодавство не передбачало жодного проміжного перегляду постанови у розумні проміжки часу або будь-яких строків для такого втручання. Також законодавство не передбачало додаткового залучення судових органів для нагляду за діяльністю правоохоронних органів при здійсненні останніми повноважень, які розглядаються у цій справі. В результаті, постанова про накладення арешту на кореспонденцію заявників залишалась чинною протягом більш ніж одного року після закриття кримінальної справи відносно їх родича п. В., і національні суди жодним чином не відреагували на цей факт.

54. Таким чином, Суд доходить висновку, що це втручання не може розглядатися як таке, що було здійснене "згідно із законом", оскільки законодавство України не визначає з достатньою чіткістю межі та умови здійснення органами влади своїх дискреційних повноважень у сфері, про яку йдеться, та не передбачає достатніх гарантій захисту від свавілля при застосуванні таких заходів спостереження. Таким чином, у цій справі відбулось порушення статті 8 Конвенції в зв'язку з арештом кореспонденції заявників.

Ще однією вартою уваги справою за статтею 8 Конвенції, в якій йдеться про принцип законності, є **"Володимир Поліщук та Світлана Поліщук проти України"** (*Vladimir Polishchuk and Svetlana Polishchuk v. Ukraine*, заява № 12451/04), рішення від 30 вересня 2010 року. Обставини справи коротко можна викласти таким чином.

21 березня 2001 року, коли син заявників святкував свій день народження разом із друзями, працівники міліції зайшли до квартири з метою проведення обшуку, рішення про проведення якого ґрунтувалось на підозрі, що в квартирі можуть бути докази, пов'язані з порушеною кримінальною справою за фактом розбиття вікон у будинку поруч із квартирою заявників, яке відбулося 21 січня 2001 року, і що заявник міг бути причетним до цих подій. Заявниця, яка перебувала на ранньому строці вагітності, заперечувала проти обшуку, заявивши, що постанова про обшук не містить обґрунтованих пояснень щодо причетності її чоловіка до злочину чи щодо необхідності проведення обшуку квартири. У відповідь працівники міліції, як стверджується,

почали погрожувати їй та провели обшук квартири в присутності гостей. Заявник у цей час був відсутній (проживав за межами міста).

Під час обшуку нічого не було виявлено чи вилучено для цілей розслідування. 12 жовтня 2001 року прокуратура Запорізької області повідомила заявників, що в результаті перевірки було встановлено, що обшук проводився за відсутності належних підстав з порушенням статті 177 Кримінально-процесуального кодексу.

Розглядаючи питання чи мало місце порушення статті 8 Конвенції, ЄСПЛ зазначив, зокрема, щодо принципу законності:

43. Суд вважає, що обшук, про який ідеться, становив втручання у право заявниці на повагу до її приватного життя та її житла. Залишається вирішити питання, чи було це втручання виправданим з точки зору пункту 2 статті 8 Конвенції і, зокрема, чи було воно – для цілей цього пункту – здійснене “згідно із законом”.

44. Суд повторює, що словосполучення “згідно із законом” у пункті 2 статті 8 Конвенції, по суті, стосується національного законодавства і встановлює обов’язок забезпечувати дотримання матеріальних та процесуальних норм (див. рішення від 29 червня 2006 року у справі “Пантелеєнко проти України” (*Panteleyenko v. Ukraine*), заява № 11901/02, п. 49).

45. У справі, що розглядається, Суд зазначає, що факт незаконності проведення обшуку двічі встановлювався національними органами, а саме – обласною прокуратурою і Токмацьким районним судом (див. пункти 12 і 13 вище). Хоча згодом відповідне рішення Токмацького районного суду було скасовано, суди вищого рівня не поставили під сумнів суть його висновків. До того ж результати перевірки, проведеної обласною прокуратурою стосовно незаконності обшуку, ніколи не оспорювалися. Суд не бачить підстав відходити від цих висновків національних органів і визнає, що обшук проводився всупереч вимогам національного законодавства.

Для того, щоб продемонструвати, яким чином ЄСПЛ здійснює перевірку втручання “згідно з законом” варто навести також рішення від 12 січня 2012 р. у справі “Фельдман проти України” (№ 2) (*Feldman v. Ukraine (no. 2)*, заява № 42921/09) стосовно скарги щодо відмови заявникові, який перебував під вартою як підозрюваний у скоєнні економічного злочину, в побаченні з дружиною та сестрою, на тій підставі, що таке побачення може перешкодити встановленню істини у справі:

23. Спочатку Суд повинен встановити, чи здійснювалося втручання “згідно із законом”. Цей вираз, по-перше, вимагає, щоб оскаржуваний захід мав певне підґрунтя у національному законодавстві; він також стосується якості закону, про який йдеться, вимагаючи, щоб він був доступний для зацікавленої особи, яка, окрім того, повинна мати можливість передбачити наслідки його дії щодо себе, та відповідав принципів верховенства права (див. рішення у справах “Круслен проти Франції” (*Kruslin v. France*) від 24 квітня 1990 року, Серія А № 176-А, п. 27, та “Ювіг проти Франції” (*Huvig v. France*), Серія А № 176-В, п. 26).

24. Стверджуючи, що ці умови були дотримані, Уряд у своїх письмових зауваженнях послався на положення статті 162 Кримінально-процесуального кодексу України та на частину 1 статті 12 Закону України “Про попереднє ув’язнення” 1993 року, в яких передбачається, що під час попереднього ув’язнення особи, яка тримається під вартою, може бути дозволено побачення з родичами. Уряд також послався на Правила поведінки в слідчих ізоляторах осіб, узятих під варту, і засуджених, затверджені 20 вересня 2000 року.

25. По-перше, Суд зазначає, що скарга заявника стосується подій, які відбулися у травні – серпні 2000 року, тобто до того, як були затверджені Правила від 20 вересня 2000 року. Отже, Суд вважає, що ці правила не мають відношення до цієї заяви.

26. Суд також зазначає, що стаття 162 Кримінально-процесуального кодексу України та частина 1 статті 12 Закону України “Про попереднє ув’язнення” 1993 року передбачають, що під час попереднього ув’язнення дозвіл на побачення з родичами може бути наданий слідчим або суддею, але ці положення не зазначають з достатньою чіткістю межі та спосіб здійснення дискреційних повноважень, наданих органам державної влади щодо обмеження спілкування осіб, що тримаються під вартою, з їхніми сім’ями. Так, вищезазначені положення не вимагають від цих органів наведення будь-якого обґрунтування їхнім дискреційним рішенням та навіть ухвалення будь-яких формальних рішень, які можна було б оскаржити, а отже вони не містять будь-яких гарантій проти свавілля та зловживань. У справі заявника слідчий просто зауважив, що побачення, щодо яких були подані клопотання, можуть перешкодити встановленню істини у справі.

27. Суд вважає, що за цих обставин не можна говорити про те, що втручання у право заявника на повагу до його сімейного життя здійснювалося “згідно із законом”, як того вимагає пункт 2 статті 8 Конвенції (див. рішення у справі “Шалімов проти України” (*Shalimov v. Ukraine*), пп. 88 та 89).

28. З огляду на вищезазначене, Суд не вважає за необхідне розглядати питання, чи було втручання у цій справі необхідним у демократичному суспільстві задля досягнення однієї із легітимних цілей у розумінні пункту 2 статті 8 Конвенції.

29. Отже, у цьому відношенні мало місце порушення статті 8 Конвенції.

Рівність перед законом і судом (ст. 10 КПК, ст.6, ст. 14 ЄКПЛ, Протокол № 12 до Конвенції)

Принцип рівності перед законом і судом є проявом загального принципу рівності, який у різних системах права – міжнародно-правовій і національній (внутрішньодержавній) – зважаючи на особливості суб’єктного складу і характер відносин, виражається в таких особливих проявах, як *принцип суверенної рівності* у міжнародному праві та *принцип рівності однойменних суб’єктів (громадян, юридичних осіб)* у внутрішньодержавному праві.

Принцип юридичної рівності в найзагальнішому сенсі означає, що до однойменних суб'єктів не можуть застосовуватись будь-які розрізнення, винятки, обмеження чи переваги з огляду на певні їхні властивості. Юридичне розуміння, як зазначає Р. З. Лівшиц, передбачає рівність в правах, у процедурах, стартових можливостях, правилах гри, на відміну від економічної рівності, що вимагає рівності на фініші⁸⁰.

Зміст принципу *рівності однойменних суб'єктів* проявляється в рівності: 1) прав і свобод; 2) юридичних властивостей, в рамках яких суб'єкти права здійснюють свою діяльність; 3) перед законом і судом.

“Засада рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом забезпечує гарантії доступності правосуддя та реалізації права на судовий захист, закріпленого в частині першій статті 55 Конституції України. Ця засада є похідною від загального принципу рівності громадян перед законом, визначеного частиною першою статті 24 Основного Закону України, і стосується, зокрема, сфери судочинства. Рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом передбачає єдиний правовий режим, який забезпечує реалізацію їхніх процесуальних прав”⁸¹.

Принцип рівності перед судом є основою сучасної концепції справедливого правосуддя. Для кожної людини у правовій державі насамперед важливо мати доступ до правосуддя і можливість вільно, швидко, безперешкодно реалізувати право на судовий захист незалежно від належності до певної соціальної групи або інших персональних характеристик особи⁸². На думку М. Бондаря, в узагальненому вигляді нормативний зміст принципу рівності перед судом можна звести до: а) існування єдиної, однакової для всіх судової системи, яка забезпечує кожній людині, незалежно від походження, майнового чи посадового стану чи будь-яких інших обставин, справедливий і привселюдний

⁸⁰ Лівшиц Р. З. Современная теория права. Краткий очерк. – М. : Ин-т гос. и права РАН, 1992. – С. 64–65.

⁸¹ Див. пункт 3.1 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 25 квітня 2012 року № 11-рп/2012 у справі за конституційним зверненням громадянина Шаповалова Олексія Леонідовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 20 частини першої статті 106, частини першої статті 111¹³ Господарського процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями пунктів 2, 8 частини третьої статті 129 Конституції України.

⁸² Городовенко В. Принцип рівності громадян перед законом і судом // Вісник Конституційного Суду України. – 2012. – № 1. – С. 178.

розгляд справи компетентним, незалежним судом; б) рівного для всіх застосування норм конституційного, цивільного, кримінального та інших галузей законодавства в процесі вирішення судового спору; в) процесуальної рівності сторін у судовому засіданні, коли права та обов'язки осіб, які беруть у ньому участь, визначаються лише процесуальними положеннями (обвинуваченого, потерпілого, позивача, відповідача тощо), а не будь-якими іншими обставинами (особистого, майнового, політичного чи іншого характеру)⁸³.

Європейський суд з прав людини досить часто посиляється на принцип рівності перед законом і судом у своїх рішеннях, притому що засади рівності і змагальності у судовому процесі виведені ним із принципу верховенства права, якому підпорядкована всі Конвенція, та є складовою права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції.

Принцип рівності сторін у процесі – у розумінні “справедливого балансу” між сторонами – вимагає, щоб кожній стороні надавалася розумна можливість представити справу в таких умовах, які не ставлять цю сторону у суттєво не вигідне становище відносно до другої сторони.

Рішення у справах **“Dombo Beheer B. V. v. the Netherlands”** від 27 жовтня 1993 р., п. 33, та **“Ankerl v. Switzerland”** від 23 жовтня 1996 р., п. 38.

Принцип рівності був неодноразово застосований ЄСПЛ і у справах щодо України. Наприклад, у справі **“Надточій проти України”** (заява № 7460/03), рішення від 15 травня 2008 р.:

26. Суд нагадує, що принцип рівності сторін – один із складників ширшої концепції справедливого судового розгляду – передбачає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість представляти свою сторону в умовах, які не ставлять її в суттєво менш сприятливе становище в порівнянні з опонентом (див., серед інших рішень та *mutatis mutandis*, **“Кресс проти Франції”** (*Kress v. France*) [GC], заява № 39594/98, п. 72, ECHR 2001-VI; **“Ф.С.Б. проти Італії”** (*F.C.B. v. Italy*), рішення від 28 серпня 1991 року, Серія А по. 208-B, п. 33; **“Т. проти Італії”** (*T. v. Italy*), рішення від 12 жовтня 1992 року, Серія А по. 245-C, п. 26; та **“Кайя проти Австрії”** (*Kaya v. Austria*), заява № 54698/00, п. 28, від 8 червня 2006 року).

27. Суд зауважує, що під час розгляду адміністративної справи щодо заявника останній відбував покарання за вироком суду у місцях позбавлення волі та не брав участі в адміністративному провадженні, незважаючи на те, що національні відповідні державні органи знали про становище заявника та місце, де він

⁸³ *Бондарь Н. С.* Гражданин и публичная власть: Конституционное обеспечение прав и свобод в местном самоуправлении: Учеб. пособие / *Н. С. Бондарь.* – М.: Издат. дом. Городец, 2004. – С. 153.

відбував покарання. У своєму рішенні національний суд зазначив, що заявника було повідомлено про судові засідання, проте документів, які б підтверджували отримання заявником такого повідомлення, немає. Навпаки, як вбачається з матеріалів справи, зокрема з листа Департаменту з питань виконання покарань до Секретаріату Урядового уповноваженого, доказів отримання у належний час заявником судових повісток чи повідомлень щодо цього провадження немає. Крім того, попри чітке питання Суду, Уряд не надав інформацію щодо практичної можливості заявника бути присутнім на судових засіданнях, зокрема за його власним клопотанням, з урахуванням того, що заявник відбував покарання за вироком суду за тяжкий злочин.

28. Також Суд звертає увагу на твердження заявника про те, що він не повинен був нести відповідальність за порушення митних правил, оскільки він знаходився у місцях позбавлення волі та не міг виконати своє зобов'язання щодо вивезення автомобіля. Національні органи влади не проаналізували ці обставини за власною ініціативою та не надали можливості заявнику порушити це питання. Замість цього національні органи перекваліфікували дії заявника на інше правопорушення – втрата майна, яке перебуває під митним контролем. Крім того, із наявних матеріалів справи не вбачається, що національні суди намагались з'ясувати, що сталось із транспортним засобом або, що було б доречним за обставин справи, запитати у заявника, що сталось з автомобілем та про його місцезнаходження. Замість цього суд просто зазначив, що місцезнаходження транспортного засобу невідоме.

29. Суд вважає, що у провадженні, яке розглядається, важливі процесуальні гарантії були відсутні та що ці процесуальні недоліки, у світлі обставин справи, були достатньо серйозними, щоб піддати сумніву справедливість провадження.

Відповідно було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

У контексті зазначеної справи зауважимо, що принцип рівності перед судом порівняно недавно був предметом розгляду у Конституційному Суді України (далі – КСУ). У рішенні від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012⁸⁴ йдеться про офіційне тлумачення положень статті 24 Конституції України стосовно права засудженої особи, яка перебуває у місцях позбавлення волі, бути доставленою до суду для участі в судовому процесі у рамках цивільної юрисдикції. Згідно з цим рішенням гарантована Конституцією України рівність усіх людей у їх правах і свободах означає у тому числі й необхідність забезпечення їм рівних правових можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод. КСУ дійшов висновку, що кожен має гарантовані державою рівні права на

⁸⁴ Рішення Конституційного Суду України від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012 у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу).

захист своїх прав і свобод у судовому порядку, в тому числі на участь у розгляді своєї справи у у визначеному процесуальним законом порядку у судах всіх юрисдикцій, спеціалізацій та інстанцій. Це право поширюється на засуджених осіб, в тому числі й на таких, які вже відбувають покарання в установах виконання покарань.

Як зазначила суддя КСУ Н. Шаптала⁸⁵, ухвалюючи це рішення, судді усвідомлювали можливі ризики щодо зловживання правом деякими категоріями засуджених, які, перебуваючи у місцях позбавлення волі, були б зацікавлені “мандрувати країною”, заявляючи різного роду цивільні позови, і брали до уваги ті обставини, що в державі відсутні технічні можливості для розгляду таких справ без виїзду з місць позбавлення волі (відеоконференцзв’язок тощо), і введення таких засобів та облаштування ними залів судового засідання потребуватиме значних фінансових витрат з боку держави. Проте на виконання цього рішення КСУ Верховна Рада України прийняла Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні в режим відеоконференції”, яким було врегульовано питання участі сторін, третіх осіб, прокурора та інших учасників судового процесу у судових засіданнях у режимі відеоконференції.

Рівність учасників кримінального провадження перед судом покладає на суд обов’язок не надавати будь-яких переваг, що не обумовлені законом, будь-якому з учасників кримінального провадження. Так само недопустимою є будь-яка дискримінація. Однак принцип рівності перед законом і судом не порушується при наданні певним категоріям учасників кримінального провадження (неповнолітні, іноземці, особи з розумовими і фізичними вадами, особи, які наділені особливим процесуальним статусом, тощо) додаткових гарантій, у випадку і порядку, передбачених КПК⁸⁶. Прикладом таких додаткових гарантій є, наприклад, обов’язкова участь захисника у кримінальному провадженні відповідно до п.3 ч. 2 ст. 52 КПК щодо осіб, які внаслідок вад не здатні повною мірою реалізувати свої права, або гарантії, встановлені гл. 38 КПК при провадженні щодо неповнолітніх.

⁸⁵ *Шаптала Н.* Деякі питання практики конституційного судочинства України в 2011–2012 роках // Вісник Конституційного Суду України. – 2013. – № 1. – С. 86.

⁸⁶ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / *О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.*; за заг. ред. *В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова.* – Х. : Право, 2012. – С. 23.

Повага до людської гідності (ст. 11 КПК, ст. 3 ЄКПЛ)

Заборона катування, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження і покарання захищається статтею 3 Конвенції.

Варто зазначити, що абсолютна заборона катування, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження і покарання є імперативною нормою, що не передбачає винятків. Як постійно підкреслює у своїх рішеннях ЄСПЛ, вона відображає одну з фундаментальних цінностей демократичного суспільства.

Погодимось з викладеною в літературі точкою зору, що порівняно із формулюванням в інших міжнародних договорах, у ст. 3 ЄКПЛ дуже лаконічно і стисло, але у чіткій пасивній формі викладена абсолютна заборона катування та поганого поводження, однак у ній криється надзвичайно широкий зміст та значимість, адже йдеться про невід'ємні права фізичної і моральної недоторканності людини⁸⁷.

Відповідно до статті 3 Конвенції, держава зобов'язана дотримуватися як негативних, так і позитивних зобов'язань. У фаховій літературі і судовій практиці виділяють матеріальні та процесуальні аспекти порушень за статтею 3 Конвенції.

Суддя ЄСПЛ у відставці, д.ю.н., проф. В. Буткевич⁸⁸ зазначає, що у практиці ЄСПЛ можна виявити констатацію недотримання негативних зобов'язань у трьох основних категоріях порушень матеріального характеру:

1) неналежного поводження правоохоронних органів навмисного характеру (під час і після арешту, під час допиту в поліції, фізичне і психологічне насильство стосовно осіб, які знаходяться під вартою, а саме: згвалтування, каліцтва, переломи, насильницьке годування без потреб, одягання мішка на голову, позбавлення сну і т. п.);

2) неналежне поводження під час законних або незаконних дій посадових чи службових осіб держави (визнання, екстрадиція в країну, де заявникам загрожує застосування дій, що порушують ст. 3; тілесні

⁸⁷ *Маланчук Б. А.* Загальні положення та основні засади тлумачення права на заборону катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання. – В кн. : Застосування в Україні Європейських стандартів протидії жорстокому поводженню й безкарності : науково-практичний посібник для суддів / За заг. ред. проф. Маляренка В. Т. – К. : “К.І.С”, 2011. – С. 11.

⁸⁸ *Буткевич В.* Особливості з'ясування правового змісту ст. 3 ЄСПЛ та застосування основних стандартів. – В кн. : Європейський суд з прав людини. Судова практика. – С. 850.

покарання, навмисне знищення майна, неповідомлення рідним місця тримання під вартою чи ув'язнення та ін.);

3) неналежне поводження як результат упущень чи бездіяльності посадових і службових осіб держави (ненадання медичної допомоги, що призвело до тяжких наслідків, не звільнення ув'язненого через халатне ставлення до обов'язків, коли термін ув'язнення закінчився та ін.).

Позитивні зобов'язання (процесуальна сторона порушень ст. 3 Конвенції) насамперед охоплюють:

1) проведення ефективного розслідування викладених у заяві скарг⁸⁹;

2) упередження, припинення і покарання за неналежне поводження з боку приватних осіб⁹⁰.

За повідомленням Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини Н. Кульчицького, станом на 11 квітня 2013 р. щодо України постановлено 81 рішення за статтею 3 Конвенції, у яких встановлено 137 порушень⁹¹.

Справи щодо України за статтею 3 Конвенції⁹² стосуються різноманітних аспектів:

- неналежного поводження з боку представників держави та відсутність ефективного розслідування (*“Афанасьєв проти України”*, *“Вергельський проти України”*, *“Геннадій Науменко проти України”*, *“Ісмаїлов проти України”* та ін.);

- неналежних умов тримання під вартою (*“Віслогузов проти України”*, *“Данкевич проти України”*, *“Коваль проти України”* та ін.);

- незабезпечення своєчасної та належної медичної допомоги (*“Кучерук проти України”*, *“Петухов проти України”* та ін.);

- видачі особи (*“Байсаков проти України”*, *“Солдатенко проти України”*) та ін.

Одним з найбільш примітних серед недавніх рішень є справа *“Нечипорук і Йонкало проти України”* (*Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine*) від 21 квітня 2011 року (заява № 42310/04).

⁸⁹ Про стандарти ефективного розслідування див., наприклад : *Сванідзе Е.* Ефективне розслідування фактів жорстокого поводження : Керівні принципи застосування європейських стандартів. – К. : “К.І.С.”, 2009. – 144 с.

⁹⁰ Див., наприклад, рішення у справі *«Ошурко проти України»* (*Oshurko v. Ukraine*) від 8 вересня 2011 року, заява №33108/05.

⁹¹ Детальніше див <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24958063.html>

⁹² Див. <http://www.minjust.gov.ua/0/19614>

148. Суд повторює, що стаття 3 Конвенції є втіленням основних цінностей демократичних суспільств, які входять до складу Ради Європи, і вважається одним із найважливіших основоположних положень Конвенції, відступ від якого не дозволяється (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі *“Сельмуні проти Франції” (Selmouni v. France)* [ВП], заява № 25803/94, § 95, ECHR 1999-V). У разі подання скарг за цією статтею Суд повинен здійснити особливо ретельний аналіз, і він робитиме це з урахуванням усіх поданих сторонами матеріалів (див. рішення від 21 лютого 2002 р. у справі *“Матьяр проти Туреччини” (Matyar v. Turkey)*, заява № 23423/94, п. 109, та від 16 липня 2002 р. у справі *“Ульку Екінчі проти Туреччини” (Ülkü Ekinci v. Turkey)*, заява № 27602/95, п. 136.).

149. При визначенні того, чи можна кваліфікувати певну форму поганого поведіння як катування, слід враховувати закріплену в статті 3 відмінність між цим поняттям та поняттям “нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження”. Як уже зазначалося в попередніх справах, видається, що розрізнення цих понять у Конвенції свідчить про намір надати особливої ганебності умисному нелюдському поведінню, яке спричиняє дуже тяжкі й жорстокі страждання (див. рішення від 18 січня 1978 р. у справі *“Ірландія проти Сполученого Королівства” (Ireland v. the United Kingdom)*, п. 167, Серія А, № 25). На додаток до жорстокості поведіння ознакою катування є також наявність мети такого поведіння, як це визнано в Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведіння і покарання, стаття 1 якої визначає катування як навмисне завдання сильного болю або страждання, зокрема, з метою отримання відомостей, покарання або залякування (див. згадане вище рішення у справі *“Сельмуні проти Франції”*, п. 97 та рішення у справі *“Аккоч проти Туреччини” (Akkoç v. Turkey)*, заяви №№ 22947/93 і 22948/93, п. 115, ECHR 2000-X). У згаданому вище рішенні у справі *“Сельмуні проти Франції”* Суд висловив думку, що за потреби зростаючих високих стандартів, які вимагаються у сфері захисту прав людини та основоположних свобод, відповідно їй неминуче вимагається більша рішучість при оцінці порушень основоположних цінностей демократичного суспільства (п. 101).

150. Як Суд неодноразово зазначав, твердження про погане поведіння повинні бути підкріплені належними доказами. Суд при оцінці доказів керується критерієм доведеності “поза розумним сумнівом”. Така доведеність може впливати із сукупності ознак чи неспростовних презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою (див. як класичний прецедент згадане вище рішення у справі *“Ірландія проти Сполученого Королівства”*, п. 161). Коли вся чи значна частина інформації про події, про які йдеться, відома виключно органам влади – як це має місце у справі щодо ув’язнених осіб, які перебувають під контролем органів влади, – і коли у таких осіб під час їхнього ув’язнення з’являються тілесні ушкодження, це породжує відповідні обґрунтовані презумпції факту. При цьому тягар доведення можна вважати покладеним на органи влади, адже саме вони мають надати задовільні та переконливі пояснення (див. рішення у справі *“Салман проти Туреччини” (Salman v. Turkey)* [ВП], заява № 21986/93, п. 100, ECHR 2000-VII).

151. Повертаючись до фактів справи, що розглядається, Суд зазначає, що за результатами двох судово-медичних експертиз від 24 травня і 10 червня 2004 року, проведених за постановами слідчого, було встановлено наявність у заявника тілесних ушкоджень – близько двадцяти точкових ран на обох щиколотках та

фіолетовий синець на стегні, які згідно з висновками експертів було заподіяно у час, коли він перебував у відділі міліції. Цей факт сторонами не заперечувався.

152. Водночас Суд зауважує, що сторони надали різні пояснення стосовно походження цих ушкоджень. З одного боку, заявник виклав детальну і послідовну версію, підкріплену висновком судово-медичної експертизи від 29 червня 2005 року, проведеної приватною установою, згідно з яким під час його перебування у відділі міліції до нього застосовували електричний струм. З іншого боку, версія органів влади, підкріплена офіційними висновками судово-медичних експертиз від 24 травня і 10 червня 2004 року, полягала в тому, що ці ушкодження “могли бути заподіяні тупими предметами”, без жодної подальшої деталізації та коментарів щодо висновку від 29 червня 2005 року, хоча його було долучено до матеріалів кримінальної справи щодо заявника.

153. Суд не визнає переконливими пояснення Уряду щодо того, яким чином заявникові було заподіяно тілесні ушкодження. Суд також не приймає позицію Уряду про те, що відсутність скарги заявника до адміністрації ІТТ або СІЗО породжує сумніви щодо достовірності його тверджень. Він міг не вірити в дієвість скарг до адміністрації ІТТ з огляду на її структурний зв'язок з міліцією, працівників якої він звинувачував у катуванні. Водночас Суд враховує те, що заявник намагався одразу довести свою скаргу до уваги органів слідства. Це підтверджується тим фактом, що вже 24 травня 2004 року прокуратура м. Хмельницького призначила проведення судово-медичної експертизи. Щодо відсутності скарги до адміністрації СІЗО Суд вважає, що це не має значення, оскільки на час його переведення до цієї установи (22 червня 2004 року) органи сліства вже організували проведення двох судово-медичних експертиз і винесли постанову про відмову в порушенні кримінальної справи щодо працівників міліції для цілей встановлення кримінальної відповідальності.

154. Враховуючи наведене та з огляду на те, що органи влади не спростували і навіть не намагалися пояснити медичні документи, які містили докази, що підтверджували скарги заявника на погане поводження з ним із застосуванням електроструму, Суд визнає доведеним – згідно з критерієм доведеності, якого вимагає Конвенційне провадження, – той факт, що тілесні ушкодження, зафіксовані в медичних висновках, з'явилися внаслідок поводження, на яке скаржився заявник і за яке Уряд несе відповідальність (див. рішення від 19 березня 2009 р. у справі “*Полонський проти Росії*” (*Polonskiy v. Russia*), заява № 30033/05, п. 123, і згадане в ньому рішення від 20 липня 2004 р. у справі “*Мехмет Емін Юксель проти Туреччини*” (*Mehmet Emin Yüksel v. Turkey*), заява № 40154/98, п. 30).

155. Беручи до уваги той факт, що у вбивстві пані І. заявник уперше зізнався 21 травня 2004 року під час затримання у зв'язку з адміністративним правопорушенням, не пов'язаним із цим убивством, а також враховуючи скарги про побиття його працівниками міліції, які мали місце до надання ним повторно визнавальних показань 26 і 28 травня 2004 року, Суд визнає вірогідним те, що працівники міліції навмисно піддали його поганому поводженню, щоб отримати від нього знавальні показання (див. для порівняння рішення від 31 травня 2007 р. у справі “*Дурмуш Курт та інші проти Туреччини*” (*Durmuş Kurtand Others v. Turkey*), заява № 12101/03, п. 30).

156. Крім того, враховуючи те, що заявника разом з його дружиною (заявницею), яка на той момент перебувала на восьмому місяці вагітності, допитували

приблизно в той самий час 21 травня 2004 року і в тому самому відділі міліції, Суд визнає правдоподібним твердження заявника про те, що йому опосередковано погрожували катуванням його дружини. Суд повторює, що погроза вчинити дії, заборонені статтею 3, якщо вона достатньо реальна і негайна, може становити порушення цього положення Конвенції (див. рішення у справі *“Гефген проти Німеччини”* (*Gäfgen v. Germany*) [ВП], заява № 22978/05, п. 91, ЕСНР 2010-...). Суд нагадує, що у справі *“Аккоч проти Туреччини”* при кваліфікації дій, що розглядалися, як таких, що становлять катування, Суд врахував психологічний вплив на потерпілу погроз на адресу її дітей. У справі, яка розглядається, Суд так само вважає, що погрози стосовно катування дружини заявника – яка була особливо уразливою у зв’язку з її перебуванням на останньому етапі вагітності і яку, як це було відомо заявникові, також тримали у відділі міліції – ймовірно значно посилити його психічні страждання.

157. Суд уже визнавав, що застосування до людини електроструму є особливо серйозною формою поганого поводження, яке може викликати сильний біль і жорстокі страждання, а отже має вважатися катуванням, навіть якщо воно не призводить до будь-яких тривалих розладів здоров’я (див. згадане вище рішення у справі *“Полонський проти Росії”*, п. 124 і рішення від 23 червня 2009 р. у справі *“Бузілов проти Молдови”* (*Buzilov v. Moldova*), заява № 28653/05, п. 32). Суд не бачить підстав для застосування іншого підходу в цій справі. До того ж Суд вважає, що погане поводження, якого зазнав заявник, мало на меті – про що свідчать усі обставини цієї справи – залажати його і принизити його гідність, підкорити його волю і примусити зізнатись у вчиненні злочину.

158. І насамкінець останнє, але не менш важливе зауваження: Суд враховує тривожні висновки (вони узгоджуються з твердженнями заявника в цій справі), яких станом на час подій у справі дійшли Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та ЄКПТ про існування для затриманих міліцією значного ризику бути підданим катуванню, особливо під час допитів, спрямованих на розкриття злочинів.

159. Беручи до уваги жорстокість поганого поводження із заявником та супутні обставини, Суд визнає, що заявник був потерпілим від дуже серйозних і жорстоких страждань, які може бути кваліфіковано як катування. Отже, у цій справі було порушення статті 3 Конвенції в контексті її матеріального аспекту.

15 травня 2012 року Європейським судом з прав людини було постановлене “пілотне” рішення у справі *“Каверзін проти України”* (*Kaverzin v. Ukraine*), заява № 23893/03, у якому було визнано низку порушень статті 3 Конвенції, а саме: у зв’язку з катуванням заявника працівниками міліції, у зв’язку з непроведенням органами влади ефективного розслідування за скаргою заявника на катування, з огляду на відсутність у період з січня до вересня 2001 року адекватної медичної допомоги у зв’язку з ушкодженням ока заявника, а також у зв’язку із застосуванням до заявника наручників в Дніпропетровській колонії. Водночас, ЄСПЛ застосував статтю 46 Конвенції, яка зобов’язує державу-відповідача вжити заходи і стосовно інших осіб, ситуація яких

аналогічна ситуації заявника, а саме усунути проблеми, які призвели до таких висновків Суду. Далі ЄСПЛ, зокрема, зазначив:

172. Суд зазначає, що частина цієї справи стосується повторюваних проблем, які лежать в основі частих порушень Україною статті 3 Конвенції. Зокрема, приблизно у 40 своїх рішеннях Суд встановив, що державні органи України були відповідальними за жорстоке поводження з особами, які трималися під вартою, та що ефективного розслідування тверджень про таке жорстоке поводження проведено не було (див., наприклад, справи *“Козинець проти України”* (*Kozinets v. Ukraine*) (пп. 61–65), *“Кобець проти України”* (*Kobets v. Ukraine*) (пп. 53–57), *“Ісмаїлов проти України”* (*Ismailov v. Ukraine*) (пп. 44–47), *“Спінов проти України”* (*Spinov v. Ukraine*) (пп. 56–58), *“Вергельський проти України”* (*Vergelskyu v. Ukraine*) (пп. 98–103), *“Дрозд проти України”* (*Drozd v. Ukraine*) (п. 67), а також в рішеннях у справах *“Білий проти України”* (*Bilyu v. Ukraine*), заява № 14475/03, пп. 70–71, від 21 жовтня 2010 року, *“Самардак проти України”* (*Samardak v. Ukraine*), заява № 43109/05, пп. 44–48, від 4 листопада 2010 року, *“Ковальчук проти України”* (*Kovalchuk v. Ukraine*), заява № 21958/05, пп. 66–70, від 4 листопада 2010 року, *“Силенок і “Техносервіс-плюс” проти України”* (*Sylenok and Tekhnoservis Plus v. Ukraine*), заява № 20988/02, пп. 75–77, від 9 грудня 2010 року, *“Душка проти України”* (*Dushka v. Ukraine*), заява № 29175/04, пп. 56–61, від 3 лютого 2011 року, *“Бочаров проти України”* (*Bocharov v. Ukraine*), заява № 21037/05, пп. 57–60, від 17 березня 2011 року, *“Нечипорук і Йонкало проти України”* (*Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine*), заява № 42310/04, пп. 162–164, від 21 квітня 2011 року, *“Коробов проти України”* (*Korobov v. Ukraine*), заява № 39598/03, пп. 79–83, від 21 липня 2011 року, *“Ошурко проти України”* (*Oshurko v. Ukraine*), № 33108/05, пп. 89–91, від 8 вересня 2011 року, та *“Тесленко проти України”* (*Teslenko v. Ukraine*), № 55528/08, пп. 107–119, від 20 грудня 2011 року). Наразі, на розгляді Суду знаходиться більше 100 справ, які стосуються тих самих питань.

173. Суд також зазначає, що порушення, встановлені в цьому рішенні, не пов’язані з якимсь поодиноким випадком чи особливим поворотом подій у цій справі, але є наслідком нормативно-правових недоліків та недоліків адміністративної практики державних органів щодо їх зобов’язань за статтею 3 Конвенції.

174. Зокрема, враховуючи відповідну практику Суду, підозрювані є найбільш вразливою групою жертв жорстокого поводження з боку правоохоронців. Жорстоке поводження часто мало місце у перші дні тримання жертв під вартою, протягом яких вони не мали доступу до захисника, а їхні тілесні ушкодження належним чином або взагалі не фіксувались. Хоча не в кожному такому випадку можна встановити, що жорстоке поводження здійснювалося з метою отримання визнавальних показань, не можна виключати зв’язок між жорстоким поводженням з жертвами та метою державних органів отримати викривальні докази (див., наприклад, вищенаведені рішення у справах *“Вергельський проти України”* (*Vergelskyu v. Ukraine*), п. 108; *“Самардак проти України”* (*Samardak v. Ukraine*), п. 36; *“Ковальчук проти України”* (*Kovalchuk v. Ukraine*), п. 60; *“Бочаров проти України”* (*Bocharov v. Ukraine*), п. 47; та *“Коробов проти України”* (*Korobov v. Ukraine*), п. 73). Як зазначалось у деяких доповідях та дослідженнях щодо питання жорстокого поводження в Україні, оцінка роботи працівника міліції, яка

базувалась на кількості розкритих злочинів, була одним з факторів, що сприяли катуванню підозрюваних (див., наприклад, пункти 56 та 59 рішення).

175. Іншим розповсюдженим фактором, що призвів до порушення статті 3 Конвенції у цій справі та у справах, які Суд розглядав раніше, є небажання працівників прокуратури оперативного та швидко вживати всіх належних заходів для встановлення фактів та обставин за скаргами про жорстоке поводження та забезпечення відповідних доказів. Під час перевірок працівники прокуратури рідко не обмежувались поясненнями працівників міліції. Версії подій працівників міліції мали перевагу, та жодних зусиль для перевірки їх за допомогою інших заходів не докладались.

176. Суд вважає, що таке небажання працівників прокуратури, зокрема, у ситуаціях, коли, як стверджувалося, до підозрюваних застосовувалося жорстоке поводження з метою отримання визнавальних показань, може бути пояснене, щонайменше певною мірою, конфліктом між такими завданнями працівників прокуратури у кримінальному провадженні, як підтримання державного обвинувачення у суді та здійснення нагляду за законністю досудового слідства (див., *mutatis mutandis*, рішення у справах “Невмержицький проти України” (*Nevmerzhtsky v. Ukraine*), заява № 54825/00, п. 116, *ECHR* 2005-II (витяги); “Салов проти України” (*Salov v. Ukraine*), заява № 65518/01, п. 58, від 6 вересня 2005 року; “Меріт проти України” (*Merit v. Ukraine*), заява № 66561/01, п. 63, від 30 березня 2004 року; рішення у справах “Мельник проти України” (*Melnik v. Ukraine*), п. 69; “Коваль проти України” (*Koval v. Ukraine*), заява № 65550/01, п. 95, від 19 жовтня 2006 року; а також доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у пунктах 55–59 вище та відповідні дослідження Комітету ООН проти катувань у пункті 75 рішення). Оскільки визнавальні показання часто є одним з основних доказів у кримінальному провадженні, не можна виключати, що працівники прокуратури не зацікавлені у проведенні всебічного розслідування, яке потенційно могло звести нанівець достовірність таких доказів.

177. Оскарження відмов працівників прокуратури провести розслідування, як у порядку окремої процедури, передбаченої статтею 236¹ Кримінально-процесуального кодексу України⁹³, так і в ході судового розгляду прийнятності доказів не призводять до необхідного покращення розслідування прокуратури. Судді судів першої інстанції рідко давали незалежну оцінку достовірності доказів, отриманих, як стверджувалося, із застосуванням примусу, якщо прокуратурою подібні твердження відхилялись.

178. Ця справа разом з подібними до неї попередніми справами проти України, в яких Суд констатував порушення статті 3 Конвенції в процесуальному аспекті, також свідчить, що, незважаючи на загальну законодавчу заборону катування та нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження в Україні, на практиці представники державних органів, відповідальні за таке жорстоке поводження, зазвичай уникають покарання (див., зокрема, вищезазначене рішення у справі “Тесленко проти України” (*Teslenko v. Ukraine*), п. 116). Відсутність у цьому відношенні будь-яких цілеспрямованих зусиль з боку державних органів підтримує обстановку практично повної безкарності за такі дії.

⁹³ 1961 року.

179. Про системний характер цих проблем також свідчать доповіді та дослідження у сфері дотримання прав людини в Україні, заснованими на інформації, отриманій як від національних органів, так і від різних національних та міжнародних організацій (див. пункти 55–60, 63, 64, 74–79 рішення). Більше того, з огляду на останні доповіді та, зокрема, на інформацію Комітету міністрів стосовно виконання рішень Суду, які стосуються питань, що розглядаються (див. пункти 71–72 рішення), вбачається, що наразі ці проблеми залишаються нерозв'язаними.

180. Відповідно Суд констатує, що ситуація у цій справі повинна бути визнана такою, що є результатом проблем системного характеру на національному рівні, що з огляду на основоположні цінності демократичного суспільства, яких вони стосуються, вимагають швидкого запровадження всебічних та комплексних заходів.

181. У цій справі завданням Суду не є визначення загальних або конкретних заходів, що мають бути вжиті Україною для виконання рішення. Саме Комітетові міністрів відповідно до статті 46 Конвенції належить вирішити питання щодо того, які практичні заходи можуть вимагатися від держави-відповідача для виконання рішення (див., для порівняння та співставлення, рішення від 2 грудня 2010 року у справі *“Абуєва та інші проти Росії”* (*Abuyeva ta Others v. Russia*), заява № 27065/05, пп. 240–243).

182. Тим не менш, Суд вважає за необхідне наголосити на тому, що Україна має терміново реформувати правову систему, щоб забезпечити викорінення практики катування осіб, які тримаються під вартою, та забезпечити проведення ефективного розслідування відповідно до статті 3 Конвенції у кожній конкретній справі, в якій заявляється небезпідставна скарга на жорстоке поводження, та ефективне виправлення на національному рівні будь-яких недоліків такого розслідування. При цьому державні органи України повинні належним чином врахувати це рішення, відповідні практику Суду та рекомендації, резолюції та рішення Комітету міністрів.

Варто наголосити на зв'язку принципу поваги до людської гідності з процесуальними гарантіями, що мають бути забезпечені на судовій стадії розслідування, недотримання яких спричинило визнання порушення права на життя і права, яке забороняє нелюдське і таке, що принижує гідність, поводження відповідно до статей 2 і 3 Конвенції⁹⁴. До них належать неадекватність заходів щодо збору доказів⁹⁵; відсутність медичного обстеження після прибуття до місць тримання під вартою⁹⁶; непризначення і затримки в призначенні судово-медичних

⁹⁴ Див. : Висновок щодо проекту Кримінально-процесуального кодексу України. Страсбург, 2 листопада 2011 р. DG-1 (2011) 16. – п. 15. – С. 10.

⁹⁵ Див. рішення у справах *“Хайло проти України”* від 13 листопада 2008 року (заява № 39964/02) і *“Михалкова проти України”* від 13 січня 2011 року (заява № 1091905).

⁹⁶ Див. рішення у справі *“Вергельський проти України”* від 12 березня 2009 року (№ 19312/06).

експертиз⁹⁷, а також те, що такі експертизи не є комплексними⁹⁸; проведення розслідування, що не відповідає критеріям незалежності і оперативності⁹⁹; неможливість для родичів померлої особи брати участь у розслідуванні¹⁰⁰; відсутність процедури незалежного розгляду скарг на дії слідчих і прокурорів¹⁰¹.

Безумовно, в новому КПК повазі до людської гідності приділена належна увага. Однак не можна не зауважити, що право на повагу до гідності і заборона катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання гарантується ст. 28 Конституції України та численними міжнародними договорами, чинними для України, що діяли і до набрання нового КПК. Тому, мабуть, справа не лише у законодавчому закріпленні заборони катування. Навпаки, як вбачається з вищенаведеного “пілотного” рішення у справі **“Каверзін проти України”**, порушення ст. 3 як у матеріальному аспекті, тобто встановлення відповідальності державних органів за жорстоке поводження з особами, які трималися під вартою, так і в процесуальному, тобто не проведення ефективного розслідування, а також уникнення покарання представниками державних органів, відповідальних за таке жорстоке поводження, було констатовано приблизно у 40 справах **незважаючи** на загальну законодавчу заборону катування та нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження. Тому мова йде насамперед про зміну практики, а не законодавства.

Однак окремі законодавчі новели покликані сприяти зміні такої практики. Насамперед, йдеться про:

- обов’язок суду визнавати недопустимими докази, отримані внаслідок істотного порушення прав людини, зокрема, катування,

⁹⁷ Див. рішення у справі *“Любов Єфименко проти України”* від 25 листопада 2010 року (№ 75726/01).

⁹⁸ Див. рішення у справах *“Муравська проти України”* від 13 листопада 2008 року (№ 249/03) і *“Мироненко проти України”* від 18 лютого 2010 року (№ 15938/02).

⁹⁹ Див. рішення у справі *“Кучерук проти України”* від 6 вересня 2007 року (№ 2570/04).

¹⁰⁰ Див. рішення у справах *“Сергій Шевченко проти України”* від 4 квітня 2006 року (№ 32478/02) і *“Кац та інші проти України”* від 18 грудня 2008 року (№ 29971/04).

¹⁰¹ Див. рішення у справі *“Яременко проти України”* від 12 червня 2008 року (№ 32092/02).

жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або загрози застосування такого поводження (п. 2 ч. 2 ст. 87 КПК);

- обов'язок слідчого судді не лише зафіксувати чи прийняти письмову заяву особи про застосування до неї насильства та вчинити дії, передбачені ч. 6 ст. 206 КПК, але й імперативна норма (ч. 7 ст. 207 КПК) вжити таких самих заходів незалежно від наявності заяви особи, якщо її зовнішній вигляд, стан чи інші відомі слідчому судді обставини дають підстави для обґрунтованої підозри порушення вимог законодавства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі;

- призначення осіб, відповідальних за перебування затриманих, у підрозділі органу досудового розслідування, які зобов'язані, в т. ч., забезпечити належне поводження з затриманими та дотримання їхніх прав (ч. 4 ст. 212 КПК) та забезпечити невідкладне надання належної медичної допомоги та фіксацію медичним працівником будь-яких тілесних ушкоджень або погіршення стану здоров'я затриманого (ч. 6 ст. 212 КПК).

Зупинимось коротко й на інших аспектах застосування принципу поваги до людської гідності. Один з них стосується поводження з близькими родичами загиблих чи зниклих осіб і висвітлений, зокрема, у справі ЄСПЛ *“Гонгадзе проти України”* (*Gongadze v. Ukraine*, заява № 34056/02), рішення від 8 листопада 2005 року:

184. Суд нагадує, що стаття 3 Конвенції до цього розглядалась у численних схожих справах проти Туреччини, у яких заявники скаржились, що вони зазнали нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження у зв'язку зі смертю або зникненням їх близьких родичів. Чи є член сім'ї “зниклої особи” жертвою поводження всупереч статті 3 Конвенції, залежатиме від існування спеціальних факторів, які спричиняють страждання родичам, розміру та характеру, що відрізняються від емоційного стресу, який може розглядатись як неминуче спричинений родичам жертви, серйозне порушення людських прав. Основні елементи повинні включати близькість родинних зв'язків, особливі обставини відносин, ступінь участі члена сім'ї у подіях, які розглядаються, участь членів сім'ї у спробах отримати інформацію про зниклу особу та яким чином державні органи відповідають на такі запити (див. рішення від 18 червня 2002 року у справі *“Орхан проти Туреччини”* (*Orhan v. Turkey*), заява № 25656/94, п. 358).

185. Суд зазначає, що у цій справі чоловік заявниці зник у вересні 2000 року та відповідно до зауважень, наданих заявницею, тільки у березні 2003 року вона дійсно отримала переконливу інформацію, що тіло, знайдене без голови поблизу м. Тарасці у листопаді 2000 року, належало її чоловікові. У той же час заявниця

отримувала від органів державної влади ряд суперечливих тверджень про долю свого чоловіка. Зокрема, у грудні 2000 року Генеральний прокурор зробив заяву про те, що тіло, знайдене поблизу м. Таращі, не належало п. Гонгадзе. 10 січня 2001 року Генеральний прокурор зробив публічну заяву, відповідно до якої існувала велика вірогідність того, що тіло належало п. Гонгадзе, і в той же час було оголошено, що були свідки, які бачили п. Гонгадзе живим після його зникнення. Через три дні Генеральна прокуратура поінформувала заявницю, що не було жодного доказу того, що тіло належало пану Гонгадзе. Через чотири дні заявницю було визнано потерпілою тому, що було достатньо доказів того, що тіло належало її чоловікові. Така непевна ситуація тривала таким чином, що, зародивши сумніви щодо встановлення належності тіла, знайденого поблизу м. Таращі, а отже, у долі чоловіка заявниці, державні органи, в той же час, категорично відмовлялись надати заявниці повний доступ до важливих матеріалів справи. Тільки у серпні 2005 року заявниця отримала доступ до матеріалів справи. У вересні 2005 року Генеральна прокуратура зробила заяву, відповідно до якої останнє дослідження ДНК, яке проводилось у Німеччині, підтвердило, що тіло, знайдене поблизу м. Таращі, належало чоловікові заявниці.

186. Суд вважає, що ставлення слідчих органів до заявниці та її сім'ї дійсно завдало серйозних страждань, які прирівнюються до принижуючого гідність поводження всупереч статті 3. Суд доходить висновку, що у цій справі положення статті 3 Конвенції було порушено.

Зазначимо, однак, що неналежне поводження має досягти мінімального рівня жорстокості і оцінка цього мінімуму залежить від усіх обставин справи. Так, стаття 3 Конвенції не забороняє деякі види поводження, як, наприклад, деякі *тілесні покарання дітей*, які мають викликати морально-етичний осуд чи такі, що можна розглядати з позиції *загального кримінального права*, наприклад, коли в результаті застосування сили поліцією у затриманого з'явився синець і т. д.¹⁰².

Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність (ст. 12 КПК, ст. 5 ЄКПЛ)

На жаль, після 15 років чинності в Україні Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод проблеми забезпечення права на свободу та особисту недоторканність й досі залишаються актуальними, сам же Суд визначив їх “як такі, що постійно констатуються Судом

¹⁰² *Буткевич В.* Особливості з'ясування правового змісту ст. 3 ЄСПЛ та застосування основних стандартів. – В кн. : Європейський суд з прав людини. Судова практика. – С. 864.

у справах проти України”¹⁰³. Так, станом на 11 квітня 2013 року ЄСПЛ було винесено 81 рішення за статтею 5 Конвенції, в яких було встановлено 157 порушень¹⁰⁴.

Стаття 5 гарантує право на свободу та особисту недоторканність, а тому є ключовим елементом захисту прав особи. Як зазначив ЄСПЛ у рішенні у справі “*Де Вільде, Оомс і Версип проти Бельгії*” (*De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium*) від 18 червня 1971 року, це право є найважливішим у “демократичному суспільстві” у розумінні Конвенції. Особиста свобода є фундаментальною умовою, якою кожен повинен користуватися, і позбавлення якої дуже ймовірно матиме прямий і негативний вплив на користування багатьма іншими правами¹⁰⁵. Звідси випливають основні принципи, які Суд застосовує при розгляді справ за статтею 5, і насамперед принцип презумпції свободи. Особа не може бути позбавлена свободи крім випадків, встановлених у пункті 1 статті 5, і як неодноразово зазначав ЄСПЛ, цей перелік винятків є вичерпним¹⁰⁶, до того ж, лише вузьке тлумачення цих винятків відповідає цілям цього положення, а саме – гарантувати, що нікого не буде свавільно позбавлено свободи¹⁰⁷. Таким чином, позбавлення свободи з підстав, які не охоплюються пунктом 1 статті 5, ведуть до порушення цієї статті Конвенції.

ЄСПЛ неодноразово констатував порушення пункту 1 статті 5 Конвенції, коли було визнано, що тримання заявника під вартою не було “законним” для цілей одного з підпунктів пункту 1 статті 5, з конкретним врахуванням процесуальних гарантій, які забезпечуються національною правовою системою. У питаннях з’ясування “законності” взяття під варту і, зокрема, у визначенні того, чи було дотримано “процедуру, встановлену законом”, Конвенція, по суті, відсилає до національного

¹⁰³ Див. рішення у справі “*Харченко проти України*” (*Kharchenko v. Ukraine*) від 10 лютого 2011 року (заява № 40107/02), п. 98.

¹⁰⁴ Детальніше див <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24958063.html>

¹⁰⁵ *Monica Macovei*. The right to liberty and security of the person. A guide to the implementation of Article 5 of the European Convention on Human Rights // Human Rights handbooks, No. 5. – P. 5–6.

¹⁰⁶ Див., наприклад, рішення у справах “*Лабіта проти Італії*” (*Labita v. Italy*) [GC] від 6 квітня 2000 року (заява № 26772/95), п. 170, і “*Квінн проти Франції*” (*Quinn v. France*) від 22 березня 1995 року, Серія А № 311, п. 42.

¹⁰⁷ Див. рішення у справах “*Енгель та інші проти Нідерландів*” (*Engel and Others v. the Netherlands*) від 8 червня 1976 року, Серія А № 22, п. 58, і “*Амур проти Франції*” (*Amuur v. France*) від 25 червня 1996 року, п. 42.

законодавства і встановлює обов'язок забезпечувати дотримання матеріально-правових та процесуальних норм такого законодавства, водночас вимагаючи також, щоб будь-яке позбавлення свободи відповідало меті статті 5, яка полягає в захисті людини від свавілля¹⁰⁸.

Тому Суд насамперед з'ясовує, чи відповідає Конвенції сам національний закон і, зокрема, чи відповідають їй загальні принципи, які сформульовані в ньому чи впливають з нього, як-от, загальний принцип юридичної визначеності, який, в тому числі, передбачає “якість закону”, вимагаючи від закону відповідності принципів верховенства права – ця ідея пронизує всі статті Конвенції. При цьому “якість закону” означає, що у випадку, коли національний закон передбачає можливість позбавлення свободи, такий закон має бути достатньо доступним, чітко сформульованим і передбачуваним у своєму застосуванні – для того, щоб виключити будь-який ризик свавілля¹⁰⁹.

У справах щодо України ЄСПЛ визнавав порушення пункту 1 статті 5 Конвенції, зокрема, у випадках:

- коли адміністративний арешт, який формально підпадає під дію пункту 1(а) статті 5, використовувався для забезпечення перебування особи під вартою для інших цілей¹¹⁰;
- коли не існувало жодних законодавчих положень (у КПК чи інших нормативно-правових актах), які б передбачали, навіть шляхом посилення, процедуру щодо тримання особи під вартою з метою екстрадиції або застосування інших міжнародно-правових заходів правової допомоги у кримінальних справах¹¹¹;

¹⁰⁸ Див. рішення у справі “Амур проти Франції” (*Amuur v. France*), від 25 червня 1996 року, п. 50.

¹⁰⁹ Див. рішення у справах “Худойоров проти Росії” (*Khudoyorov v. Russia*) від 8 листопада 2005 року (заява № 6847/02), п. 125; “Єчюс проти Литви” (*Jecius v. Lithuania*) від 31 липня 2000 року (заява № 34578/97), п. 56; “Барановський проти Польщі” (*Baranowski v. Poland*) від 28 березня 2000 року (заява № 28358/95), пп. 50–52; “Амур проти Франції” (*Amuur v. France*) від 25 червня 1996 року, а також “Солдатенко проти України” (*Soldatenko v. Ukraine*) від 23 жовтня 2008 року (заява № 2440/07), п. 111.

¹¹⁰ Див. рішення у справі “Доронін проти України” (*Doronin v. Ukraine*) 19 лютого 2009 року (заява № 16505/02), пп. 54–56, “Гарькавий проти України” (*Garkavyu v. Ukraine*) від 18 лютого 2010 року (заява № 25978/07), пп. 67–68.

¹¹¹ Рішення у справі “Гарькавий проти України” (*Garkavyu v. Ukraine*) від 18 лютого 2010 року (заява № 25978/07), пп. 70–75.

- коли тримання особи під вартою не переслідувало жодну мету, зазначену в пункті 1 статті 5 Конвенції, і, отже, порушило вимоги цієї статті (наприклад, протягом періоду, коли щодо особи не було скасовано рішення про надання статусу біженця, а національне законодавство забороняло вислання біженців з території України¹¹² або коли затримання неповнолітніх заявників не підпадає під виняток, передбачений пунктом 1(d) статті 5 при відсутності підстав вважати, що на цю справу поширюються будь-які інші винятки, передбачені статтею 5 Конвенції¹¹³);

- коли дводенна затримка у звільненні заявника з-під варти не відповідала вимогам практики ЄСПЛ, оскільки лише декілька годин такої затримки можуть бути виправдані адміністративними формальностями¹¹⁴;

- у зв'язку з тим, що національне законодавство не передбачає процедури, достатньо доступної, чітко сформульованої і передбачуваної у своєму застосуванні, яка давала б змогу уникнути ризику свавільного тримання під вартою в очікуванні на екстрадицію¹¹⁵.

Список випадків порушення пункту 1 статті 5 Конвенції у справах щодо України можна, на жаль, продовжувати. У справі **“Харченко проти України”** ЄСПЛ розглядав три періодидосудового ув'язнення заявника, і щодо двох з них констатував порушення пункту 1 статті 5. Хоча завдяки внесенню змін до чинного законодавства окремі проблеми, виявлені у цій справі (взяття під варту та продовження строку тримання під вартою за санкцією прокурора, а також неврахування періоду ознайомлення з матеріалами справи у строк досудового ув'язнення), вже не виникали, проте інші проблеми на момент постановлення цього “пілотного” рішення були все ще актуальними. Принагідно згадаємо,

¹¹² Рішення у справі *“Крейдіч проти України”* (*Kreydich v. Ukraine*) від 10 грудня 2009 року (заява № 48495/07), п. 37.

¹¹³ Рішення у справі *“Ічун та інші проти України”* (*Ichun and Others v. Ukraine*) від 21 грудня 2010 року (заяви №№ 28189/04 і 28192/04), п. 39.

¹¹⁴ Рішення у справі *“Мокаллал проти України”* (*Mokallalv. Ukraine*) від 10 листопада 2011 року (заява № 19246/10).

¹¹⁵ Наприклад, див. рішення у справах *“Солдатенко проти України”* (*Soldatenko v. Ukraine*) від 23 жовтня 2008 року (заява № 2440/07), *“Світлорусов проти України”* (*Svetlorusov v. Ukraine*) від 12 березня 2009 року (заява № 2929/05), *“Новік проти України”* (*Novik v. Ukraine*), № 48068/06, від 18 грудня 2008 року.

що ще у 2008 році у рішенні *“Свершов проти України”*¹¹⁶ ЄСПЛ зазначив, що очікування попереднього розгляду справи судом не є юридичною підставою для позбавлення свободи, тим більше, що відповідні положення національного законодавства не передбачають таких підстав. Суд підкреслив, що він уже розглядав у низці справ практику тримання підсудних під вартою виключно на підставі одержання судом першої інстанції обвинувального висновку і встановив, що така практика становить порушення пункту 1 статті 5 Конвенції, і що практика тримання підсудних під вартою без конкретного юридичного підґрунтя або за відсутності чітких положень, які регулюють такі питання, несумісна з принципами юридичної визначеності та гарантіями захисту від свавілля, які спільною ідеєю об’єднують Конвенцію і принцип верховенства права¹¹⁷. Таким чином, у “пілотному” рішенні *“Харченко проти України”* ЄСПЛ дійшов висновку, що існуюча в Україні практика тримання особи під вартою лише на тій підставі, що до суду першої інстанції надійшов обвинувальний висновок, не ґрунтується на чітких і передбачуваних юридичних нормах, і як наслідок – висновку про наявність порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

98. У справі, що розглядається, Суд констатував порушення статті 5 Конвенції, які можна визначити як такі, що постійно констатуються Судом у справах проти України. Хоча завдяки змінам у законодавстві дві з проблем, виявлених у цій справі (взяття під варту та продовження строку тримання під вартою за санкцією прокурора, а також неврахування періоду ознайомлення з матеріалами справи у строк досудового ув’язнення), вже не виникають у справах стосовно досудового ув’язнення в Україні, проте інші проблеми досі мають місце. Тому Суд постійно констатує порушення пункту 1(с) статті 5 Конвенції щодо періодів, протягом яких тримання під вартою здійснювалося без відповідного судового рішення, особливо протягом періоду після закінчення слідства та до початку судового розгляду, а також щодо судових рішень, винесених на стадії судового розгляду, які не містять визначених строків подальшого тримання під вартою, таким чином залишаючи без змін такий запобіжний захід, а не продовжуючи строк його застосування, що суперечить вимогам статті 5 (див., серед багатьох інших джерел,

¹¹⁶ Рішення у справі *“Свершов проти України”* (*Svershov v. Ukraine*), заява № 35231/02) від 27 листопада 2008 року, п. 53 і наст.

¹¹⁷ Див. справи *“Корчуганова проти Росії”* (*Korchuganova v. Russia*), № 75039/01, п. 57, від 8 червня 2006 року; *“Нахманович проти Росії”* (*Nakhmanovich v. Russia*), № 55669/00, пп. 67–68, від 2 березня 2006 року; і *“Худойоров проти Росії”* (*Khudoyorov v. Russia*), № 6847/02, пп. 146–148, *“Свершов проти України”* (заява № 35231/02) від 27 листопада 2008 року, п. 54–55.

рішення у справі “*Єлоєв проти України*”, пп. 49–55). Видається, що обидві проблеми мають місце в зв'язку з законодавчою прогалиною.

99. Крім того, Суд часто констатує порушення пункту 3 статті 5 Конвенції у зв'язку з тим, що, навіть коли йдеться про тривалі строки тримання під вартою, національні суди часто обґрунтовують продовження строку тримання під вартою однаковими підставами протягом всього періоду ув'язнення, якщо взагалі роблять це, тоді як згідно з пунктом 3 статті 5 після спливу певного часу подальше існування обґрунтованої підозри перестає само по собі бути підставою для позбавлення свободи, а суди зобов'язані обґрунтовувати рішення про продовження тримання під вартою іншими підставами, які мають бути чітко вказані (див., серед багатьох інших джерел, згадане вище рішення у справі *Єлоєва*, пп. 59–61, та рішення у справі “*Свершов проти України*” (*Svershov v. Ukraine*), № 35231/02, пп. 63–65, від 27 листопада 2008 року). Суд не може рекомендувати, які конкретні заходи слід вжити у зв'язку з цим, але зазначає, що національні органи влади повинні розв'язати цю проблему, щоб не допустити подальшого надходження аналогічних скарг за цим пунктом статті.

У справі “*Луценко проти України*” (*Lutsenko v. Ukraine*), заява № 6492/11, рішення від 3 липня 2012 року, ЄСПЛ наголосив, що навіть законне позбавлення свободи може бути свавільним і, отже, порушувати Конвенцію:

62. Суд наголошує, що стаття 5 Конвенції гарантує основоположне право на свободу та недоторканність, яке є найважливішим у “демократичному суспільстві” у розумінні Конвенції. Кожен має право на захист цього права, що означає не бути позбавленим свободи або мати гарантії від продовження позбавлення свободи, крім випадків, коли таке позбавлення відбувалось за умов, встановлених у пункті 1 статті 5 Конвенції. Цей перелік винятків, встановлений у вищезазначеному положенні, є вичерпним і лише вузьке тлумачення цих винятків відповідає цілям цього положення, а саме – гарантувати, що нікого не буде свавільно позбавлено свободи (див. рішення від 14 жовтня 2010 року у справі “*Хайредінов проти України*” (*Khayredinov v. Ukraine*), заява № 38717/04, пункт 26, з подальшими посиланнями). Будь-яке свавільне тримання під вартою не може відповідати пункту 1 статті 5 Конвенції. У цьому контексті термін “свавільність” розуміється ширше, ніж лише невідповідність національному законодавству. Як наслідок, законне позбавлення свободи за національним законодавством усе одно може бути свавільним і, таким чином, може порушувати Конвенцію, зокрема, коли з боку державних органів мала місце недобросовісність або введення в оману (див. рішення від 9 липня 2009 року у справі “*Моорен проти Німеччини*” (*Mooren v. Germany*) [ВП], заява № 11364/03, пункти 72, 77 та 78, з подальшими посиланнями), або коли таке позбавлення свободи не було необхідним за конкретних обставин (див. рішення від 27 лютого 2007 року у справі “*Нештак проти Словаччини*” (*Nestak v. Slovakia*), заява № 65559/01, пункт 74).

63. Повертаючись до фактів справи, яка розглядається, Суд зазначає, що заявника було затримано в рамках другої кримінальної справи та доставлено до суду наступного дня. Проте, суд не розглядав питання законності затримання заявника і, як стверджував – фактично, наполягав – Уряд, не мав наміру цього робити.

Відповідні факти також підтверджують, що органи прокуратури доставили заявника до суду лише для розгляду їх подання щодо взяття заявника під варту в рамках першої кримінальної справи та фактично заперечували проти будь-якого розгляду законності затримання заявника під час судового засідання 27 грудня 2010 року. Така поведінка національних органів свідчить про те, що метою затримання заявника було не допровадження його до компетентного судового органу в рамках тієї ж кримінальної справи, а забезпечення його присутності під час розгляду подання про зміну запобіжного заходу на взяття під варту в іншому кримінальному провадженні.

64. Крім того, затримання заявника не видається “необхідним запобігти вчиненню ... правопорушення чи ... втечі після його вчинення”. Дійсно, постановою про обрання заявнику запобіжного заходу у вигляді взяття під варту серед підстав для її постановлення передбачало запобігання його ухиленню від участі в розслідуванні та продовженню його злочинної діяльності, проте державні органи не пояснили, як саме заявник, якого обвинувачували у зловживанні службовим становищем, міг продовжувати цей вид діяльності майже через рік після того, як він був звільнений з посади Міністра внутрішніх справ України. Щодо необхідності забезпечення участі заявника в подальших слідчих діях Уряд стверджував, що відновлення досудового слідства було необхідне для об'єднання двох кримінальних справ щодо заявника (див. пункт 25 вище). Проте Уряд не стверджував того, що будь-які слідчі дії в рамках першої кримінальної справи були необхідними або фактично були проведені. Що стосується ризику втечі, то заявник був під підпискою про невиїзд, яку він надав тому ж самому слідчому В., який затримав його та який начебто не мав жодних попередніх скарг щодо дотримання заявником вказаної підписки.

65. Отже, Суд доходить висновку, що затримання заявника було здійснене з іншою метою, ніж та, що передбачена пунктом 1 статті 5 Конвенції і, таким чином, було свавільним та таким, що суперечило цьому положенню. Отже, мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції щодо цього.

Варто зауважити, що стаття 5 стосується усіх випадків позбавлення свободи, а не лише, наприклад, запобіжного арешту. Так, у справі *“М. проти України”* (заява № 2452/04), рішення від 19 квітня 2012 року заявниця скаржилася за пунктом 1 статті 5 Конвенції на порушення її права на свободу та особисту недоторканність під час кількох випадків госпіталізації до психіатричного закладу, а саме:

- при другій та третій госпіталізації – щодо неповідомлення заявниці про судові засідання щодо прийняття рішення судом про госпіталізацію в примусовому порядку та прийняття такого рішення за відсутності заявниці; незазначення в судовому рішенні які саме дії заявниці є підставою для госпіталізації в примусовому порядку, виду та режиму госпіталізації та граничного терміну її застосування; непередбачення на національному рівні можливості залучити при вирішенні

питання про госпіталізацію в примусовому порядку до психіатричного закладу незалежних фахівців та можливості оскарження судового рішення про госпіталізацію в примусовому порядку;

- при четвертій госпіталізації – відсутність підпису лікаря-психіатра на згоді заявниці на госпіталізацію в порушення норм національного законодавства, неможливість заявниці залишити психіатричний заклад за власним бажанням, відсутність документального підтвердження щодо періодичного огляду заявниці з метою встановлення підстав для продовження госпіталізації, відсутність у заявниці можливості отримати юридичну допомогу для захисту своїх інтересів на час госпіталізації Європейський суд встановив порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

ЄСПЛ визнав, що мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції щодо другої, третьої та четвертої госпіталізації заявниці до психіатричного закладу.

У рішенні *“Ічин та інші проти України” (Ichin and Others v. Ukraine)* від 21 грудня 2010 року (заяви №№ 28189/04 і 28192/04) ЄСПЛ розглядав ситуацію двох підлітків, які вчинили крадіжку харчових продуктів та кухонного приладдя зі шкільної їдальні. 14 січня 2004 року Нахімовський районного суду м. Севастополя виніс дві постанови про поміщення двох підлітків (п. Ічина та п. Дмитрієва) у приймальник-розподільник для неповнолітніх. Суд послався на те, що вони обвинувачуються у вчиненні суспільно небезпечних діянь і що 7 січня 2004 року щодо них було порушено кримінальну справу. Врахувавши наведені слідчим у поданні аргументи (що вони вчинили умисні дії, які можуть бути кваліфіковані як злочин, передбачений частиною третьою статті 185 Кримінального кодексу; що обоє походять із багатодітних родин із низьким доходом, мають зв'язки зі злочинцями, погані характеристики зі школи, схильні до вчинення протиправних діянь і не піддаються впливу батьків, а тому існує ризик повторного вчинення ними суспільно небезпечних діянь), суд дійшов висновку про існування достатніх підстав вважати, що п. Ічин і п. Дмитрієв ухилятимуться від слідства і суду та продовжуватимуть свою злочинну діяльність. Постанова суду була остаточною і не підлягала оскарженню. Хлопці перебували у приймальнику-розподільнику для неповнолітніх до 13 лютого 2004 року. А 26 квітня 2004 року слідчий виніс постанову про закриття кримінальної справи щодо п. Ічина та п. Дмитрієва з огляду на те, що вони не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, і про направлення справи до суду для вирішення питання про застосування

примусових заходів виховного характеру. 14 травня 2004 року прокурор Нахімовського району м. Севастополя погодив постанову від 26 квітня 2004 року, і лише 4 лютого 2005 року Нахімовський суд розглянув матеріали щодо застосування до п. Ічина та п. Дмитрієва примусових заходів виховного характеру і вирішив в якості покарання обмежитися щодо обох попередженням.

Заявники стверджували, що вимоги національного закону не було дотримано та що судові рішення про поміщення п. Ічина та п. Дмитрієва у приймальник-розподільник для неповнолітніх були невиправданими, а мета такого затримання залишалась незрозумілою. Протягом тримання у приймальнику-розподільнику щодо них не було проведено жодних слідчих дій і не було пред'явлено ніяких обвинувачень. Крім того, в той час, коли було ухвалено рішення про їх затримання, вони офіційно ще не вважалися підозрюваними.

ЄСПЛ у своєму рішенні зазначив таке.

33. Суд нагадує, що коли йдеться про позбавлення свободи, надзвичайно важливою умовою є забезпечення загального принципу юридичної визначеності. Отже, неодмінна вимога полягає в тому, щоб умови, за яких здійснюється позбавлення свободи, були чітко сформульовані в національному законі і що застосування самого цього закону було передбачуваним тією мірою, щоб він відповідав стандарту “законності”, встановленому Конвенцією, – стандарту, що вимагає, щоб всі закони були сформульовані з достатньою чіткістю, що дозволяє громадянину – при потребі за допомогою одержання відповідної консультації – передбачити, достатньою за даними обставинами мірою, наслідки, до яких може призвести дана дія (див. “*Барановський проти Польщі*” (*Baranowski v. Poland*), заява № 28358/95, пп. 50–52, ECHR 2000-III).

34. Суд також зазначає, що органи державної влади повинні дотримуватися вимог, встановлених національним законодавством щодо позбавлення свободи (див. рішення у справах “*Ван дер Леєр проти Нідерландів*” (*Van der Leer v. the Netherlands*) від 21 лютого 1990 року, п. 23-24, Серія А, № 170-А, “*Вассінк проти Нідерландів*” (*Wassink v. the Netherlands*) від 27 вересня 1990 року, п. 27, Серія А, № 185-А, і “*Еркало проти Нідерландів*” (*Erkalo v. the Netherlands*) від 2 вересня 1998 року, п. 57, 1998-VI).

35. Саме національні органи державної влади, передовсім суди, мають тлумачити і застосовувати національне законодавство, однак, оскільки згідно з пунктом 1 статті 5 Конвенції недотримання вимог національного закону становить порушення Конвенції, Суд може і повинен перевірити, чи було дотримано цього закону (див. рішення у справі “*Бенхем проти Сполученого Королівства*” (*Benham v. the United Kingdom*) від 10 червня 1996 року, п. 41, Reports 1996-III).

36. Суд зазначає, що порядком поміщення неповнолітнього у приймальник-розподільник передбачений статтею 7–3 Кримінально-процесуального кодексу. Як стверджував Уряд, з тексту цієї статті випливає, що мета такого затримання

може відповідати меті, зазначеній у пункті 1(с) статті 5 Конвенції, а саме: “законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення”.

37. Проте обставини справи, що розглядається, дають підстави сумніватись, що межі та порядок застосування такого заходу є достатньо чітко визначеними, щоб не допускати свавілля. Пан Ічин і пан Дмитрієв вчинили крадіжку і зізналися в цьому через кілька днів під час попередньої перевірки. У зв'язку з цим слідчими було порушено кримінальну справу за фактом вчинення крадіжки невідомими особами, хоча особи злочинців та їхній вік було на той момент вже встановлено. Тим не менш, їх викликали до суду як свідків і рішення про поміщення їх у приймальник-розподільник для неповнолітніх не видається таким, що відповідає будь-якій меті, що визначається пунктом 1(с) статті 5 Конвенції. Уряд послався на те, що затримання заявників було застосовано до них з метою допровадження їх до компетентного органу, але залишається питання, який саме орган мався на увазі. Крім того, під час перебування заявників у приймальнику-розподільнику стосовно них не проводили слідчих дій, і, хоча заявники не підлягали притягненню до кримінальної відповідальності, через двадцять днів після звільнення із зазначеної установи щодо них все-таки порушили кримінальну справу. Отже, Суд вважає, що затримання заявників не підпадає під виключення, передбачені пунктом 1(с) статті 5 Конвенції.

38. Далі Суд має визначити, незважаючи на відсутність такого аргументу від Уряду, чи може затримання заявників підпадати під дію пункту 1(d) статті 5 Конвенції з огляду на те, що вони були неповнолітніми і в приймальник-розподільник для неповнолітніх їх могли помістити на підставі вимог національного законодавства з метою ізоляції їх від суспільства або подальшого переведення до спеціальних навчально-виховних закладів. Крім того, положення, які регулюють діяльність приймальників-розподільників для неповнолітніх, передбачають проведення з ними виховної роботи. Тому Суд має розглянути, чи було затримання здійснено “з метою” застосування наглядових заходів виховного нагляду (див. рішення у справі “Буамар проти Бельгії” (*Bouamar v. Belgium*) від 29 лютого 1988 року, п. 50, серія А, № 129).

39. Суд повторює, що в контексті затримання неповнолітніх розуміння “наглядових заходів виховного характеру” не повинно зводитися лише до шкільного навчання, воно має охоплювати багато аспектів здійснення представниками держави батьківських прав заради благополуччя і для захисту інтересів відповідної особи (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі “D. G. проти Ірландії” (*D. G. v. Ireland*), заява № 39474/98, п. 80, ECHR 2002 III). Однак Суд не вважає, і це не оспорується Урядом, що поміщення до приймальників-розподільників для неповнолітніх само по собі є “здійсненням наглядових заходів виховного характеру”. Як видно з положень національного законодавства, така установа призначена для тимчасової ізоляції різних категорій неповнолітніх, включно з тими, хто вчинив злочин. У положеннях про приймальники-розподільники для неповнолітніх не зазначено з достатньою чіткістю, які саме виховні заходи прово-

дяться в такій установі, а передбачена профілактична і виховна робота зводиться лише до слідчих заходів зі збирання інформації про можливу причетність неповнолітніх до злочинної діяльності. У цій справі Уряд не стверджував, що поміщення у приймальник-розподільник для неповнолітніх було здійснене для застосування “наглядових заходів виховного характеру”. У матеріалах справи ніщо не свідчить про те, що застосування такого заходу до заявників було здійснене з будь-якою такою метою або що під час перебування в цій установі заявники брали участь у тих чи інших виховних заходах. Отже, Суд вважає, що затримання заявників не підпадає під виняток, передбачений пунктом 1(d) статті 5 Конвенції. Також немає підстав вважати, що на цю справу поширюються будь-які інші винятки, передбачені статтею 5 Конвенції.

40. Наведених вище міркувань достатньо, аби Суд дійшов висновку про те, що затримання п. Ічина та п. Дмитрієва було свавільним, а отже, мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

На увагу заслуговує також ще одне рішення ЄСПЛ, яке стосується позбавлення свободи неповнолітньої особи – **“Корнейкова проти України”** (*Korneykova v. Ukraine*) від 19 січня 2012 року, заява № 39884/05.

Порушення підпункту “с” п. 1 ст. 5 Конвенції у цій справі ЄСПЛ констатував з огляду на те, що у протоколі затримання заявниці, яка на той час була неповнолітньою і яку було затримано працівниками Держинського РВ Харківського МУ ГУМВС України в Харківській області за підозрою у вчиненні нею тяжкого злочину, не містив підстав для такого затримання, а містив лише посилання на статтю 115 Кримінально-процесуального кодексу, яка не містить виключного переліку підстав для затримання, а відсилає до інших статей цього кодексу, тобто зазначені у протоколі посилання були стандартними та не були проаналізовані у світлі обставин конкретної справи заявниці. Окрім того, було визнано порушення підпункту “с” п. 1 та п. 3 ст. 5 Конвенції через необґрунтованість постанови Держинського районного суду м. Харкова від 21 квітня 2012 року про обрання заявниці запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, оскільки при її постановленні не було належним чином враховано стан здоров’я заявниці та те, що вона була неповнолітньою, а відповідно до чинного законодавства до неповнолітніх такий запобіжний захід міг бути застосований лише у виключних випадках; порушення п. 4 ст. 5 Конвенції було констатовано у зв’язку з тим, що апеляційний суд розглядав скаргу заявниці на постанову про обрання їй запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за її відсутності.

Конвенції може суперечити не лише затримання всупереч випадкам, передбаченим у п.1 ст.5, але й подальше тримання під вартою. Наприклад, у вже згаданій справі *“Луценко проти України”* ЄСПЛ, виклавши свою попередню практику, розглядав відповідність Конвенції подальше досудове тримання.

66. Встановивши, що затримання заявника суперечило пункту 1 статті 5 Конвенції, Суд далі розглядатиме відповідність подальшого досудового тримання заявника під вартою вимогам цього положення. У зв'язку з цим Суд повторює, що тримання під вартою відповідно до підпункту “с” пункту 1 статті 5 Конвенції має задовольняти вимогу пропорційності (див. рішення від 18 березня 2008 року у справі *“Ладент проти Польщі”* (*Ladent v. Poland*), заява № 11036/03, пункт 55). Наприклад, у рішенні від 4 травня 2006 року у справі *“Амбрушкевич проти Польщі”* (*Amburszkiewicz v. Poland*, заява № 38797/03, пункти 29–32) Суд розглядав питання, чи було взяття заявника під варту конче необхідним для забезпечення його присутності в суді, та чи могли інші, менш суворі заходи, бути достатніми для досягнення цієї цілі.

67. У справі, яка розглядається, рішення національних судів щодо взяття заявника під варту ґрунтувалось на підставах, які, на думку Суду, є самі по собі сумнівними. У зв'язку з цим Суд зазначає, що основними підставами, наведеними органами прокуратури для позбавлення заявника свободи, були: незадоволення слідчого поведінкою заявника під час його ознайомлення з матеріалами справи, інтерв'ю заявника засобом масової інформації, його небажання давати показання та визнати свою вину, а також обвинувачення у вчиненні тяжких злочинів.

68. Що стосується способу, у який заявник ознайомлювався з матеріалами справи, який потенційно міг би вплинути на тривалість провадження, Суд, перш за все, нагадує про свою усталену практику, яка визначає поведінку сторін судового провадження як один із ключових факторів в оцінці розумності тривалості такого провадження (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі *“Фрідлендер проти Франції”* (*Frydlander v. France*) [ВП], заява № 30979/96, пункт 43, ECHR 2000-VII). Зокрема, якщо заявник скаржиться на надмірну тривалість провадження, Суд зазвичай не враховує період, під час якого відповідальність за затримку може бути покладено на заявника (див., наприклад, рішення у справах *“Смірнова проти Росії”* (*Smirnova v. Russia*), заяви №№ 46133/99 та 48183/99, пункт 81, ECHR 2003IX (витяги); та *“Релігійна громада Свідків Єгови в м. Москві проти Росії”* (*Jehovah's Witnesses of Moscow v. Russia*), заява № 302/02, пункт 198, від 10 червня 2010 року). З іншого боку, будь-яка така затримка може вплинути на інтереси інших сторін і державні органи повинні мати засоби для дисциплінування винних осіб. Проте, Суд не впевнений, що позбавлення свободи в такій ситуації є адекватним вирішенням проблеми затримки в ознайомленні з матеріалами справи. Крім того, обставини справи, яка розглядається, вказують на те, що слідчий вирішив застосувати такий суворий захід щодо заявника після лише десяти днів ознайомлення з матеріалами справи.

69. Далі Суд зазначає, що твердження заявника на національному рівні та повторені в цьому Суді, а саме про те, що ця підстава для взяття його під варту суперечила положенням національного законодавства, яке передбачало, зокрема,

що ознайомлення з матеріалами справи є правом обвинуваченого, а не його обов'язком, і що обвинуваченого не можна обмежувати в часі, необхідному йому для ознайомлення з матеріалами справи (статті 142 та 218¹¹⁸ Кримінально-процесуального кодексу України, див. пункт 42 рішення). Проте, національні суди не розглядали ці твердження та не оцінювали якою мірою спосіб, у який слідчий пред'явив заявнику матеріали справи, відповідав вимогам вищезазначеної статті 218¹¹⁹ Кодексу.

70. Наступною підставою для взяття заявника під варту був стверджуваний тиск на свідків через надання заявником інтерв'ю засобам масової інформації. Уряд стверджував, що захист свідків був найважливішим фактором при обранні заявнику запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. Проте Суд зазначає, що ані національні органи, ані сам Уряд не пояснили, як саме загрожували свідкам публічні твердження заявника і чому взяття під варту можна вважати адекватною реакцією на такі твердження. Як видається, ця підстава була наведена слідчими органами в більш широкому контексті їхнього незадоволення викладення заявником засобам масової інформації своєї точки зору стосовно порушеної щодо нього кримінальної справи. Суд вважає, що від заявника, який був відомим політичним діячем, можна було очікувати висловлення його точки зору щодо цього, та що це зацікавило як його прихильників, так і його опонентів.

71. Хоча свобода вираження поглядів не є абсолютною та може бути обмежена, будь-які такі обмеження мають бути пропорційними. У зв'язку з цим Суд повторює, що засудження до покарання у вигляді позбавлення волі за правопорушення в інформаційній сфері буде відповідати праву на свободу вираження поглядів, гарантованому статтею 10 Конвенції, лише у виняткових випадках, а саме, якщо буде серйозно порушено інші основоположні права, як, наприклад, в справах щодо виступу, що розпалює ненависть, або підбурювання до насильства (див., *mutatis mutandis*, рішення у справах "Махмудов та Агазаде проти Азербайджану" (*Mahmudov and Agazade v. Azerbaijan*), заява № 35877/04, пункт 50, від 18 грудня 2008 року, та "Кумпана та Мазаре проти Румунії" (*Cumpana and Mazare v. Romania*) [ВП], заява № 33348/96, пункт 115, ЕСНР 2004-ХІ). Суд вважає, що за обставин справи, яка розглядається, не було підстав позбавляти заявника свободи за користування своїм правом на свободу слова, яке не становило будь-якого порушення.

72. Інші підстави для взяття заявника під варту, а саме відмова від надання показань та визнання своєї вини, за своїм характером суперечать такому важливому елементу концепції справедливого суду як право не свідчити проти себе та презумпції невинуватості. В контексті вибору, чи застосовувати запобіжний захід у вигляді взяття під варту, чи ні, наведення таких підстав видається таким, що викликає особливе занепокоєння, оскільки вони вказують на те, що особу може бути піддано покаранню за користування своїми основними правами на справедливий суд. Суд також стурбований тим фактом, що національні суди

¹¹⁸ Редакцію пункту було змінено 1 серпня 2012 року : замість "248" зазначено "218".

¹¹⁹ Так само.

погодились з такими підставами під час прийняття постанови про обрання заявнику запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та залишення її без змін.

73. Насамкінець, прийняття постанови про продовження тримання під вартою без встановлення жодних строків було визнано практикою Суду таким, що суперечить вимогам підпункту "с" пункту 1 статті 5 Конвенції (див. рішення від 10 лютого 2011 року у справі *"Харченко проти України"* (*Kharchenko v. Ukraine*), заява № 40107/02, пункт 98).

74. У світлі вищевикладеного Суд доходить висновку, що подальше тримання заявника під вартою також становило порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

Значимо, що низку недоліків попереднього законодавства, які призводили до визнання порушення статті 5 Конвенції, виправлено із прийняттям нового КПК. Так, ч. 1 ст. 183 КПК визнає тримання під вартою винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно в разі, якщо прокурор не доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, які передбачені у ч. 1 ст. 177 КПК. За загальним правилом, запобіжний захід у вигляді тримання під вартою не застосовується, окрім винятків, передбачених у ч. 2 ст. 183 КПК.

Іншими новелами КПК, які можна вважати додатковими процесуальними гарантіями забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, є:

- вимога ч. 1 ст. 196 КПК про зазначення в ухвалі про застосування запобіжних заходів обставин, які свідчать про існування ризиків, передбачених статтею 177 КПК та обставин, які свідчать про недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання таким ризикам (пп. 2-3 ч. 1 ст. 196 КПК);

- строк дії ухвали слідчого суддів про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою, який не може перевищувати 60 днів (ч. 1 ст. 197 КПК);

- передбачений ст. 199 КПК порядок продовження строку тримання під вартою, зокрема, обов'язок слідчого судді відмовити у продовженні строку тримання під вартою, якщо прокурор, слідчий не доведе, що обставини справи виправдовують подальше тримання особи під вартою (ч. 5 ст. 199 КПК);

- закріплення у ст. 202 КПК та ст. 377 КПК порядку звільнення особи з-під варті;

- закріплення у ст. 206 КПК загальних обов'язків слідчого судді щодо захисту прав людини;

- встановлення у ст. 211 КПК строків затримання особи без ухвали слідчого судді, суду;
- право суду під час підготовчого судового засідання за клопотанням учасників судового провадження змінити чи скасувати запобіжний захід, обраний щодо обвинуваченого (ч. 3 ст. 315 КПК);
- обов'язок суду, незалежно від наявності клопотань, розглянути питання про доцільність продовження тримання обвинуваченого під вартою до спливу двомісячного строку з дня надходження до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру чи з дня застосування судом до обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ч. 3 ст. 331 КПК).

Якщо на початок 2012 року під вартою утримувалося близько 38 тис. осіб, то завдяки новим механізмам КПК станом на кінець квітня 2013 року в СІЗО залишилося близько 26 тис. громадян, тобто приблизно за рік кількість осіб, які утримуються в слідчих ізоляторах, зменшилася майже на 12 тис.¹²⁰. Це позбавило громадян ризику бути підданим недозволеним методам слідства, від неминучого впливу кримінального середовища, при цьому отримавши можливість повноцінно готуватися до свого захисту в судовому процесі. Варто також зазначити, що неочікуваним для авторів нового КПК стало ставлення громадян до виконання своїх зобов'язань перед слідством і судом: запобіжний захід у вигляді застави порушувався в менш ніж 1 % випадків; повністю себе виправдав домашній арешт (понад 1100 випадків по всій Україні, що становить 7 % від усіх запобіжних заходів) – раніше ці люди сиділи в камерах і роками очікували вироку¹²¹.

Зазначимо, що право на свободу та особисту недоторканність охоплює також право на відшкодування відповідно до п. 5 ст. 5 Конвенції. Це положення ЄКПЛ було порушене у низці справ проти України, зокрема, вже згаданих рішеннях *“Світлорусов проти України”*, *“Нечипорук і Йонкало проти України”*, *“Корнейкова проти України”*, а також *“Мироненко і Мартенко проти України”* (*Mironenko and Martenko v. Ukraine*) від 10 грудня 2009 року, заява № 4785/02. В останньому з рішень ЄСПЛ, зокрема, зазначив:

¹²⁰ Див. : *Портнов А.* “Не читав, але засуджую...” // Дзеркало тижня. 30 квітня 2013 р.

¹²¹ Там само.

57. Заявники скаржилися на те, що вони не мали можливості звернутись до національних судів з вимогою про відшкодування за незаконне затримання.

58. Уряд посилався на своє попереднє заперечення і не подав додаткових зауважень щодо суті.

59. Суд повторює, що дотримання пункту 5 статті 5 Конвенції забезпечується тоді, коли існує можливість вимагати відшкодування шкоди, заподіяної позбавленням свободи за умов, які суперечили пунктам 1, 2, 3 і 4 (див. рішення у справах *“Вассінк проти Нідерландів”* (*Wassink v. the Netherlands*), рішення від 27 вересня 1990 року, Серія А, № 185-А, с. 14, п. 38, і *“Вачев проти Болгарії”* (*Vachev v. Bulgaria*), заява № 42987/98, п. 79, ЄСПЛ 2004-... (витяги)). Отже, право на відшкодування, закріплене в пункті 5 статті 5 Конвенції, виникає після того, як національний орган або Суд виявив порушення одного з попередніх пунктів цієї статті.

60. Оскільки Суд уже встановив, що мали місце порушення пунктів 3 і 4 статті 5 Конвенції, пункт 5 статті 5 Конвенції також може застосовуватися у цій справі (див. рішення у справі *“Стіл та інші проти Сполученого Королівства”* (*Steel and Others v. the United Kingdom*) від 23 вересня 1998 року, *Reports of Judgments and Decisions*, 1998-VII, с. 2740, п. 81). Отже, Суд має визначити, чи передбачало законодавство України у випадку заявника забезпечене правовою санкцією право на відшкодування за порушення статті 5 Конвенції.

61. Суд зазначає, що Уряд не вказав засіб юридичного захисту, який би передбачало законодавство України на час подій у справі і який міг би забезпечити відшкодування шкоди, заподіяної порушеннями, виявленими в цій справі. Суду також не відомі такі засоби юридичного захисту. Крім того, як видається, національні суди не вирішили питання законності позбавлення заявників свободи, тому заявники виявилися позбавленими навіть теоретичної можливості вимагати відшкодування в національних судах (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі *“Світлорусов проти України”* (*Svetlorusov v. Ukraine*) від 12 березня 2009 року, заява № 2929/05, п. 69). Отже, Суд доходить висновку, що мало місце порушення пункту 5 статті 5 Конвенції.

Недоторканність житла чи іншого володіння особи (ст.13 КПК, ст. 8 ЄКПЛ)

Насамперед відзначимо, що термін “житло” в тлумаченні Суду означає перш за все місце, де особа є “вдома”. Цей висновок напрошується в результаті аналізу семантичного значення цього терміну офіційними мовами Конвенції. Так, в англійському тексті вживається “*home*”, що значить дім, житло; батьківщина; *athome* – удома¹²²; у французькому – “*domicile*” – житло; місце проживання; *à domicile* –

¹²² Словник. Англійсько-український. Українсько-англійський / Упоряд. : С. А. Коваль та ін. – Ірпінь : ВТФ “Перун”, 1994. – С. 95.

вдома¹²³. Тобто наголос робиться на аспекті важливості об'єкту (помешкання) для особи, задоволення її потреб, а не на характеристиці самого об'єкту, приміром, його відповідності певним вимогам¹²⁴. Для порівняння, у статті 379 Цивільного кодексу України зазначено, що “житлом фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше приміщення, *призначені та придатні* (виділено автором – Т. Ф.) для постійного проживання в них. А якщо приміщення не призначене та непридатне для проживання, однак людина в ньому живе і це її єдиний “дім”? У подібному випадку Європейський суд з прав людини у справі “*Баклі проти Сполученого Королівства*” зазначив, що ніщо у статті 8 Конвенції та у попередніх рішеннях Суду не свідчить на користь того, що концепція “житла” має обмежуватися резиденцією, яка облаштована відповідно до чинного законодавства¹²⁵ та визнав, що захистом статті 8 Конвенції охоплюється циганська кибитка (шатро). Окрім цього, гарантії статті 8 Конвенції поширюються також на офіси (адвокатів, нотаріусів та ін.) та інші володіння особи.

Так, у справі “*Пантелеєнко проти України*” (*Panteleyenko v. Ukraine*) від 29 червня 2006 р. (заява № 11901/02) ЄСПЛ зазначив:

47. Оскільки Уряд заявив, що держава має більше повноважень у сфері обшуку офісних приміщень у порівнянні з обшуком житлових помешкань, Суд вважає недоцільним розпочинати дискусію з цього приводу, наслідок якої не матиме жодного відношення до цієї справи. Суду достатньо, що в будь-якому випадку (а це була спільна позиція) обшук офісу заявника призвів до порушення, у значенні статті 8 Конвенції, його права на повагу до житла (порівняйте: “*Німітц проти Німеччини*”, ухвала від 16 грудня 1992 року, Серія А N 251-В, п. 30; “*Ромен і Шмідт проти Люксембургу*”, заява № 51772/99, п. 64, ECHR 2003-IV; та “*Ернст та інші проти Бельгії*”, заява № 33400/96, п. 109, 15 липня 2003 року).

48. Питання полягає в тому, чи було це втручання обґрунтоване пунктом 2 статті 8 та, зокрема, чи було цей захід здійснено “відповідно до закону” в контексті цього пункту.

¹²³ Словник. Французько-український. Українсько-французький / Уклад. : В. Б. Бурбело, К. М. Андрашко та ін; Упоряд. В. Т. Бусел. – Ірпінь : ВТФ “Перун”, 1996. – С. 78.

¹²⁴ Детальніше див. : *Фулей Т. І.* Принцип поваги до житла (у світлі Конвенції про захист прав людини та основних свобод) // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2005. – Вип. 41. – С. 41–47; Стаття 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: стандарти застосування при здійсненні правосуддя / Автори : Н. Ахтирська, В. Філатов, Т. Фулей, Х. Хембах. – К. : Істина, 2011. – 200 с.

¹²⁵ Рішення у справі “*Баклі проти Сполученого Королівства*” (*Buckley v. the United Kingdom*) від 25 вересня 1996, п. 53

49. Суд підкреслює, що вираз “відповідно до закону” у пункті 2 статті 8 Конвенції значною мірою покладає на національне законодавство і державу обов’язок дотримання матеріальних і процесуальних норм (з відповідними виправленнями, “*Елсі та інші проти Туреччини*”, заява № 23145/93 і 25091/94, п. 697, 13 листопада 2003 року).

50. Щодо справи, що розглядається, Суд зазначає, по-перше, що заявника було звинувачено у зловживанні службовим становищем та підробці офіційних документів, тобто у злочинах, що підпадають під дію Кримінального кодексу 1960 року. Для розкриття кримінальних злочинів у розділі 16 КПК передбачено, що обшуки можуть проводитися, “якщо є достатні підстави вважати, що засоби вчинення злочину... та інші речі і документи, що мають відношення до справи, зберігаються у певних приміщеннях”. КПК містить засоби правового захисту від довільного зазіхання з боку органів влади на недоторканність житла, включаючи, крім іншого, зобов’язання вручення заздалегідь ордеру на обшук особі, яка займає відповідні приміщення, і заборону вилучення будь-яких документів і речей, що не мають прямого відношення до справи, що розслідується.

51. Суд, однак, відмічає, що 28 серпня 2000 року Новозаводський суд дійшов висновку, що цей обшук “було проведено незаконно”, оскільки органи влади не дотрималися вищезазначених засобів правового захисту, передбачених законодавством. Отже, слідчі органи, знаючи про місцеперебування заявника, навіть не спробували вручити йому ордер на обшук. Більше того, замість вибору доказів, суттєвих для розслідування, вони вилучили всі документи з офісу та певні особисті речі, що належать заявнику, які не мали жодного відношення до справи.

52. Варто зазначити, що сутність цього висновку ніколи не скасовувалася судами вищої інстанції, хоча це рішення було в подальшому скасоване з інших підстав. Більше того, Уряд під час розслідування не ставив під сумнів цей факт і не надавав доказів протилежного.

53. За таких обставин, Суд постановляє, що втручання, яке розглядається, не було здійснено “відповідно до закону” і, таким чином, мало місце порушення статті 8. Беручи до уваги цей висновок, Суд не вважає за потрібне вивчати питання обґрунтованості, що постає згідно з цим розділом.

Іншим рішенням, в якому було визнано порушення статті 8 Конвенції, є справа “*Головань проти України*” (*Golovan v. Ukraine*, заява № 41716/06). 5 травня 2005 року в приміщенні, яке належить на праві приватної власності подружжю, та яке заявник використовував для здійснення адвокатської діяльності, на підставі постанови слідчого співробітниками податкової міліції Слов’янської ОДПІ було проведено обшук та вилучено документи, пов’язані з виконанням заявником доручення клієнта – компанії К. Вказана постанова слідчого не містила обставин, що допускають проведення обшуку без санкції суду. Наступного дня вилучені документи були приєднані до кримінальної справи, порушеної проти посадових осіб компанії К., адвокатом якої був заявник.

Заявники звертались зі скаргами до органів прокуратури на незаконність проведення обшуку та вимагали притягнути до кримінальної відповідальності осіб, що проводили обшук. У різні дати 2005 року, 2006 року, 2007 року, 2008 року, 2009 року, 2010 року та 2011 року органами прокуратурами були прийняті рішення про відмову в порушенні кримінальної справи проти слідчого та співробітників податкової міліції, які проводили обшук. Всі ці рішення згодом були скасовані як необґрунтовані або вищестоящою прокуратурою, або судом.

Враховуючи обставини справи, а саме, відсутності обґрунтування в постанові слідчого про проведення обшуку його проведення без санкції суду та проведення обшуку незважаючи на заперечення першого заявника, в той час як національне законодавство забороняло огляд, розголошення чи вилучення документів, пов'язаних з виконанням адвокатом доручення без його згоди, Європейський суд встановив порушення статті 8 Конвенції, а з огляду на неодноразові скасування рішень про відмову в порушенні кримінальної справи щодо осіб, які проводили обшук ЄСПЛ також встановив порушення статті 13 Конвенції оскільки національні органи не змогли провести ефективне розслідування скарг першого заявника та заперечували можливість відновлення прав, включаючи відшкодування в порядку цивільного провадження.

Враховуючи ці та інші рішення ЄСПЛ, важливою новелою КПК є визначення “житла” у ч. 2 ст. 233 КПК, за яким “під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового перебування в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення” набагато краще відповідає конвенційному розумінню “житла”. Також практика ЄСПЛ вплинула на те, що новий КПК поширює тотожні гарантії недоторканності житла і на “інше володіння особи”, як-от транспортні засоби, земельні ділянки, гаражі чи інші будівлі чи приміщення “побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи” та передбачає заходи судового контролю (ч. 3 ст. 233 КПК, ст. ст. 235-237 КПК).

Однак навіть таке широке розуміння “житла” є неповним, оскільки відповідно до практики ЄСПЛ воно включає в себе, окрім іншого, офіс компанії, якою керує приватна особа, а також зареєстровану контору юридичної особи, філії та інші приміщення ділового підприємства, визначення запропоноване в частині 2 статті 233 КПК, обмежує це

визначення тим, що формально воно належить “особі”, не згадуючи при цьому юридичну особу (для порівняння див. ч. 1 ст. 55 КПК, де згадуються “фізична” та “юридична особа”). Оскільки правомірність володіння приміщенням має – якщо має взагалі – дуже обмежене значення для законних цілей кримінального процесу, то цей останній компонент слід розглядати як такий, що послаблює загальну норму. Вводячи можливість використати цей привід, Кодекс відчиняє “скриню Пандорри” для обходу судового контролю за подібного роду втручання в права відповідної особи¹²⁶.

Також, незважаючи на попередні рекомендації та те, що, як припускає ЄСПЛ, відсутність попереднього судового дозволу може компенсувати наявність судового контролю *ex post factum*, у КПК доволі непослідовно передбачена така додаткова гарантія тільки для деяких слідчих дій, до того ж, роль, яку зможе зрештою відіграти в цьому стосунку суд першої інстанції, виявляється дуже віддаленою в часі¹²⁷.

Важливо зазначити, що проникнення до житла чи іншого володіння особи може мати місце не тільки під час огляду (ст. 237 КПК) чи обшуку (ст. 234 КПК), але й також при проведенні слідчого експерименту (ч. 5 ст. 240 КПК), обстеженні публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК), застосуванні деяких засобів забезпечення кримінального провадження. У будь-яких випадках таке проникнення можливе тільки на підставі попереднього рішення про це слідчого судді¹²⁸.

Згадуючи справу “Володимир Поліщук та Світлана Поліщук проти України”, звернемо увагу на такі новели, як проведення обшуку в час, “коли завдається найменша шкода звичайним заняттям особи” (ч. 2 ст. 236 КПК) та проведення обшуку “в обсязі, необхідному для досягнення мети обшуку” (ч. 5 ст. 236 КПК), що сприятиме не лише дотриманню принципу недоторканності житла, але й покликане мінімізувати втручання у приватне життя.

¹²⁶ Див. : Висновок щодо проекту Кримінально-процесуального кодексу України. Страсбург, 2 листопада 2011 р. DG-1 (2011) 16. – П. 36. – С. 15.

¹²⁷ Там само, п. 38. – С. 15–16.

¹²⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – С. 39.

Таємниця спілкування (ст. 14 КПК, ст. 8 ЄКПЛ)

В рішенні *“Сергій Волосюк проти України”* (*Sergey Volosyuk v. Ukraine*) від 12 березня 2009 року (заява № 1291/03) ЄСПЛ розкрив основні вимоги до права на повагу до приватного і сімейного життя і кореспонденції, гарантованого статтею 8 Конвенції, зокрема:

81. Суд зазначає, що сторони не заперечували того, що перевірка кореспонденції заявника, здійснювана посадовими особами установи, в якій його тримали під вартою, становила втручання у право заявника на повагу до своєї кореспонденції, гарантоване пунктом 1 статті 8 Конвенції. Суд також зазначає, що таке втручання суперечитиме статті 8 Конвенції, якщо воно здійснюється не “згідно із законом”, не має однієї або кількох легітимних цілей, зазначених у пункті 2 статті 8 Конвенції, а також не є “необхідним у демократичному суспільстві” для досягнення цих цілей (див. рішення у справах *“Сільвер та інші проти Сполученого Королівства”* (*Silver and Others v. the United Kingdom*) від 25 березня 1983 року, п. 84, Серія А, № 61, *“Кемпбелл проти Сполученого Королівства”* (*Campbell v. the United Kingdom*) від 25 березня 1992 року, п. 34, Серія А, № 233, *“Калоджеро Діана проти Італії”* (*Calogero Diana v. Italy*) від 15 листопада 1996 року, п. 28, Reports 1996-V, та *“Петра проти Румунії”* (*Petra v. Romania*) від 23 вересня 1998 року, п. 36, Reports 1998-VII).

82. Словосполучення “згідно із законом” не лише вимагає дотримання національного закону, а й стосується якості такого закону (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі *“Галфорд проти Сполученого Королівства”* (*Halford v. the United Kingdom*) від 25 червня 1997 року, п. 49, Reports 1997-III, та справу *“Барановський проти Польщі”* (*Baranowski v. Poland*), заява № 28358/95, п. 52, ECHR 2000-III). Суд нагадує, що національне законодавство має з достатньою чіткістю визначати межі та спосіб здійснення відповідного дискреційного права, наданого органам влади, щоб забезпечувати громадянам той мінімальний рівень захисту, на який вони мають право згідно з принципом верховенства права в демократичному суспільстві (див. рішення у справі *“Доменічіні проти Італії”* (*Domenichini v. Italy*) від 15 листопада 1996 року, п. 33, Reports 1996-V).

83. Суд у своїй практиці вже визнав, що перевірка кореспонденції в'язнів, здійснювана в автоматичному режимі на підставі правових норм, які сформульовані в досить загальній формі і які надають адміністрації місць позбавлення волі широкі дискреційні повноваження у цьому зв'язку, становить практику, яка не відповідає вимогам статті 8 Конвенції (див. справи *“Недбала проти Польщі”* (*Niedbala v. Poland*), заява № 27915/95, пункти 81–84, від 4 липня 2000 року, *“Салапа проти Польщі”* (*Salapa v. Poland*), заява № 35489/97, пункти 97–102, від 19 грудня 2002 року).

84. У справі, що розглядається, Суд зауважує, що на підставі національного законодавства (див. пункт 26 рішення) посадові особи місця попереднього ув'язнення перевіряли всі листи (за зовсім незначними винятками) осіб, узятих під варту. Зокрема, до 6 лютого 2003 року винятком були тільки листи, адресовані прокуророві, а після 6 лютого 2003 року, під час перебування заявника під вартою, перевірки вже не підлягали й листи, адресовані Уповноваженому Верховної Ради з прав людини.

85. У відповідних положеннях національного закону додатково не проводилося розмежування між різними категоріями осіб, з якими було дозволено листуватися в'язням, наприклад між правоохоронними та іншими національними органами, конвенційними та іншими міжнародними органами, родичами, адвокатами та ін. До того ж, оскільки перевірка здійснювалася в автоматичному режимі, органи влади не були зобов'язані виносити вмотивовані рішення із зазначенням підстав, на яких перевіряється кореспонденція. У законі також не уточнювалося, чи особа під вартою мала право бути поінформованою про ті чи інші зміни в листах, які вона відправляла. У ньому не передбачалося й конкретних засобів юридичного захисту, за допомогою яких особа, взята під варту, могла б оскаржити спосіб чи межі застосування заходів перевірки, передбачених законом.

86. З огляду на викладені міркування Суд доходить висновку, що чинні положення національного законодавства не визначали з достатньою чіткістю межі та спосіб здійснення відповідного дискреційного повноваження, наданого органам державної влади стосовно перевірки кореспонденції осіб, узятих під варту. Тобто оскаржуване втручання здійснювалося не “згідно із законом”. Тому Суд не вважає за необхідне з'ясувати, чи було дотримано в цій справі інших вимог пункту 2 статті 8, і постановляє, що було порушено це положення.

З огляду на таку практику Європейський суд встановив порушення ст. 8 Конвенції в аналогічних справах щодо України. Наприклад, у рішенні “*Беляєв та Дігтяр проти України*” (*Belyaev and Digtyar v. Ukraine*, заяви №№ 16984/04 та 9947/05) від 16 лютого 2012 року Судом констатовано порушення щодо прав обох заявників на повагу до кореспонденції під час попереднього ув'язнення в Сумському СІЗО в зв'язку з тим, що відповідне національне законодавство не відповідало стандартам “якості закону” і що відсутність відповідних гарантій могла призвести до незаконної відмови надіслати деякі листи заявників.

Невтручання у приватне життя (ст. 15 КПК, ст. 8 ЄКПЛ)

Поняття “приватне життя” у практиці ЄСПЛ не є чітко визначеним, і охоплює широкий спектр питань, серед яких:

- персональні дані про людину;
- деякі аспекти фізичного та соціального “я” особи (рішення у справі “*Мікулич проти Хорватії*” (*Mikulić v. Croatia*) від 7 лютого 2002 р., заява № 53176/99, п. 53):
- встановлення та підтримання стосунків з іншими людьми та зовнішнім світом (рішення у справі “*Буртгарц проти Швейцарії*” (*Burghartz v. Switzerland*) від 22 лютого 1994 року, серія А, № 280-В, п. 47;

рішення у справі “*Німіцц проти Німеччини*” (*Niemietz v. Germany*) від 16 грудня 1992 р., Серія А, № 251-В, п. 29);

- ім’я, прізвище особи (зміна, написання) (рішення у справах “*Гійо проти Франції*” (*Guillot v. France*) (№ 1) від 23 вересня 1996 р., заява № 22500/93; “*Булгаков проти України*” (*Bulgakov v. Ukraine*) від 11 вересня 2007 р., заява № 59894/00);

- зовнішній вигляд особи;

- визначення персональної ідентичності (вибір імені, способу одягатись, сексуальна ідентичність тощо (див., наприклад, рішення у справі “*В. проти Франції*” (*B. v. France*) від 25 березня 1992 року, Серія А, № 232-С, п. 63; рішення у справі “*Бурґгартц проти Швейцарії*” (*Burghartz v. Switzerland*) від 22 лютого 1994 р., Серія А, № 280-В, п. 24; рішення у справі “*Даджен проти Сполученого Королівства*” (*Dudgeon v. the United Kingdom*) від 22 жовтня 1991 року, Серія А, № 45, п. 41);

- право визначати своє приватне життя і можливість ознайомлення з ним інших осіб (рішення у справі “*Пек проти Сполученого Королівства*” (*Peck v. the United Kingdom*) від 28 січня 2003 р., заява № 44647/98);

- право на доступ до інформації, пов’язаної з особою та визначенням її правового статусу (рішення у справах “*Гаскін проти Сполученого Королівства*” (*Gaskin v. the United Kingdom*) від 7 липня 1989 р., серія А, № 159, п. 39; “*Мікулич проти Хорватії*” (*Mikulic v. Croatia*) від 7 лютого 2002 р., заява № 53176/99; “*Одієвр проти Франції*” (*Odièvre v. France*) від 13 лютого 2003 р., заява № 42326/98),

- здоров’я людини, медичне втручання (див., наприклад, рішення у справі “*Гласс проти Сполученого Королівства*” (*Glass v. the United Kingdom*) від 9 березня 2004 р., заява № 61827/00), вільне розпорядження своїм тілом (рішення у справі “*Крістіна Гудвін проти Сполученого Королівства*” від 11 липня 2002 р.;

- збирання медичних даних, складання історії хвороби, конфіденційність медичних даних (рішення у справі “*Пантелесенко проти України*” (*Panteleyenko v. Ukraine*) від 29 червня 2006 р., заява № 11901/02);

- право особи на фізичну і моральну (психічну) цілісність (рішення у справі “*Х та У проти Нідерландів*” (*X and Y v. the Netherlands*) від 26 березня 1985 р., Серія А, № 91, п. 22);

- право на особистісний розвиток;

- право особи на безпечне довкілля (рішення у справах “*Лопес Остра проти Іспанії*” (*Lopez Ostra v. Spain*) від 9 грудня 1994 р. заява

№ 16798/90, “*Hatto nandothers v. the United Kingdom*”), заява № 36022/97, “*Гримковська проти України*” (*Grimkovskaya v. Ukraine*) від 21 липня 2011 року, заява № 38182/03);

- відсутність численних щоденних незручностей, пов’язаних з ідентифікацією особи (рішення у справі “*Смірнова проти Росії*” (*Smirnova v. Russia*) від 24 липня 2003 р., заяви №№ 46133/99 та 48183/99);

- право на приватний простір та ін.

Також широке тлумачення має поняття “сімейного життя”, що охоплює не лише формальні, але й “інші “сімейні зв’язки”, які існують де-факто і характеризуються достатньою сталістю” (наприклад, рішення у справі “*Кроон та інші проти Нідерландів*” (*Kroon and Others v. the Netherlands*) від 27 жовтня 1994 року, серія А, № 297-С, п. 30).

Вже в своєму першому рішенні у справі за статтею 8 Конвенції – “*Бельгійській мовній справі*” (*Belgian Linguistics case*) від 23 липня 1968 року¹²⁹ – ЄСПЛ зазначив, що ця стаття “має в основному на меті захист індивіда від свавільного втручання органів державної влади в його приватне і сімейне життя”, що дало підстави для трактування “права на повагу”, передбаченого пунктом 1 статті 8, перш за все як обов’язок невтручання держави у приватну сферу громадян¹³⁰.

ЄСПЛ неодноразово констатував порушення права на повагу до приватного життя у справах проти України. Так, наприклад, у рішенні у справі “*Пантелеєнко проти України*” (*Panteleyenko v. Ukraine*) від 29 червня 2006 р. (заява № 11901/02) ЄСПЛ зазначив:

56. Суд відзначає, що як зберігання державними органами інформації про особисте життя людини, так і її використання є порушенням права на повагу до особистого життя, гарантованого пунктом 1 статті 8 Конвенції (порівняйте: “*Ротару проти Румунії*” [GC], заява № 28341/95, п. 46, ECHR 2000-V).

57. У цьому випадку національний суд надіслав запит і отримав з психіатричної лікарні конфіденційну інформацію про психічний стан і відповідне медичне лікування заявника. Ця інформація була в подальшому оприлюднена суддею сторонам та іншим особам, присутнім у судовій залі на публічних слуханнях.

¹²⁹ Інша назва – “Справа про мови в Бельгії” (справа щодо деяких аспектів закону про використання мов в освіті в Бельгії), заяви №№ 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64.

¹³⁰ Див., наприклад : *Неолек Б.* Стаття 8 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод. – В кн. : Європейська конвенція з прав людини : основні положення, практика застосування, український контекст / За ред. О. Л. Жуковської. – К. : ЗАТ “ВПОЛ”, 2004. – С. 348.

58. Суд вважає, що подібні подробиці, безперечно, є інформацією, що належить до “приватного життя” заявника, і що захід, який розглядається, призвів до розширення кола осіб, ознайомлених з цими подробицями. Таким чином, заходи, вжиті судом, є порушенням права заявника, гарантованого йому статтею 8 Конвенції (“*Зпроти Фінляндії*”, ухвала від 25 лютого 1997 року, Звіти про ухвали і рішення 1997-I, п. 71).

б. Чи було втручання здійснено “відповідно до закону”

59. Головне питання полягає у тому, чи було втручання здійснено у відповідності з пунктом 2 статті 8, зокрема чи “відповідало воно закону” та “було необхідним у демократичному суспільстві” з однієї з причин, перелічених у цьому пункті.

60. Суд нагадує, що фраза “відповідно до закону” вимагає, щоб оскаржуваний захід мав певне підґрунтя в національному праві (порівняйте: “*Смірнова проти Росії*”, заява № 46133/99 і 48183/99, п. 99, ECHR 2003-IX (витяги)).

61. Варто зазначити, що Апеляційний суд, переглянувши справу, дійшов висновку, що опрацювання суддею суду першої інстанції особистої інформації заявника не відповідало спеціальному режиму стосовно збирання, збереження, використання та поширення інформації, що належить до інформації про психіатричний стан відповідно до статті 32 Конституції та статей 23 та 31 Закону України “Про інформацію” 1992 року; це рішення не було оскаржене Урядом. Більше того, Суд відмічає, що деталі, які розглядаються, не могли вплинути на результат судового процесу (тобто встановлення того, чи заявлене висловлення було зроблено, і оцінку того, чи було воно наклепницьким; порівняйте: “*З проти Фінляндії*”, пп. 102 і 109), запит Новозаводським судом інформації був непотрібним, оскільки інформація не була “важливою для розслідування, досудового слідства чи судового слухання”, і, таким чином, був незаконним згідно зі статтею 6 Закону України “Про психіатричну допомогу” 2000 року.

62. Суд вважає, що з причин, викладених вище, мало місце порушення статті 8 Конвенції. Він не вважає за доцільне перевіряти відносно цього заходу, чи були дотримані інші умови пункту 2 цієї статті.

В. Тацій зазначає, що положення п. 2 ст. 15 КПК щодо заборони збирання, зберігання, використання та поширення інформації про приватне життя особи без її згоди, крім випадків, передбачених КПК, стосується лише інформації, отриманої в ході кримінального провадження¹³¹. Офіційне тлумачення положень частин 1, 2 ст. 32, частин 2, 3 статті 34 Конституції України дане в рішенні Конституційного Суду України¹³² № 2-рп/2012.

¹³¹ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – С. 47.

¹³² Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України.

У цьому рішенні КСУ зазначається, що інформацією про особисте та сімейне життя особи є будь-які відомості та/або дані про відносини немайнового та майнового характеру, обставини, події, стосунки тощо, пов'язані з особою та членами її сім'ї, за винятком передбаченої законами інформації, що стосується здійснення особою, яка займає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень. Така інформація про особу є конфіденційною; збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами є втручанням в її особисте та сімейне життя. Таке втручання допускається винятково у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Невтручання у приватне (особисте і сімейне) життя гарантується в усіх сферах суспільного життя, зокрема під час кримінального провадження¹³³.

Принцип невтручання у приватне життя, передбачений ст. 15 КПК, на наш погляд, значно вужчий права на повагу до приватного і сімейного життя, гарантованого статтею 8 Конвенції. Тому, з метою недопущення порушення конвенційних зобов'язань, важливо бути обізнаними з підходами ЄСПЛ щодо статті 8 Конвенції. Наведемо кілька прикладів, які демонструють проблемні для України моменти.

Так, принцип поваги до приватного життя передбачає також необхідність належного відшкодування у випадку, якщо таке втручання відбулося всупереч закону чи свавільно, інакше особа продовжуватиметься вважатися “жертвою” порушення, гарантованого Конвенцією. В уже згадуваній справі **“Володимир Поліщук та Світлана Поліщук проти України”** (*Vladimir Polishchuk and Svetlana Polishchuk v. Ukraine*, заява № 12451/04) заявники подали до Токмацького районного суду Запорізької області позов до відділу міліції, прокуратури Запорізької області та Головного управління Державного казначейства України в Запорізькій області, вимагаючи визнання обшуку у їх квартирі безпідставним та незаконним. Заявниця додатково вимагала відшкодування моральної

¹³³ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – С. 45.

шкоди, завданої такими незаконними діями. Вона посилалась на статті 440-1 та 443 Цивільного кодексу України та Закон України “Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду”.

Токмацький районний суд розглянув позовні вимоги заявників. Стосовно позову заявника суд встановив, що обшук квартири було проведено через два місяці після вчинення злочину та що не було вагомих підстав вважати, що в квартирі заявника могли бути знайдені докази. Відповідно суд задовольнив позовні вимоги заявника та постановив, що обшук був безпідставним та незаконним. Щодо вимог заявниці, то суд розглянув положення Цивільного кодексу та Закону про відшкодування шкоди, на які вона посилалась, та постановив, що шкода, завдана процесуальними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду, може бути відшкодована у випадках, передбачених Законом. Далі суд зазначив, що обшук було проведено лише у зв’язку з підозрою стосовно заявника, тому заявниці не має права вимагати відшкодування шкоди, завданої процесуальними діями, що стосувались іншої особи. За цих підстав суд відхилив вимоги заявниці.

Апеляційний суд Запорізької області відмовив у задоволенні вимог заявниці, підтвердивши існування у заявниці права вимагати відшкодування шкоди, оскільки обшук стосувався лише заявника, який був підозрюваним в рамках кримінального провадження. Суд також скасував рішення стосовно вимог заявника та відмовив у їх задоволенні, зазначивши, що вони мають розглядатися в рамках відповідного кримінального провадження. Згодом Верховний Суд України відхилив касаційну скаргу заявників як необґрунтовану.

Однак ЄСПЛ з цього приводу зазначив таке.

46. Суд також зазначає, що, хоча національні органи визнали обшук незаконним і притягли працівників міліції до дисциплінарної відповідальності, вони не запропонували заявниці жодного відшкодування. Однак вбачається, що обшук проводився в присутності заявниці і гостей, запрошених на святкування дня народження сина заявників.

47. Беручи до уваги ці конкретні обставини, Суд вважає, що втрата заявницею статусу жертви вирішальною мірою залежала від відшкодування, якого заявниці безуспішно вимагала. Тому Суд вважає, що, оскільки заявниці не було присуджено відшкодування шкоди, вона може й далі вважати себе жертвою порушення статті 8 Конвенції.

48. Суд також визнає, що, оскільки зазначене втручання суперечило національному законодавству, як це встановили національні органи, таке втручання не відповідало вимозі законності, передбаченій статтею 8 Конвенції. З цього випливає, що мало місце порушення цього положення.

В іншій справі – *“Фельдман проти України” (№ 2) (Feldman v. Ukraine (no. 2))*, заява № 42921/09) – заявник був віце-президентом, засновником та власником контрольного пакету акцій банку “Слов’янський” (далі – Банк). 2 лютого 2000 року податкова міліція порушила кримінальну справу за обвинуваченням керівництва Банку в ухиленні від сплати податків, а 10 березня 2000 року Державна податкова адміністрація порушила іншу кримінальну справу за обвинуваченням керівництва Банку у зловживанні службовим становищем (див. докладніше рішення у справі *“Фельдман проти України” (Feldman v. Ukraine)*, заяви №№ 76556/01 та 38779/04, від 8 квітня 2010 року). 13 березня 2000 року заявника було затримано та з цієї дати він тримався під вартою як підозрюваний до його засудження Артемівським районним судом м. Луганська 19 квітня 2002 року. 9 серпня 2000 року захисник заявника подав слідчому клопотання з проханням етапувати заявника у м. Дніпропетровськ, щоб він міг взяти участь у похороні свого батька. 11 серпня 2000 року слідчий відмовив у задоволенні клопотання на тій підставі, що національне законодавство не передбачає супроводження підозрюваних для таких цілей. Розглядаючи цю скаргу заявника ЄСПЛ зазначив:

33. Суд повторює, що будь-яке втручання у право особи на повагу до її приватного та сімейного життя становитиме порушення статті 8 Конвенції, якщо воно не здійснювалося “згідно із законом”, не переслідувало легітимну ціль або цілі згідно з пунктом 2 та було “необхідним у демократичному суспільстві” у тому сенсі, що воно було пропорційним цілям, які мали бути досягнуті (див., серед інших джерел, рішення у справі *“Ельсхольц проти Німеччини” (Elsholz v. Germany)* [ВП], заява № 25735/94, п. 45, ECHR 2000-VIII).

34. Згідно з практикою Суду, стаття 8 Конвенції не гарантує особі, яка тримається під вартою, безумовне право на отримання дозволу відвідати похорон родича. У той же час Суд наголошує на тому, що навіть якщо природа становища особи, яка тримається під вартою, передбачає застосування різноманітних обмежень прав і свобод, кожне з таких обмежень, тим не менш, повинно бути виправдане як необхідне у демократичному суспільстві (див. рішення у справі *“Лінд проти Росії” (Lind v. Russia)* від 6 грудня 2007 року, заява № 25664/05, п. 94). Держава може відмовити особі у праві взяти участь у похороні її батьків тільки якщо для цього існують вагомні підстави та якщо неможливо знайти альтернативне рішення (див. рішення у справі *“Плоський проти Польщі” (Ploski v. Poland)* від 12 листопада 2002 року, заява № 26761/95, п. 37).

35. У цій справі особисте становище заявника взагалі не оцінювалося національними органами, і він був позбавлений права взяти участь у похороні свого батька тільки на тій підставі, що національне законодавство не передбачало

такої можливості. На думку Суду, така не обмежена будь-якими умовами відмова заявникові у тимчасовому звільненні за сімейними обставинами та відсутність будь-якого іншого рішення, яке б надало йому змогу відвідати похорон його батька, не відповідає обов'язку держави оцінити кожне окреме клопотання по суті та довести, що обмеження права особи на відвідання похорону родича було "необхідним у демократичному суспільстві".

36. У світлі вищезазначеного Суд доходить висновку, що у цьому відношенні також мало місце порушення статті 8 Конвенції.

Недоторканність права власності (ст. 16 КПК, ст. 1 Першого протоколу)

Право власності є фундаментом майнової самостійності фізичної та юридичної особи, запорукою гармонійної реалізації прав і свобод людини, передбачених Конституцією, і зміст принципу недоторканності (непорушності) права власності становить гарантія від втручання з боку держави та інших (третіх) осіб у здійснення власником своїх повноважень, перешкоджання перспективі протиправного позбавлення власника його майна, недопустимість дій, які суперечать інтересам власника, можливість захисту зазначеного права¹³⁴.

У вже згадуваній справі *"Христов проти України"* (заява № 24465/04) рішення від 19 лютого 2009 року ЄСПЛ розглядав ситуацію, яка стосувалася судового розгляду справи про конфіскацію автомобіля за порушення митних правил. Власником автомобіля був громадянин Молдови, а заявник користувався ним відповідно до довіреності. Рішенням районного суду автомобіль було конфісковано, але згодом це рішення було скасоване – на тій підставі, що автомобіль не можна було конфіскувати, оскільки заявник не був його власником – Донецькимобласним судом, що набрало чинності і було обов'язковим до виконання. ЄСПЛ визнав, що ця остаточна та обов'язкова до виконання судова постанова від 23 жовтня 2000 року наділила заявника правом володіти майном у значенні статті 1 Першого протоколу до Конвенції, оскільки надала заявникові юридичну підставу для отримання компенсації за неправомірну конфіскацію автомобіля. Наступне скасування судової постанови

¹³⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – С. 49.

від 23 жовтня 2000 року Верховним Судом становило втручання у право заявника, захищене статтею 1 Першого протоколу. Суд не бачить причин не поділяти думку сторін. Далі ЄСПЛ зазначив таке:

46. Отже, залишається встановити, чи було втручання виправданим. У цьому зв'язку Суд знову наголошує на необхідності підтримання “справедливої рівноваги” між загальним інтересом суспільства та захистом основних прав конкретної особи. Необхідну рівновагу не буде забезпечено, якщо відповідна особа несе “особистий і надмірний тягар” (див. рішення у справі *“Брумареску проти Румунії” (Brumarescu v. Romania)* [GC], п. 78).

47. Суд зауважує, що аргумент Уряду про те, що оскаржуване втручання здійснено в суспільних інтересах, схожий на доводи Уряду, подані в контексті пункту 1 статті 6 Конвенції. Оскільки наявність у цій справі порушення пункту 1 статті 6 Конвенції уже встановлено, Суд доходить висновку, що, хоча виправлення помилок у застосуванні закону, безперечно, становить “суспільний інтерес”, в обставинах цієї справи таке виправлення здійснювалося на порушення основоположного принципу юридичної визначеності. Тому цей аргумент відхиляється.

48. Отже, зважаючи на ці обставини, Суд визнає, що “справедлива рівновага” виявилася порушеною і що заявник ніс особистий і надмірний тягар. Це означає, що було порушено статтю 1 Першого протоколу.

У справі *“Новоселецький проти України”* (заява № 47148/99), рішення від 22 лютого 2005 року заявник, зокрема, скаржився на те, що в результаті незаконного проникнення до його квартири під час його відсутності його майно було викрадено, а також на те, що у зв'язку з виселенням його з спірної квартири він залишився разом з своєю дружиною без житла та був вимушений проживати у інших осіб, в іншій області країни, в умовах, які перешкоджали здійсненню нормального сімейного життя. Стосовно захисту права власності, ЄСПЛ зазначив таке.

100. Суд нагадує, що стаття 1 Протоколу 1, яка спрямована в основному на захист особи від будь-якого посягання держави на право володіти своїм майном, також зобов'язує державу приймати деякі необхідні заходи, спрямовані на захист права власності (див. рішення *“Броньовський проти Польщі”* [GC], заява № 31443/96, п. 143, CEDH 2004-...).

101. У кожній справі, в якій йде мова про порушення вищезгаданого права, Суд повинен перевірити дії чи бездіяльність держави з огляду на дотримання балансу між потребами загальної суспільної потреби та потребами збереження фундаментальних прав особи, особливо враховуючи те, що заінтересована особа не повинна нести непропорційний та непомірний тягар (див. рішення *“Спорронг та Льюнрот проти Швеції”* від 23 вересня 1982, Серія А № 52, стор. 26, п. 69).

102. Щоб оцінити поведінку держави щодо дотримання статті 1 Протоколу 1, Суд має зробити повне дослідження різних інтересів у справі, беручи до уваги, що ціль Конвенції полягає в захисті прав, які є “очевидними та вагомими”. Суд повинен встановити наявність спірної ситуації. Дійсно, коли питання суспільної

користі виникає у справі, державні органи влади повинні реагувати належним чином, правильно та з великою відповідальністю (див. рішення *"Васілеску проти Румунії"*, рішення від 22 травня 1998 року, *Зібрання рішень та ухвал* 1998-III, стор. 1078, § 51; *"Бейлер проти Італії"* (*Beyeler v. Italy*) [GC], заява № 33202/96, §§ 110 *in fine*, 114 и 120 *in fine*, CEDH 2000-I).

103. Зокрема, якщо відповідно до положень статті 1 Протоколу 1 держава зобов'язана вжити заходи у вигляді розслідування, то останнє повинно бути проведене об'єктивно, у розумні строки і неупереджено (див., *mutatis mutandis*, *"Великова проти Болгарії"*, заява № 41488/98, п. 80, CEDH 2000-VI). Суд нагадує, що мінімальний та ефективний критерій розслідування залежить від обставин справи, які оцінюються на основі сукупності фактів та беруться до уваги разом з реальною роботою, проведеною при розслідуванні. Не можливо передбачити всю різноманітність ситуацій в процесуальних документах розслідування (див., *mutatis mutandis*, рішення *"Каїа проти Туреччини"* від 19 лютого 1998 року, *Збірник* 1998-I, п. п. 325-326, п. п. 89-91, і *"Гюлес проти Туреччини"* від 27 липня 1998 року, *Збірник* 1998-IV, п. п. 1732-1733, §§ 79-81).

104. Щодо поставленого перед українськими судами питання зникнення речей заявника, то Суд нагадує свою вищевикладену позицію, що проникнення до квартири у відсутність заявника ніколи не було предметом розгляду з точки зору Конвенції та українського законодавства.

105. Крім того, Суд зауважує, що не дивлячись на факти, які стосувались цього проникнення, і були зазначені обласним судом у своєму рішенні від 18 серпня 1998 року, Мелітопольський міський суд не взяв їх до уваги при винесенні рішення від 6 січня 1999 року, розглядаючи позов щодо відшкодування матеріальної шкоди заявнику, і посилався весь час на постанову від 15 лютого 1996 року про відмову в порушенні кримінальної справи.

106. Суд зауважує, що з січня 1996 року до 27 травня 2003 року кримінальне розслідування багато раз призупинялось, а потім було закрите прокуратурою. Враховуючи всі обставини, Суд не може знайти пояснення такої тривалості.

107. Що стосується розслідування, то Суд ще раз нагадує, що він не може замінити функції внутрішніх органів, зокрема, прокуратури, щоб вказувати їй, як вести розслідування або вчиняти будь-які інші дії. Суд, таким чином, не має компетенції у вивченні питання щодо факту того, чи володів заявник, *in fine*, двома бивнями мамонта, колекцією коштовностей чи інших об'єктів, і де вони можуть на даний час знаходитись. Проте Суд вважає за необхідне дослідити, чи було розслідування ефективним та послідовним з точки зору обставин, які були викладені заявником, і чи таке розслідування відповідало позитивним зобов'язанням відповідно до статті 1 Протоколу 1.

108. Суд відмічає, що проблема, яка постала перед прокуратурою, відрізняється від звичайної крадіжки та потребує уважного дослідження та встановлення винного. У цьому випадку мова йде про проникнення в квартиру в момент відсутності заявника, яке було дозволено владою, зокрема, з відома інституту, що було здійснене двома особами, серед яких одна була Ч., який отримав право на проживання в цій квартирі і який не міг надати достатніх доказів незацікавленості в цій ситуації. Суд зауважує, що особи, які відкрили двері квартири заявника, були

відомі. Суд нагадує, що ці особи склали акт про вільний стан квартири та запросили трьох інших осіб підписати цей акт без будь-якої перевірки.

109. Суд зауважує, що заявник, посилаючись на зникнення своїх речей, звернувся до прокуратури з заявою про перевірку законності їх проникнення. Проте прокуратура жодним чином не відреагувала і навіть не надала відповіді заявнику з цього приводу.

110. Суд зазначає, що під час розслідування справи прокуратура ніколи не розглядала можливість відповідальності двох осіб, які здійснили проникнення, в результаті чого зникли зазначені речі, і все це всупереч скаргам заявника з цього приводу та без будь-яких пояснень.

111. У зв'язку з цим, Суд нагадує, що прокуратура є державним органом правової держави, діяльність якого сприяє здійсненню правосуддя, і у випадку недотримання зобов'язань, покладених на цей орган, права, гарантовані Конвенцією, були б позбавлені їх "конкретного та ефективного" сенсу. Одне з таких зобов'язань передбачає те, що сторона, яка постраждала, може сподіватись на уважний та ретельний розгляд її скарг. (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі "Суругіу проти Румунії" (*Surugiu v. Roumanie*) від 20 квітня 2004 року, заява № 48995/99, § 65; також як рішення "Руйс Торіа і Хіро Балані проти Іспанії" від 9 грудня 1994 року, в Серії А № 303, 303-В, стор. 12, § 29, та п. п. 29-30, § 27).

112. Суд вважає, що питання законності проникнення до квартири заявника, так як і питання відповідальності цих двох осіб за можливе втручання в його власність, заслуговували більшої уваги як судів, так і прокуратури.

113. Суд зауважує, що згідно з постановою від 27 травня 2003 року розслідування було головним чином спрямоване на те, щоб встановити, чи володів заявник в дійсності зазначеними ним речами, такими, як бивні мамонта, коштовності, меблі та ін. В розслідуванні з цього приводу було відмічено, що заявник та його свідок Т. Г. М. не могли вказати конкретне місце розташування меблів, які були у заявника в попередній квартирі, і що шість сусідів заявника, серед яких був і Ч., не бачили перевезення великих меблів до спірної квартири, транспортування яких, за ствердженнями зазначених осіб, не могло пройти непоміченим. Уряд також докоряв заявнику за його пасивність у доказуванні реального існування своїх речей, зокрема, бивнів мамонтів.

114. Суд не бере до уваги шляхи перевірок тверджень заявника. Проте Суду важко зрозуміти, чому під час розслідування весь час заперечувалась реальність існування особистих речей, які належали заявнику, особливо з огляду на заяву Т. Г. М., який допомагав заявнику при переїзді.

115. Суд констатує, що неналежно перевіряючи питання існування речей заявника, прокуратура не приділяла достатньої уваги скаргам заявника, які він подавав, та не звернула увагу на відповідальність задіяних у справі органів влади. Суд з цього робить висновок, що держава не змогла забезпечити рівновагу між різними інтересами в справі та не вчинила жодних зусиль для здійснення ефективного та неупередженого розслідування щодо зникнення речей заявника в результаті проникнення з дозволу влади до його квартири.

116. Виходячи з вищезазначеного, Суд констатує, що було порушення статті 1 Протоколу 1.

Доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень (ст. 21 КПК, ст. 6 ЄКПЛ)

ЄСПЛ неодноразово наголошував у своїх рішеннях, що неможливо припустити, щоб пункт 1 статті 6 Конвенції детально описував процесуальні гарантії, які надаються сторонам у спорі, а саме: справедливий, публічний і швидкий розгляд, – і водночас не гарантував сторонам, що спір щодо їх прав та обов'язків цивільного характеру буде остаточно вирішено (див., наприклад, рішення у справах *“Мултіплекс проти Хорватії”* (*Multiplex v. Croatia*) від 10 липня 2003 року, заява № 58112/00; *“Кутіч проти Хорватії”* (*Kutic v. Croatia*), заява № 48778/99, та *“Сухорубченко проти Росії”* (*Sukhorubchenko v. Russia*) від 10 лютого 2005 року, заява № 69315/01).

Основні конвенційні вимоги стосовно доступу до суду можна викласти, процитувавши, наприклад, рішення у справі *“Плахтєєв та Плахтєєва проти України”*, заява № 20347/03, рішення від 12 березня 2009 року. У цій справі у січні 2002 року заявники – фермер та його мати-пенсіонерка – звернулися до апеляційного суду Вінницької області з позовом до районного суду і Державної податкової інспекції (далі – ДПІ), вимагаючи відшкодування шкоди, заподіяної неправомірним притягненням до адміністративної відповідальності; безпідставним вилученням та тривалим утриманням їхнього майна; псуванням майна під час його перебування в розпорядженні ДПІ. Апеляційний суд Вінницької області відмовив у прийнятті позовної заяви, зазначивши, зокрема, що “згідно зі статтею 62 Конституції, матеріальна та моральна шкода, заподіяна при здійсненні правосуддя, відшкодовується державою лише безпідставно засудженій особі, в разі скасування вироку як неправосудного. Проте і в цьому разі за заподіяну шкоду відповідає не суд або суддя, а держава. Отже, суд (суддя) як орган (особа), що здійснює правосуддя, не може бути відповідачем у цивільній справі, оскільки відповідно до закону є інший механізм усунення помилок і недоліків, допущених при здійсненні правосуддя”. При цьому суд не пояснив, чому частина позову заявників, яка стосувалася ДПІ, не могла бути розглянута судом. Заявники подали до Верховного Суду касаційну скаргу на ухвалу апеляційного суду, стверджуючи, що відмова в прийнятті позовної заяви до районного суду і ДПІ була незаконною. Верховний Суд від-

мовив у задоволенні касаційної скарги заявників, визнавши, що процесуальних порушень допущено не було, проінформувавши заявників, які не були присутніми на слуханні у ВСУ, про ухвалене рішення листом від 10 грудня 2002 року.

35. Суд повторює, що пункт 1 статті 6 гарантує кожному право на звернення до суду з позовом щодо його прав та обов'язків цивільного характеру. У такій формі в цьому пункті втілено "право на суд", одним з аспектів якого є право доступу, тобто право на порушення провадження в суді за цивільним позовом (див. рішення у справі *"Голдер проти Сполученого Королівства"* (*Golder v. The United Kingdom*) від 21 лютого 1975 року, Серія А, № 18, сс. 17–18, пп. 35–36). Однак це право не є абсолютним. Воно може підлягати законним обмеженням, таким, наприклад, як передбачені законом строки давності, заходи забезпечення позову, нормативне регулювання такого права стосовно неповнолітніх та психічно хворих осіб (див. рішення у справі *"Стаббінґс та інші проти Сполученого Королівства"* (*Stubbings and Others v. the United Kingdom*) від 22 жовтня 1996 року, Reports 1996-IV, с. 1502-3, пп. 51–52; і у справі *"Толстої Милославської проти Сполученого Королівства"* (*Tolstoy Miloslavsky v. the United Kingdom*) від 13 липня 1995 року, серія А, № 316-В, сс. 80–81, пп. 62–67). Якщо доступ до суду обмежено внаслідок дії закону або фактично, Суд має з'ясувати, чи не порушило встановлене обмеження саму суть цього права і, зокрема, чи мало воно законну мету, і чи існувало відповідне пропорційне співвідношення між застосованими засобами і поставленою метою (див. рішення у справі *"Ашинґдейн проти Сполученого Королівства"* (*Ashingdane v. the United Kingdom*) від 28 травня 1985 року, серія А, № 93, сс. 24–25, п. 57).

36. Суд зазначає, що позов заявників було залишено без розгляду по суті, оскільки відповідачем не міг бути суд, захищений імунітетом від такого позову. Суд нагадує, що питання імунітету суддів вже зустрічалося при розгляді однієї із справ, і в ній Суд дійшов висновку, що такий імунітет мав законну мету, оскільки був засобом забезпечення належного здійснення правосуддя. Суд також постановив, що, з огляду на обставини тієї справи, таке обмеження було пропорційним (див. *"Ернст та інші проти Бельгії"* (*Ernst and Others v. Belgium*), заява № 33400/96, пп. 47–57, від 15 липня 2003 року).

37. Проте у справі, що розглядається, Суд не має необхідності встановлювати, чи було обмеження права заявників на доступ до суду – як наслідок особливого імунітету суддів і судів від юрисдикції щодо зазначеного вище позову – пропорційним у світлі обставин справи, оскільки існують більш очевидні підстави для сумніву в тому, що право заявників на доступ до суду було дотримано. Зокрема, Суд занепокоєний тим фактом, що позов заявників було подано не лише проти районного суду, який справді мав імунітет від цивільного позову, але також проти ДПІ, яка такого імунітету не мала. Суд вказує на те, що в позові заявників ДПІ була зазначена як ще один відповідач і стверджувалось, що (і) вони не мали змоги домогтися повернення автомобіля і пшениці з ДПІ після винесення судом рішення в адміністративній справі – тобто, коли вже не було юридичних підстав

для подальшого утримування їхнього майна; та (ii) що під час перебування в розпорядженні ДПІ майно суттєво зіпсувалося. Ці скарги не мали жодного стосунку до районного суду і явно були адресовані ДПІ. Однак національні суди не відреагували на цю частину позову і не пояснили, чому їм не можна було розглянути в рамках змагального судового процесу. Зокрема, Верховний Суд відхилив касаційну скаргу заявників, не давши яких-небудь пояснень з цього приводу.

38. Суд зазначає, що аргумент Уряду про те, що заявники повинні були подати проти ДПІ окремий позов, є непереконливим. Зазначене порушення впливає з того, що національні суди не вирішили в судовому порядку вже поданий позов заявників, а не з відсутності загальної можливості вчинення позову проти ДПІ. Суд також зазначає, що при розгляді позову заявників національні суди не поінформували їх про існування такої можливості. Більше того, видається цілком можливим, що рішення судів спонукали заявників до протилежного висновку, а саме – про відсутність у них жодних шансів домогтися судового розгляду будь-якої частини їхнього позову. У будь-якому разі Суд вважає, що вимога подання від заявників окремого позову проти ДПІ після того, як вони раніше вже вчинили законним чином такий позов, покладає на заявників надмірний і безпідставний тягар. Тому Суд відхиляє заперечення Уряду щодо невичерпання національних засобів юридичного захисту і визнає, що відмова національних органів вирішити справу стосовно позову заявників проти ДПІ позбавила заявників права на доступ до суду. Отже, було порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

В іншому рішенні – *“Меньшакова проти України” (Menshakova v. Ukraine)* від 8 квітня 2010 року, заява № 377/02, ЄСПЛ також виклав конвенційні стандарти стосовно доступу до суду.

52. Суд повторює, що пункт 1 статті 6 гарантує кожному право на звернення до суду з позовом щодо його прав та обов'язків цивільного характеру. Таким чином, він втілює в собі “право на суд”, яке, згідно з практикою Суду, включає в себе не тільки право ініціювати провадження, але й право розраховувати на “розгляд” спору судом (див., наприклад, рішення у справі *“Кутіч проти Хорватії” (Kutic v. Croatia)*, заява № 48778/99, п. 25, *ЕСПЛ* 2002-II).

53. Право на суд не є абсолютним і може підлягати легітимним обмеженням. У випадку, коли доступ особи до суду обмежується або законом, або фактично таке обмеження не суперечить пунктові 1 статті 6 Конвенції, якщо воно не завдає шкоди самій суті права і переслідує легітимну мету за умови забезпечення розумної пропорційності між використовуваними засобами та метою, яка має бути досягнута (див. рішення у справі *“Ашингдейн проти Сполученого Королівства” (Ashingdane v. the United Kingdom)* від 28 травня 1985 року, п. 57, Серія А, № 93). Суд підкреслює, що у сфері тлумачення національного законодавства, зокрема, процесуальних правил, що застосовуються у судовому провадженні, його роль обмежується перевіркою того, чи результати такого тлумачення національними органами влади, особливо судами, відповідають Конвенції (див. рішення у справі *“Звольський та Звольська проти Чеської Республіки” (Zvolsky and Zvolaska v. the Czech Republic)*, заява № 46129/99, п. 46, *ЕСПЛ* 2002-IX).

У цій справі ЄСПЛ визнав, що не було порушення статті 6 Конвенції щодо скарги заявниці на відсутність доступу до суду. Однак треба зазначити, що цей аспект права на справедливий суд неодноразово був предметом розгляду в ЄСПЛ. Станом на 11 квітня 2013 року Європейським судом з прав людини було визнано 13 порушень права на доступ до суду¹³⁵, зокрема у таких справах, як-от:

- **“Балацький проти України”**, заява № 34786/03, рішення від 25 жовтня 2007 року, коли ЄСПЛ визнав порушення з огляду на непостановлення національними судовими органами остаточного процесуального рішення у справі заявника, обмежившись повідомленням у позапроцесуальному порядку, а саме листом, що не могло бути оскаржено;

- **“Мушта проти України”**, заява № 8863/06, рішення від 18 листопада 2010 року – ЄСПЛ дійшов висновку, що заявниця та її представник діяли у цій справі з належною сумлінністю та що не було вини заявниці в тому, що вона не подала касаційну скаргу в межах строку, встановленого законодавством. Навіть припускаючи, що пояснення Уряду щодо підстав відмови Верховного Суду поновити строк є відповідними, Суд зазначає, що за обставин цієї справи застосування процесуальних обмежень національним судом не було очевидним та передбачуваним для заявниці і тому не відповідало принципу юридичної визначеності.

Щодо цієї справи видається доцільним звернути уваги на конвенційні критерії доступу до суду, зокрема, в контексті принципів пропорційності та юридичної визначеності:

37. Суд нагадує, що право на суд, одним з аспектів якого є право на доступ до суду, не є абсолютним, воно за своїм змістом може підлягати обмеженням, особливо щодо умов прийнятності скарги на рішення. Однак такі обмеження не можуть обмежувати реалізацію цього права у такий спосіб або до такої міри, щоб саму суть права було порушено. Ці обмеження повинні переслідувати легітимну мету, та має бути розумний ступінь пропорційності між використаними засобами та поставленими цілями.

38. Норми, які регламентують строки подання скарг, безумовно, передбачаються для забезпечення належного відправлення правосуддя і дотримання принципу юридичної визначеності. Зацікавлені особи повинні розраховувати на те, що ці норми будуть застосовані. У той же час такі норми або їх застосування мають відповідати принципу юридичної визначеності та не перешкоджати сторонам

¹³⁵ Детальніше див <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24958063.html>

використовувати наявні засоби (див. рішення у справі “Мельник проти України” (*Melnik v. Ukraine*), заява № 23436/03, пункти 22–23, від 28 березня 2006 року).

Що стосується обов’язковості судових рішень, то ЄСПЛ було констатовано 375 порушень щодо тривалості невиконання¹³⁶, в тому числі постановлено “пілотне” рішення у справі “Юрій Миколайович Іванов проти України” від 15 жовтня 2009 року, заява № 40450/04.

Суд зазначає, що ця справа стосується існуючої проблеми, яка постійно нагадує про себе, породжуючи порушення Конвенції, які найчастіше виявляє Суд у справах проти України; більше ніж половина рішень, винесених Судом у справах проти України, стосуються питання тривалого невиконання остаточних судових рішень, відповідальність за які несуть органи влади України. Суд зауважує, що одне з перших таких рішень, яке було винесено в 2004 році, ґрунтувалося на фактах, подібних до фактів у цій справі (див. рішення у справі *Войтенка*). Зокрема, у справі *Войтенка* заявник не міг одержати суми грошової компенсації, призначеної йому у зв’язку з його звільненням з військової служби, протягом чотирьох років. У справі *Войтенка*, окрім висновку про наявність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції та статті 1 Першого протоколу у зв’язку із затримкою у виплаті присудженої національним судом компенсації, Суд дійшов також висновку, що правова система України не надає ефективного засобу юридичного захисту, як цього вимагає стаття 13 Конвенції, спроможного запобігти затримкам у виконанні судових рішень або забезпечити відшкодування шкоди, завданої такими затримками.

74. Справа, що розглядається, свідчить про те, що питання тривалого невиконання остаточних рішень та відсутності ефективних засобів юридичного захисту в правовій системі України залишаються невіршеними попри той факт, що існують відповідні рішення Суду з чіткими закликами до Уряду вжити необхідних заходів для вирішення таких питань.

[...]

1. Застосування процедури “пілотного” рішення

78. Суд повторює, що стаття 46 Конвенції – згідно з тлумаченням цієї статті в контексті статті 1 – покладає на державу-відповідача юридичний обов’язок здійснити під наглядом Комітету міністрів відповідні загальні та/або індивідуальні заходи для захисту прав заявника, порушення яких було встановлено Судом. Таких заходів держава-відповідач повинна вжити також стосовно інших осіб, ситуація яких аналогічна ситуації заявника – перш за все шляхом вирішення проблем, які спонукали Суд до таких висновків (див. рішення у справах “Скоццарі та Джунта проти Італії” (*Scozzari & Giunta v. Italy*) [GC], заяви №№ 39221/98 і 41963/98, п. 249, ECHR 2000-VIII); “Крістіна Гудвін проти Сполученого Королівства” (*Christine Goodwin v. the United Kingdom*) [GC], заява № 28957/95, п. 120, ECHR 2002-VI; “Лукенда проти Словенії” (*Lukenda v. Slovenia*), заява № 23032/02, п. 94, ECHR 2005-X; та “S. і Марпер проти Сполученого Королів-

¹³⁶ Там само.

сма» (*S. and Marper v. the United Kingdom*) [GC], заяви №№ 30562/04 і 30566/04, п. 134, ECHR 2008-...).

79. У своїй резолюції від 12 травня 2004 року стосовно рішень, які розкривають системну проблему, що лежить в основі порушень, Комітет міністрів запропонував Суду “вказувати у своїх рішеннях про порушення Конвенції на те, що, на його думку, становить системну проблему, яка лежить в основі порушення, та на першопричину цієї проблеми – зокрема у тому випадку, коли вона може спричинити зростання кількості звернень,– з метою надання допомоги державам у пошуку належного розв’язання цієї проблеми, а Комітетові міністрів – у нагляді за виконанням рішень” (див. пункт 37 рішкня).

80. З метою забезпечення ефективного виконання рішень, постановлених Судом у таких справах, Суд може застосувати процедуру “пілотного” рішення, яка дає йому змогу чітко вказати у такому рішенні на існування структурних проблем, які лежать в основі порушень, а також на конкретні засоби чи заходи, за допомогою яких держава-відповідач має виправити ситуацію (див. рішення у справі “*Броніовський проти Польщі*” (*Broniowski v. Poland*) [GC], № 31443/96, пп. 189–194 та резолютивна частина, ECHR 2004-V, і у справі “*Гуттен-Чапська проти Польщі*” (*Hutten-Czapska v. Poland*) [GC], заява № 35014/97, пп. 231–239 і резолютивна частина, ECHR 2006-VIII).

81. Дотримуючись підходу, опрацьованого у справі “*Бурдов проти Росії*” (№ 2) (див. рішення у справі *Бурдова*, пп. 129–130), яка стосувалася аналогічних питань невиконання рішень національних судів у Російській Федерації, Суд вважає за доцільне застосувати процедуру “пілотного” рішення у справі, що розглядається, ураховуючи передусім повторюваний і хронічний характер проблем, які лежать в основі порушень, велику кількість потерпілих від таких порушень в Україні та нагальну необхідність надання їм невідкладного й належного відшкодування на національному рівні.

82. Застосування процедури “пілотного” рішення в цій справі не суперечить, як це доводив Уряд, існуючому розподілу функцій між органами Конвенції. Хоча саме на Комітет міністрів покладене завдання здійснювати нагляд за вжиттям заходів, покликаних забезпечити виконання державою-відповідачем своїх зобов’язань за статтею 46 Конвенції, завдання Суду полягає – як це визначено статтею 19 Конвенції – “в забезпеченні дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов’язань за Конвенцією та протоколами до неї”, а найкращий спосіб виконання такого завдання не обов’язково полягає в повторенні одних і тих самих висновків у численній низці справ (див., *mutatis mutandis*, ухвалу у справі “*Е. Г. проти Польщі*” (*E. G. v. Poland*), заява № 50425/99, п. 27, від 23 вересня 2008 року). Отже, з огляду на повторюваний характер проблем, на існування яких Суд вказує в цій справі, саме в компетенції Суду застосувати процедуру “пілотного” рішення, щоб спонукати державу-відповідача до вирішення великої кількості індивідуальних справ, породжуваних однією і тією самою структурною проблемою, що існує на національному рівні (див. згадане рішення у справі *Бурдова* (№ 2), п. 127).

2. Існування практики, несумісної з вимогами Конвенції

83. Суд зазначає, що за останні п’ять років, що минули після його перших рішень (див., наприклад, згадане вище рішення у справі “*Войтенко проти України*”), в яких було вказано на наявність численних аналогічних порушень Конвенції

у зв'язку з невиконанням або надмірною тривалістю виконання в Україні остаточних рішень національних судів про відшкодування та у зв'язку з відсутністю ефективних національних засобів юридичного захисту щодо таких порушень, він виніс рішення вже в більше ніж 300 таких справах проти України. Хоча справді існують певні уразливі групи українських громадян, яких ці проблеми зачіпають більше, ніж інших, і яких не обов'язково відносити до певної "категорії громадян, яку легко ідентифікувати", осіб, які перебувають у такій самій ситуації, що і заявник, (див. для порівняння згадані вище рішення у справах *Броньовського*, п. 189, і *Гуттен-Чалської*, п. 229). Як видно з практики, напрацьованої на сьогодні Судом при розгляді таких справ, будь-яка особа, яка домоглася від національного органу остаточного рішення, за виконання якого несуть відповідальність органи влади України, наражається на ризик бути позбавленою можливості скористатися вигодами від такого рішення відповідно до Конвенції.

84. Суд не бачить підстав не погоджуватися з Урядом у тому, що причина затримок у виконанні остаточних рішень національних судів – в існуванні низки різних дисфункцій у правовій системі України. Зокрема, Суд нагадує свої висновки за пунктом 1 статті 6 Конвенції та статтею 1 Першого протоколу в цій справі, а саме – що затримки у виконанні рішень, винесених на користь заявника, були спричинені поєднанням певних факторів, таких як брак бюджетних коштів, бездіяльність з боку державних виконавців та недоліки в національному законодавстві (див. пункт 55 рішення). В інших справах, в яких порушуються аналогічні питання, заявники не мали змоги домогтися вчасної виплати присудженого судом відшкодування через невжиття органами влади певних бюджетних заходів або через запровадження заборони на арешт і продаж майна, що належить підприємствам, які перебувають у державній власності або контролюються державою (див., наприклад, згадані вище рішення у справах *Ромашова*, *Дубенка* і *Козачка*).

85. Суд зауважує, що всі зазначені вище фактори перебували в межах контролю держави, яка досі не спромоглася вжити заходів для покращення ситуації, незважаючи на значну й послідовну практику Суду з вирішення таких справ.

86. Про системний характер проблем, на який указується в цій справі, також свідчить той факт, що на цей час у Суді очікують розгляду приблизно 1400 заяв проти України, які повністю або частково стосуються таких проблем, і кількість таких заяв постійно зростає.

87. Суд належним чином ураховує позицію Комітету міністрів, який визнав, що невиконання рішень національних судових органів є в Україні структурною проблемою, яка залишається невіршеною (див. пункти 38–39 рішення).

88. З огляду на викладене вище, Суд доходить висновку, що порушення, зазначені в цьому рішенні, не пов'язані з якимсь поодиноким випадком чи особливим поворотом подій у цій справі, але є наслідком недоліків регуляторної та адміністративної практики органів влади держави з виконання рішень національних судів, за які вони несуть відповідальність. Отже, ситуацію у цій справі слід кваліфікувати як таку, що є результатом практики, несумісної з положеннями Конвенції (див. рішення у справі "*Боттацці проти Італії*" (*Bottazzi v. Italy*))

[GC], заява № 34884/97, п. 22, ECHR 1999-V, і згадане вище рішення у справі *Бурдова* (№ 2), пп. 134–135).

Зауважимо, що ЄСПЛ відклав на рік (це строк був продовжений) розгляд всіх нових заяв, поданих до Суду після винесення цього рішення, в яких заявники висуватимуть небезпідставні скарги, пов'язані виключно з тривалим невиконанням рішень національних судів. Однак у зв'язку з невиконанням Україною заходів загального характеру відповідно до рішення у справі *“Юрій Миколайович Іванов проти України”* 1 березня 2012 року ЄСПЛ повідомив про відновлення розгляду таких справ, зазначивши про наявність близько 2,5 тис. подібних справ.

Зв'язок між правом на доступ до суду та обов'язковістю судового рішення можна проілюструвати на прикладі рішення у справі *“Чуйкіна проти України”* (*Chuykina v. Ukraine*) від 13 січня 2011 року, заява № 28924/04, в якому ЄСПЛ встановив порушення п.1 ст. 6 Конвенції в зв'язку з позбавленням заявниці доступу до суду з огляду на закриття судом провадження без вирішення по суті позову заявниці до державного органу в зв'язку з його ліквідацією, що, відповідно, дозволило державі уникнути відповідальності за незаконні дії його органу.

Забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (ст. 24 КПК, п. 4 ст. 5 та ст. 13 ЄКПЛ)

Право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого є однією з найважливіших гарантій захисту особою своїх прав і свобод від порушення як з боку органів, що здійснюють кримінальне провадження, так і з боку осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві¹³⁷.

Експерти Ради Європи відзначили як дуже позитивний момент те, що КПК прямо визнає право сторін і учасників кримінального процесу використовувати передбачені у ньому засоби правового захисту

¹³⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – С. 76.

для оскарження рішень, дій та бездіяльності¹³⁸. Водночас вони зазначили і певний ризик того, що наявність права на оскарження незалежно від участі особи в судовому розгляді уможливить навмисну неявку сторони на судові засідання для того, щоб оскаржити рішення, ухвалені на них, і викликати невиправдані затримки в судовому розгляді. Було б, відтак, доцільно передбачити, що добровільну відсутність у засіданні належить враховувати, ухвалюючи рішення про прийнятність поданої до суду вищого рівня скарги на рішення, ухвалене в такому засіданні, і внести до цього положення відповідні корективи¹³⁹.

Право на оскарження може стосуватися різноманітних рішень. Одним з найбільш проблемним питань у справах проти України є порушення п.4 ст.5 Конвенції. Наприклад, як це виклав ЄСПЛ у пілотному рішенні у справі **“Харченко проти України”** (*Kharchenko v. Ukraine*) від 10 лютого 2011 року (заява № 40107/02):

82. Заявник скаржився на відсутність перегляду питання щодо тримання під вартою під час судового розгляду.

83. Уряд повідомив, що клопотання заявника про звільнення з-під варти були розглянуті 12 жовтня 2001 року, 29 січня, 28 лютого, 4, 11 і 14 березня, 19 і 29 квітня, 23 липня, 14 жовтня і 24 грудня 2002 року, а також 13 березня 2003 року. Беручи до уваги серйозність обвинувачень та ризик ухилення від слідства, національні суди відмовляли в задоволенні цих клопотань. Уряд зазначив, що безуспішність спроб заявника домогтися свого звільнення не означає, що ці національні засоби юридичного захисту неефективні. Уряд вважав, що заявник та його захисник мали можливість оскаржити законність тримання заявника під вартою і скористалися нею. Уряд дійшов висновку, що порушення пункту 4 статті 5 не було.

84. Суд нагадує, що пункт 4 статті 5 Конвенції передбачає право осіб, яких затримано або взято під варту, на перегляд процесуальних і матеріально-правових умов, які з точки зору Конвенції є суттєвими для забезпечення “законності” позбавлення їх свободи. Це означає, що компетентний суд має перевірити не лише дотримання процесуальних вимог національного законодавства, а й обґрунтованість підозри, на підставі якої здійснено затримання, та легітимність мети, з якою особу затримано і потім взято під варту (див. рішення у справі **“Буткевічус проти Литви”** (*Butkevicius v. Lithuania*), заява № 48297/99, п. 43, ЄСПЛ 2002-II (витяги)).

85. Суд зазначає, що, як свідчать обставини справи, яка розглядається, питання законності тримання заявника під вартою неодноразово розглядалось націо-

¹³⁸ Див. : Висновок щодо проекту Кримінально-процесуального кодексу України. Страсбург, 2 листопада 2011 р. DG-1 (2011) 16. – П. 85. – С. 25.

¹³⁹ Там само.

нальними судами. Проте судові рішення щодо тримання заявника під вартою не повністю задовольняють вимоги пункту 4 статті 5. Відповідні рішення для тримання заявника під вартою повторювали типовий набір підстав без дослідження їх належності у світлі обставин конкретної ситуації заявника (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі “*Белевітський проти Росії*” (*Belevitskiy v. Russia*), № 72967/01, пп. 111–112, від 1 березня 2007 року).

86. Суд далі зазначає, що клопотання заявника від 26 вересня 2001 року про звільнення з-під варту було розглянуте судом лише 15 жовтня 2001 року, що не відповідає вимозі судового розгляду без зволікань. Як свідчать матеріали справи, зазначене клопотання було подано ще до того, як матеріали кримінальної справи були передані до суду. Матеріали справи передавалися до суду протягом дев'яти днів. Суду знадобилося сім днів, щоб провести попередній розгляд справи, і ще три дні – щоб прийняти рішення щодо клопотання заявника (див. пункти 13–15 рішення). Видається, що швидкість розгляду питання законності тримання заявника під вартою залежала від дати судового засідання в його справі, що за обставин цієї справи було на шкоду інтересам заявника і є проблемою, яка постійно виявляється у справах проти України (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі “*Сергій Волосюк проти України*” (*Sergey Volosyuk v. Ukraine*), заява № 1291/03, п. 57, від 12 березня 2009 року) через відсутність чітких і передбачуваних положень, які б на стадії судового розгляду забезпечували процедуру, сумісну з вимогами пункту 4 статті 5 Конвенції під час стадії судового розгляду (див. рішення у справі “*Молодорич проти України*” (*Molodorych v. Ukraine*), заява № 2161/02, п. 108, від 28 жовтня 2010 року, не остаточне).

87. Тому Суд вважає, що мало місце порушення пункту 4 статті 5 Конвенції.

Окрім того, ЄСПЛ окреслив цю проблему як системну, наголосивши:

100. Стосовно права на розгляд питання законності тримання під вартою, що гарантується пунктом 4 статті 5, Суд зазначає, що в цій справі та інших подібних справах, які розглядалися раніше, він стикнувся з проблемою відсутності адекватного реагування з боку національних судів на аргументи заявників про необхідність звільнення їх з-під варту. Незважаючи на існування національних судів, компетентних вирішувати такі питання і ухвалювати рішення про звільнення з-під варту, без чіткої процедури розгляду питання законності тримання під вартою суди часто залишаються теоретичним, а не практичним засобом для цілей пункту 4 статті 5 (див. згадане вище рішення у справі “*Молодорич проти України*” (*Molodorych v. Ukraine*), п. 108, не остаточне). Крім того, вбачається, що забезпеченню невідкладності розгляду питання законності тримання під вартою заважає те, що такий розгляд пов'язаний з іншими процесуальними заходами, що вживаються у кримінальній справі заявника протягом розслідування і судового розгляду справи, хоча такі процесуальні заходи не обов'язково можуть збігатися з необхідністю без зволікання і з розумною періодичністю вирішувати питання про подальше тримання заявника під вартою (див., серед багатьох інших джерел, згадані вище рішення у справах “*Свершов проти України*” (*Svershov v.*

Ukraine), пп. 70–72, і *Сергія Волосюка*, пп. 52–59). Нарешті, чинне законодавство не захищає заявників від свавілля, коли, як це мало місце у справі *Єлоєва*, національний суд відмовляється повторно дослідити обґрунтованість тримання заявника під вартою, посилаючись на те, що раніше він уже неодноразово вирішував питання щодо законності тримання під вартою, тим самим позбавляючи заявника права, гарантованого пунктом 4 статті 5, на розгляд питання законності його ув'язнення (див. рішення у справі *“Єлоєв проти України”* (*Yeloyev v. Ukraine*), заява № 17283/02, від 6 листопада 2008 року, п. 65). Суд вважає, що національні органи повинні розв'язати ці проблеми, щоб не допустити подальших повторюваних скарг щодо цього питання.

У справі *“Волохи проти України”* (*Voloha v. Ukraine*) рішення від 2 листопада 2006 року (заява № 23543/02) заявники скаржились на відсутність національних засобів захисту, які б могли забезпечити відшкодування шкоди за незаконне втручання у їх право на повагу до кореспонденції. При цьому вони посилались на статтю 13 Конвенції. Уряд не погодився з цим аргументом. При цьому Уряд посилався на свої попередні заперечення та на статтю 55 Конституції України, яка передбачає право кожного оскаржити будь-які дії органів державної влади до суду. Заявники стверджували, що вони не могли оскаржити постанову про накладення арешту на їх кореспонденцію, оскільки державні органи не були зобов'язані повідомити їх про вжиття таких заходів. ЄСПЛ зазначив:

58. Суд повторює свою думку, викладену у вищевказаному рішенні по справі *“Класс та інші проти Німеччини”* (*Klass and Others v. Germany*), що саме таємність вжитих заходів зумовила складність, якщо не неможливість, для особи, стосовно якої вживались ці заходи, за власною ініціативою використовувати засоби захисту, принаймні тоді, коли спостереження триває. Проте у рішенні по справі *Klass and Others v. Germany* було встановлено, що уповноважений державний орган був зобов'язаний проінформувати особу, стосовно якої вживались відповідні заходи, зразу після припинення таких заходів. Крім того, відповідне повідомлення могло не містити інформації щодо цілей застосованого обмеження, а така особа мала декілька доступних засобів захисту. Більше того, у вищевказаній справі Суд взяв до уваги існування системи належного контролю за заходами спостереження, які розглядаються, та визнав, що статтю 13 порушено не було.

59. З наданих Урядом зауважень не вбачається, що законодавство України забезпечує особу, щодо якої вживаються заходи спостереження, належними гарантіями захисту, оскільки законодавство не передбачає обов'язку повідомляти особу про заходи спостереження, які було застосовано відносно неї. Навіть якщо особи, щодо яких вживаються такі заходи, дізнаються про втручання у їх право на повагу до їх кореспонденції, як це відбулось у цій справі, право оскаржити законність такого рішення, гарантоване національним законодавством, на практиці

виявилось обмеженням, оскільки існує лише один реальний механізм, який передбачається Законом України “Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду”. На думку Суду, цей Закон містить дуже загальні положення, оскільки він стосується також інших осіб, а не тільки обвинувачених. Але він може забезпечити відшкодування у ситуаціях, подібних до ситуації заявників, коли в ході кримінального провадження щодо третіх осіб відносно заявників було вжито заходи спостереження. Проте застосування цього Закону та його тлумачення національними судами, як це відбулось у даній справі, здійснювалось не настільки широко, щоб забезпечити належний розгляд скарг інших осіб, а не обвинувачених.

60. Вищенаведені висновки є достатніми для Суду, щоб вирішити, що заявники не мали ефективного засобу захисту, як того вимагає стаття 13 Конвенції, відносно їх скарг за статтею 8 Конвенції щодо перегляду їх поштово-телеграфної кореспонденції.

61. Таким чином, Суд відхиляє попередні заперечення Уряду та вирішує, що у цій справі було порушення статті 13 Конвенції.

У справі “*Нікіфоренко проти України*” (*Nikiforenko v. Ukraine*), рішення від 18 лютого 2010 року (заява № 14613/03) заявниця скаржилась на те, що в Україні відсутній суд, до якого можливо б було звернутись зі скаргою на надмірну тривалість судового провадження.

51. Суд повторює, що стаття 13 Конвенції гарантує наявність ефективного засобу юридичного захисту у відповідному національному органі у зв'язку із скаргою на порушення вимоги пункту 1 статті 6 про розгляд справи протягом розумного строку (див. рішення у справі “*Кудла проти Польщі*” (*Kudła v. Poland*), заява № 30210/96, п. 156, *ECHR* 2000-XI). Крім того, Суд посилається на рішення у справі “*Меріт проти України*” (*Merit v. Ukraine*) щодо відсутності ефективних і доступних засобів юридичного захисту у національному законодавстві стосовно скарг на тривалість кримінального провадження (див. рішення у справі “*Меріт проти України*” (*Merit v. Ukraine*) від 30 березня 2004 року, п. 78–79, заява № 66561/01).

52. Таким чином, Суд вважає, що у цій справі мало місце порушення статті 13 Конвенції у зв'язку з відсутністю засобу юридичного захисту у національному законодавстві, за допомогою якого заявниця могла б отримати рішення, яке б захистило її право на розгляд справи протягом розумного строку, як це закріплено в пункті 1 статті 6 Конвенції.

ВИСНОВКИ

Метою цієї роботи було розкрити окремі засади кримінального провадження, закріпені у нещодавно прийнятому КПК України, крізь призму міжнародно-правових вимог нашої держави, зокрема, використавши при цьому практику Європейського суду з прав людини у справах проти України.

Зазначимо, що принципи права, які належать до загальноновизначених, на сучасному етапі широко впроваджуються у внутрішньодержавну юридичну практику багатьох країн. Специфіка їхнього впровадження зумовлена як їхньою юридичною природою, так і фіксацією в найрізноманітніших міжнародно-правових актах та документах. Такі принципи здатні виступати для національної системи права в якості міжнародних універсальних і регіональних стандартів правового регулювання, при цьому принципи права, зафіксовані в міжнародно-правових актах, впроваджуються насамперед у національне законодавство, тоді як принципи, зафіксовані в актах міжнародних судових органів – через прецедентну практику. Остання здатна впливати на національні правові системи шляхом: 1) зобов'язання держави-відповідача забезпечити за допомогою адекватних правотворчих заходів належну узгодженість національного законодавства із цими принципами; 2) переорієнтації (зокрема, шляхом офіційного нормативного роз'яснення норм національного законодавства) правотлумачної (а отже, й правозастосовної) національної практики згідно з міжнародними стандартами; 3) значного впливу на правосвідомість – як загальну, так і професійну юридичну¹⁴⁰.

Враховуючи вищевикладене, важливим є розуміння, чи узгоджується з європейськими стандартами, зокрема з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод і Протоколами до неї, новий КПК України. Хоч жодна система правосуддя ніколи не зможе гарантувати, що нікого не буде засуджено і покарано помилково, слід докладати ретельних зусиль з тим, щоб такий ризик звести до цілковитого

¹⁴⁰ Див. *Фулей Т. І.* Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. – Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003. – С. 15.

мінімуму і щоб метою забезпечення “правосуддя” не користувалися для виправдання неправомірних засобів її досягнення¹⁴¹.

Оскільки коло дотичних до кримінально-процесуального права питань, через які Європейський суд з прав людини встановлював порушення Конвенції, зокрема і в справах щодо України, є досить великим, безперечно, одним із важливих завдань при ухваленні нового КПК стало усунення положень, які або ж є вочевидь несумісними з вимогами Конвенції, або занадто легко інтерпретуються та застосовуються так, щоб ці вимоги порушити. Утім, в основі багатьох порушень лежить не закон, а практика. Вирішити цю проблему почасти можна, якщо чітко передбачити в законі неприпустимість такої практики, проте її вдасться викоринити або істотно зменшити, якщо здійснюється дієве навчання щодо нових норм, а також постійно докладаються зусилля для формування такого підходу до кримінального процесу, який відповідає Конвенції¹⁴².

Автори висловлюють сподівання, що цей посібник слугуватиме означеній меті.

¹⁴¹ Див. : Висновок щодо проекту Кримінально-процесуального кодексу України. Страсбург, 2 листопада 2011 р. DG-1 (2011) 16. – П. 4. – С. 7.

¹⁴² Там само, с. 8.

ДОДАТКИ

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод зі змінами, внесеними Протоколом N 11

(Додатково див. Інформацію до Конвенції та протоколів у Документі від 23.08.2006) (Додатково див. Протоколи до Конвенції: Перший протокол від 20.03.52 Протокол N 2 від 06.05.63 Протокол N 4 від 16.09.63 Протокол N 6 від 28.04.83 Протокол N 7 від 22.11.84 Протокол N 9 від 06.11.90 Протокол N 10 від 25.03.92 Протокол N 11 від 11.05.94 Протокол N 12 від 04.11.2000 Протокол N 13 від 03.05.2002 Протокол N 14 від 13.05.2004 Протокол N 14-bis від 27.05.2009) (Конвенцію ратифіковано Законом N 475/97-ВР від 17.07.97)

Офіційний переклад (*)

() Офіційний переклад затверджено Міністерством закордонних справ України 27 січня 2006 року.*

Уряди держав – членів Ради Європи, які підписали цю Конвенцію, беручи до уваги Загальну декларацію прав людини, проголошену Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року, беручи до уваги те, що ця Декларація має на меті забезпечити загальне та ефективне визнання і додержання проголошених у ній прав,

беручи до уваги те, що метою Ради Європи є досягнення тіснішого єднання між її членами і що одним із засобів досягнення цієї мети є забезпечення і розвиток прав людини та основоположних свобод,

знову підтверджуючи свою глибоку віру в ті основоположні свободи, які становлять підвалини справедливості та миру в усьому світі і які найкращим чином забезпечуються, з одного боку, завдяки дієвій політичній демократії, а з іншого боку, завдяки спільному розумінню і додержанню прав людини, від яких вони залежать,

сповнені рішучості, як уряди європейських держав, що є однодумцями і мають спільну спадщину політичних традицій, ідеалів, свободи і верховенства права, зробити перші кроки для забезпечення колективного гарантування певних прав, проголошених у Загальній декларації,

домовилися про таке:

Стаття 1

Зобов'язання додержувати поваги до прав людини

Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції.

Розділ I

ПРАВА І СВОБОДИ

Стаття 2

Право на життя

1. Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання.

2. Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

- a) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;
- b) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;
- c) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання.

Стаття 3

Заборона катування

Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.

Стаття 4

Заборона рабства і примусової праці

1. Нікого не можна тримати в рабстві або в підневільному стані.
2. Ніхто не може бути присилуваний виконувати примусову чи обов'язкову працю.

3. Для цілей цієї статті значення терміна “примусова чи обов'язкова праця” не поширюється:

а) на будь-яку роботу, виконання якої зазвичай вимагається під час призначеного згідно з положеннями статті 5 цієї Конвенції тримання в умовах позбавлення свободи або під час умовного звільнення;

б) на будь-яку службу військового характеру або – у випадку, коли особа відмовляється від неї з мотивів особистих переконань у країнах, де така відмова визнається, – службу, яка вимагається замість обов'язкової військової служби;

с) на будь-яку службу, що вимагається у випадку надзвичайної ситуації або стихійного лиха, яке загрожує життю чи благополуччю суспільства;

д) на будь-яку роботу чи службу, яка є частиною звичайних громадянських обов'язків.

Стаття 5

Право на свободу та особисту недоторканність

1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

а) законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом;

б) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;

с) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;

д) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу;

е) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;

ф) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції.

2. Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього.

3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту “с” пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з’явитися на судове засідання.

4. Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним.

5. Кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування.

Стаття 6

Право на справедливий суд

1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов’язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.

2. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку.

3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:

- a) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього;
- b) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту;

с) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя;

д) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення;

е) якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею, – одержувати безоплатну допомогу перекладача.

Стаття 7

Ніякого покарання без закону

1. Нікого не може бути визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом. Також не може бути призначене суворіше покарання ніж те, що підлягало застосуванню на час вчинення кримінального правопорушення.

2. Ця стаття не є перешкодою для судового розгляду, а також для покарання будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями.

Стаття 8

Право на повагу до приватного і сімейного життя

1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Стаття 9

Свобода думки, совісті і релігії

1. Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослуж-

жіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно.

2. Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Стаття 10

Свобода вираження поглядів

1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

Стаття 11

Свобода зібрань та об'єднання

1. Кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів.

2. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави.

Стаття 12

Право на шлюб

Чоловік і жінка, що досягли шлюбного віку, мають право на шлюб і створення сім'ї згідно з національними законами, які регулюють здійснення цього права.

Стаття 13

Право на ефективний засіб юридичного захисту

Кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

Стаття 14

Заборона дискримінації

Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою.

Стаття 15

Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації

1. Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.

2. Наведене вище положення не може бути підставою для відступу від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від статей 3, 4 (пункт 1) і 7.

3. Будь-яка Висока Договірна Сторона, використовуючи це право на відступ від своїх зобов'язань, у повному обсязі інформує Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і причини їх вжиття. Вона також повинна повідомити Генерального секретаря Ради Європи про час, коли такі заходи перестали застосовуватися, а положення Конвенції знову застосовуються повною мірою.

Стаття 16

Обмеження політичної діяльності іноземців

Жодне з положень статей 10, 11 і 14 не може розглядатись як таке, що забороняє Високим Договірним Сторонам встановлювати обмеження на політичну діяльність іноземців.

Стаття 17

Заборона зловживання правами

Жодне з положень цієї Конвенції не може тлумачитись як таке, що надає будь-якій державі, групі чи особі право займатись будь-якою діяльністю або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на скасування будь-яких прав і свобод, визнаних цією Конвенцією, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж це передбачено в Конвенції.

Стаття 18

Межі застосування обмежень прав

Обмеження, дозволені згідно з цією Конвенцією щодо зазначених прав і свобод, не застосовуються для інших цілей ніж ті, для яких вони встановлені.

Розділ II

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

Стаття 19

Створення Суду

Для забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї створюється Європейський суд з прав людини, який далі називається “Суд”. Він функціонує на постійній основі.

Стаття 20

Кількість суддів

Суд складається з такої кількості суддів, яка відповідає кількості Високих Договірних Сторін.

Стаття 21

Посадові критерії

1. Судді повинні мати високі моральні якості, а також мати кваліфікацію, необхідну для призначення на високу суддівську посаду, чи бути юристами з визнаним рівнем компетентності.

2. Судді беруть участь у роботі Суду в особистій якості.

3. Упродовж строку своїх повноважень судді не можуть займатися жодною діяльністю, що є не сумісною з їхньою незалежністю, безсторонністю або з вимогами щодо виконання посадових обов'язків на постійній основі; усі питання, що виникають внаслідок застосування цього пункту, вирішуються Судом.

Стаття 22

Вибори суддів

1. Судді обираються Парламентською Асамблеєю від кожної Високої Договірної Сторони більшістю поданих голосів за списком з трьох кандидатів, запропонованих відповідною Високою Договірною Стороною.

2. Така сама процедура застосовується під час довиборів до Суду у випадку приєднання нових Високих Договірних Сторін, а також у разі заповнення вакансій, що виникають.

Стаття 23

Строк повноважень

1. Судді обираються строком на шість років. Вони можуть бути переобрані. Проте строк повноважень половини суддів, обраних на перших виборах, спливає через три роки.

2. Судді, строк повноважень яких спливає через перші три роки, визначаються Генеральним секретарем Ради Європи за жеребом одразу після їхнього обрання.

3. З метою забезпечення, наскільки це можливо, оновлення повноважень половини складу суддів кожні три роки Парламентська Асамблея може до початку будь-яких наступних виборів вирішити, що тривалість строку або строків повноважень одного чи більше суддів, які мають бути обрані, буде іншою ніж шість років, але не більшою за дев'ять і не меншою за три роки.

4. У випадках, коли йдеться про більш ніж один строк повноважень і коли Парламентська Асамблея застосовує попередній пункт,

розподіл строків повноважень здійснюється Генеральним секретарем Ради Європи за жеребом одразу після виборів.

5. Суддя, обраний на заміну судді, строк повноважень якого не закінчився, обіймає посаду протягом решти строку повноважень свого попередника.

6. Строк повноважень суддів спливає, коли вони досягають 70-річного віку.

7. Судді обіймають посаду доти, доки їх не замінять. Проте вони продовжують розгляд тих справ, які вже є в їхньому провадженні.

Стаття 24

Звільнення з посади

Жодний суддя не може бути звільнений з посади, якщо тільки інші судді більшістю у дві третини голосів не ухвалють рішення про його невідповідність установленим вимогам.

Стаття 25

Канцелярія та юридичні секретарі

Суд має канцелярію, функції та організація якої визначені Регламентом Суду. Суду надають допомогу юридичні секретарі.

Стаття 26

Пленарні засідання Суду

Суд на пленарних засіданнях:

- a) обирає Голову Суду та одного чи двох заступників Голови Суду строком на три роки; вони можуть бути переобрані;
- b) створює палати на встановлений строк;
- c) обирає голів палат; вони можуть бути переобрані;
- d) приймає Регламент Суду, та
- e) обирає Секретаря Суду та одного чи більше заступників Секретаря.

Стаття 27

Комітети, палати і Велика палата

1. Для розгляду переданих йому справ Суд засідає комітетами у складі трьох суддів, палатами у складі семи суддів і Великою палатою у складі сімнадцяти суддів. Палати Суду створюють комітети на встановлений строк.

2. Суддя, обраний від держави – сторони у справі, є ex officio членом палати або Великої палати; у разі відсутності такого судді або якщо він не може брати участь у засіданнях, ця держава на свій вибір визначає особу, яка засідає як суддя.

3. До складу Великої палати входять також Голова Суду, заступники Голови, голови палат та інші судді, яких визначено відповідно до Регламенту Суду. Якщо справа передається до Великої палати згідно зі статтею 43, у Великій палаті не може засідати жодний суддя з палати, яка постановила рішення у справі, за винятком голови палати і судді, який засідав від держави – сторони у справі.

Стаття 28

Декларації комітетів про неприйнятність

Комітет може одностайним голосуванням оголосити непринятною або вилучити з реєстру справ індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо таке рішення може бути прийняте без додаткового вивчення. Таке рішення є остаточним.

Стаття 29

Рішення палат щодо прийнятності та суті заяв

1. Якщо згідно зі статтею 28 жодного рішення не прийнято, палата приймає рішення щодо прийнятності та суті індивідуальних заяв, поданих згідно зі статтею 34.

2. Палата приймає рішення щодо прийнятності та суті міждержавних заяв, поданих згідно зі статтею 33.

3. Ухвала щодо прийнятності виноситься окремо, якщо Суд у виняткових випадках не вирішить інакше.

Стаття 30

Відмова від розгляду справи на користь Великої палати

Якщо справа, яку розглядає палата, порушує істотні питання щодо тлумачення Конвенції чи протоколів до неї або якщо вирішення питання, яке вона розглядає, може мати наслідком несумісність із рішенням, постановленим Судом раніше, палата може в будь-який час до постановлення свого рішення відмовитися від розгляду справи на користь Великої палати, якщо жодна зі сторін у справі не заперечує проти цього.

Стаття 31

Повноваження Великої палати

Велика палата:

- а) приймає рішення щодо заяв, поданих згідно зі статтею 33 чи статтею 34, якщо палата відмовляється від розгляду справи згідно зі статтею 30 або якщо справу було передано їй на розгляд згідно зі статтею 43; та
- б) розглядає запити про надання консультативних висновків, подані згідно зі статтею 47.

Стаття 32

Юрисдикція Суду

1. Юрисдикція Суду поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, подані йому на розгляд відповідно до статей 33, 34 і 47.

2. У випадку виникнення спору щодо юрисдикції Суду спір вирішує сам Суд.

Стаття 33

Міждержавні справи

Будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд Суду питання про будь-яке порушення положень Конвенції та протоколів до неї, яке допущене, на її думку, іншою Високою Договірною Стороною.

Стаття 34

Індивідуальні заяви

Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права.

Стаття 35

Умови прийнятності

1. Суд може брати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби юридичного захисту, згідно із загально-визнаними принципами міжнародного права, і впродовж шести місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні.

2. Суд не розглядає жодної індивідуальної заяви, поданої згідно зі статтею 34, якщо вона:

а) є анонімною; або

б) за своєю суттю є ідентичною до заяви, що вже була розглянута Судом чи була подана на розгляд до іншого міжнародного органу розслідування чи врегулювання, і якщо вона не містить нових фактів у справі.

3. Суд оголошує неприйнятною будь-яку індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо він вважає, що ця заява несумісна з положеннями Конвенції або протоколів до неї, явно необґрунтована або є зловживанням правом на подання заяви.

4. Суд відхиляє будь-яку заяву, яку він вважає неприйнятною згідно з цією статтею. Він може зробити це на будь-якій стадії провадження у справі.

Стаття 36

Участь третьої сторони

1. У всіх справах, які розглядає палата або Велика палата, Висока Договірна Сторона, громадянин якої є заявником, має право подати свої письмові зауваження і брати участь у слуханнях.

2. В інтересах належного здійснення правосуддя Голова Суду може запропонувати будь-якій Високій Договірній Стороні, яка не є стороною в судовому розгляді, чи будь-якій заінтересованій особі, яка не є заявником, подати свої письмові зауваження або взяти участь у слуханнях.

Стаття 37

Вилучення заяв з реєстру справ

1. Суд може на будь-якій стадії провадження у справі прийняти рішення про вилучення заяви з реєстру, якщо обставини дають підстави дійти висновку:

а) що заявник не має наміру далі підтримувати свою заяву; або

б) що спір уже вирішено; або

в) що на будь-якій іншій підставі, встановленій Судом, подальший розгляд заяви не є виправданим.

Проте Суд продовжує розгляд заяви, якщо цього вимагає повага до прав людини, гарантованих Конвенцією та протоколами до неї.

2. Суд може прийняти рішення про поновлення заяви в реєстрі справ, якщо він вважає, що це виправдано обставинами.

Стаття 38

Розгляд справи і процедура дружнього врегулювання

1. Якщо Суд визнає заяву прийнятною, він:

а) розглядає справу разом з представниками сторін і, в разі необхідності, проводить розслідування, для ефективного здійснення якого заінтересовані держави створюють усі необхідні умови;

б) надає себе в розпорядження заінтересованих сторін для забезпечення дружнього врегулювання спору на основі поваги до прав людини, як їх визначає Конвенція та протоколи до неї.

2. Процедура, що здійснюється відповідно до підпункту “б” пункту 1, є конфіденційною.

Стаття 39

Досягнення дружнього врегулювання

У разі досягнення дружнього врегулювання Суд вилучає справу з реєстру, ухваливши рішення, яке містить лише стислий виклад фактів і досягнутого вирішення.

Стаття 40

Слухання у відкритому засіданні та доступ до документів

1. Слухання проводяться у відкритому засіданні, якщо Суд за виняткових обставин не вирішить інакше.

2. Доступ до документів, переданих до канцелярії, є відкритим, якщо Голова Суду не вирішить інакше.

Стаття 41

Справедлива сатисфакція

Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію.

Стаття 42

Рішення палат

Рішення палат стають остаточними відповідно до пункту 2 статті 44.

Стаття 43

Передання справи на розгляд Великої палати

1. Упродовж трьох місяців від дати ухвалення рішення палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати.

2. Колегія у складі п'яти суддів Великої палати приймає таке клопотання, якщо справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї або важливе питання загального значення.

3. Якщо колегія приймає клопотання, Велика палата вирішує справу шляхом постановлення рішення.

Стаття 44

Остаточні рішення у справі

1. Рішення Великої палати є остаточним.

2. Рішення палати стає остаточним:

а) якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати; або

б) через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на розгляд Великої палати не було заявлено; або

с) якщо колегія Великої палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої палати згідно зі статтею 43.

3. Остаточне рішення опубліковується.

Стаття 45

Умотивованість рішень у справі та ухвал

1. Рішення у справі, а також ухвали про прийнятність або неприйнятність заяв мають бути вмотивовані.

2. Якщо рішення у справі повністю або частково не виражає одностайної думки суддів, кожний суддя має право викласти окрему думку.

Стаття 46

Обов'язкова сила рішень і їх виконання

1. Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами.

2. Остаточне рішення Суду передається Комітетові Міністрів, який здійснює нагляд за його виконанням.

Стаття 47

Консультативні висновки

1. Суд може, на запит Комітету Міністрів, надавати консультативні висновки з правових питань, які стосуються тлумачення Конвенції та протоколів до неї.

2. Такі висновки не поширюються на питання, що стосуються змісту чи обсягу прав і свобод, визначених у розділі I Конвенції та протоколах до неї, чи на будь-які інші питання, які Суд або Комітет Міністрів може розглядати внаслідок будь-якого провадження, що може бути порушене відповідно до Конвенції.

3. Рішення Комітету Міністрів про подання запиту щодо консультативного висновку Суду ухвалюються більшістю голосів представників, які мають право засідати в Комітеті.

Стаття 48

Консультативна компетенція Суду

Суд вирішує, чи належить запит Комітету Міністрів щодо надання консультативного висновку до його компетенції, визначеної в статті 47.

Стаття 49

Умотивованість консультативних висновків

1. Консультативні висновки Суду мають бути вмотивовані.

2. Якщо консультативний висновок повністю або частково не виражає одностайної думки суддів, кожний суддя має право викласти окрему думку.

3. Консультативні висновки Суду передаються Комітетові Міністрів.

Стаття 50

Витрати на забезпечення діяльності Суду

Витрати на забезпечення діяльності Суду покладено на Раду Європи.

Стаття 51

Привілеї та імунітети суддів

Судді під час виконання своїх обов'язків користуються привілеями та імунітетами, передбаченими у статті 40 Статуту Ради Європи та угодах, укладених згідно з цією статтею Статуту.

Розділ III ІНШІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 52

Запити Генерального секретаря

На запит Генерального секретаря Ради Європи будь-яка Висока Договірна Сторона надає роз'яснення стосовно того, яким чином її національне право забезпечує ефективне виконання будь-якого з положень цієї Конвенції.

Стаття 53

Гарантія визнаних прав людини

Ніщо в цій Конвенції не може тлумачитись як таке, що обмежує чи уневажнює будь-які права людини та основоположні свободи, які можуть бути визнані на підставі законів будь-якої Високої Договірної Сторони чи будь-якою іншою угодою, стороною якої вона є.

Стаття 54

Повноваження Комітету Міністрів

Ніщо в цій Конвенції не стоїть на перешкоді повноваженням Комітету Міністрів, наданим йому Статутом Ради Європи.

Стаття 55

Відмова від інших засобів урегулювання спорів

Високі Договірні Сторони погоджуються, що без спеціальної домовленості вони не користуватимуться існуючими між ними чинними договорами, конвенціями або деклараціями для вирішення – шляхом звернення – спору, який виникає внаслідок тлумачення або застосування цієї Конвенції, засобами врегулювання спорів, не передбаченими цією Конвенцією.

Стаття 56

Територіальне застосування

1. Будь-яка держава може при ратифікації чи будь-коли після цього заявити шляхом повідомлення Генеральному секретареві Ради Європи про те, що дія цієї Конвенції поширюється, з урахуванням пункту 4 цієї статті, на всі чи деякі з територій, за міжнародні відносини яких вона є відповідальною.

2. Дія Конвенції поширюється на територію або території, визначені в повідомленні, з тридцятого дня після отримання цього повідомлення Генеральним секретарем Ради Європи.

3. Однак положення цієї Конвенції застосовуються до таких територій з належним урахуванням місцевих вимог.

4. Будь-яка держава, яка зробила заяву відповідно до пункту 1 цієї статті, може будь-коли після цього оголосити від імені однієї або кількох територій, яких стосується заява, що вона визнає компетенцію Суду приймати заяви від окремих осіб, неурядових організацій або груп осіб згідно зі статтею 34 Конвенції.

Стаття 57

Застереження

1. Будь-яка держава може при підписанні цієї Конвенції або депонуванні своєї ратифікаційної грамоти зробити застереження стосовно будь-якого окремого положення Конвенції з огляду на те, що будь-який чинний на той час на її території закон не відповідає цьому положенню. Застереження загального характеру згідно із цією статтею не дозволяються.

2. Будь-яке застереження, зроблене згідно із цією статтею, має містити стислий виклад відповідного закону.

Стаття 58

Денонсація

1. Висока Договірна Сторона може денонсувати цю Конвенцію тільки зі спливом п'ятирічного строку від дати, коли вона стала її стороною, і через шість місяців після подання відповідного повідомлення Генеральному секретареві Ради Європи, який інформує про це інші Високі Договірні Сторони.

2. Така денонсація не звільняє зацікавлену Високу Договірну Сторону від її зобов'язань за цією Конвенцією стосовно будь-якого діяння, яке могло бути порушенням таких зобов'язань і могло бути здійснене нею до дати, від якої денонсація набирає чинності.

3. Будь-яка Висока Договірна Сторона, яка перестає бути членом Ради Європи, перестає бути і стороною цієї Конвенції на тих самих умовах.

4. Відповідно до положень попередніх пунктів, Конвенція може бути денонсована стосовно будь-якої території, на яку поширювалася її дія згідно із заявою, зробленою на підставі статті 56.

Стаття 59

Підписання і ратифікація

1. Ця Конвенція відкрита для підписання членами Ради Європи. Вона підлягає ратифікації. Ратифікаційні грамоти передаються на зберігання Генеральному секретареві Ради Європи.

2. Ця Конвенція набирає чинності після депонування десяти ратифікаційних грамот.

3. Стосовно будь-якого підписанта цієї Конвенції, що ратифікуватиме її після набрання нею чинності, Конвенція набирає чинності з дня депонування його ратифікаційної грамоти.

4. Генеральний секретар Ради Європи повідомляє всіх членів Ради Європи про набрання Конвенцією чинності, про Високі Договірні Сторони, які ратифікували її, та про подальше депонування ратифікаційних грамот.

Учинено в Римі 4 листопада 1950 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар надсилає засвідчені копії цієї Конвенції кожному підписантові.

Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зі змінами, внесеними Протоколом N 11

(Протокол ратифіковано Законом N 475/97-ВР від 17.07.97)

Офіційний переклад (*)

() Офіційний переклад затверджено*

Міністерством закордонних справ України 27 січня 2006 року.

Уряди держав – членів Ради Європи, які підписали цей Протокол, сповнені рішучості вжити заходів для забезпечення колективного гарантування певних прав і свобод, інших ніж ті, які вже включено до розділу I Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі – Конвенція), домовилися про таке:

Стаття 1

Захист власності

Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів.

Стаття 2

Право на освіту

Нікому не може бути відмовлено у праві на освіту. Держава при виконанні будь-яких функцій, узятих нею на себе в галузі освіти і навчання, поважає право батьків забезпечувати таку освіту і навчання відповідно до їхніх релігійних і світоглядних переконань.

Стаття 3

Право на вільні вибори

Високі Договірні Сторони зобов'язуються проводити вільні вибори з розумною періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу.

Стаття 4

Територіальне застосування

Будь-яка Висока Договірна Сторона може при підписанні або ратифікації чи будь-коли після цього надіслати Генеральному секретареві Ради Європи заяву, де зазначаються межі застосування нею положень цього Протоколу до територій, які зазначено в цій заяві і за міжнародні відносини яких вона є відповідальною.

Будь-яка Висока Договірна Сторона, яка надіслала заяву на підставі попередньої частини, може будь-коли після цього надіслати нову заяву про зміну умов будь-якої попередньої заяви чи припинення застосування положень цього Протоколу щодо будь-якої території.

Заява, зроблена згідно з цією статтею, вважається такою, що зроблена відповідно до пункту 1 статті 56 Конвенції.

Стаття 5 **Зв'язок із Конвенцією**

Високі Договірні Сторони розглядають положення статей 1, 2, 3 і 4 цього Протоколу як додаткові статті Конвенції, і всі положення Конвенції застосовуються відповідно.

Стаття 6 **Підписання і ратифікація**

Цей Протокол відкритий для підписання членами Ради Європи, які підписали Конвенцію; він має бути ратифікований одночасно з ратифікацією Конвенції або після її ратифікації. Протокол набирає чинності після депонування десяти ратифікаційних грамот. Стосовно будь-якого підписанта цього Протоколу, що ратифікуватиме його після набрання ним чинності, Протокол набирає чинності з дня депонування його ратифікаційної грамоти.

Ратифікаційні грамоти передаються на зберігання Генеральному секретареві Ради Європи, який повідомляє всіх членів Ради про тих, хто здійснив ратифікацію.

Учинено в Парижі 20 березня 1952 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар надсилає засвідчені копії кожному підписантові.

Протокол N 2 про надання Європейському суду з прав людини повноважень робити консультативні висновки

(Протокол ратифіковано Законом N 475/97-ВР від 17.07.97)

Держави – члени Ради Європи, які підписали цей Протокол, беручи до уваги положення Конвенції про захист прав і основних свобод людини, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі – “Конвенція”), і зокрема статтю 19, яка передбачає створення, в числі інших органів, Європейського суду з прав людини (далі – “Суд”),

вважаючи за доцільне надати Суду повноваження робити консультативні висновки за певних умов,

погодилися про таке:

Стаття 1

1. Суд може на запит Комітету міністрів робити консультативні висновки з правових питань, які стосуються тлумачення Конвенції і протоколів до неї.

2. Такі висновки не поширюються на питання, які стосуються змісту та обсягу прав і свобод, визначених у розділі I Конвенції та протоколах до неї, або на будь-яке інше питання, яке Комісія, Суд або Комітет міністрів можуть розглядати внаслідок будь-якого провадження, яке може бути порушене відповідно до Конвенції.

3. Рішення Комітету міністрів про подання запиту щодо консультативного висновку Суду приймається більшістю у дві третини голосів представників, які мають право брати участь у засіданнях Комітету.

Стаття 2

Суд вирішує, чи відповідає його консультативній компетенції, визначеній в статті 1 цього Протоколу, запит Комітету міністрів щодо консультативного висновку.

Стаття 3

1. Для розгляду запитів щодо консультативного висновку Суд збирається на пленарне засідання.

2. Консультативні висновки Суду мають бути умотивовані.

3. Якщо консультативний висновок цілком або частково не виражає одностайної думки суддів, кожний суддя має право окремо викласти свою думку.

4. Консультативні висновки Суду надсилаються Комітету міністрів.

Стаття 4

Повноваження Суду згідно зі статтею 55 Конвенції поширюються на встановлення таких правил і визначення такої процедури, які Суд може вважати необхідними для цілей цього Протоколу.

Стаття 5

1. Цей Протокол відкрито для підписання державами – членами Ради Європи, які підписали Конвенцію і які можуть стати його учасниками шляхом:

- a) підписання без застереження щодо ратифікації або прийняття;
- b) підписання із застереженням щодо ратифікації або прийняття з подальшою ратифікацією або прийняттям.

Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття здаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

2. Цей Протокол набирає чинності, як тільки всі держави – учасниці Конвенції стануть учасницями Протоколу відповідно до положень пункту 1 цієї статті.

3. З дня набрання цим Протоколом чинності статті 1–4 становлять складову частину Конвенції.

4. Генеральний секретар Ради Європи повідомляє держави-члени Ради про:

- a) будь-яке підписання без застереження щодо ратифікації або прийняття;
- b) будь-яке підписання із застереженням щодо ратифікації або прийняття;
- c) здачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти або будь-якого документа про прийняття;
- d) дату набрання чинності цим Протоколом згідно з пунктом 2 цієї статті.

На посвідчення чого нижчепідписані належним чином на те уповноважені представники підписали цей Протокол.

Вчинено у Страсбурзі шостого дня травня місяця 1963 року англійською і французькою мовами, причому обидва тексти мають однакову силу, в одному примірнику, який зберігатиметься в архіві Ради Європи. Генеральний секретар надсилає засвідчені копії цього Протоколу кожній державі, яка його підписала.

Протокол N 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі до неї зі змінами, внесеними Протоколом N 11

(Протокол ратифіковано Законом N 475/97-ВР від 17.07.97)

Офіційний переклад (*)

() Офіційний переклад затверджено*

Міністерством закордонних справ України 27 січня 2006 року.

Уряди держав-членів Ради Європи, які підписали цей Протокол, сповнені рішучості вжити заходів для забезпечення колективного гарантування певних прав і свобод, інших ніж ті, які вже включено до розділу I Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі – Конвенція), і в статтях 1–3 Першого протоколу до Конвенції, підписаного в Парижі 20 березня 1952 року,

домовилися про таке:

Стаття 1

Заборона ув'язнення за борг

Нікого не може бути позбавлено свободи лише на підставі неспроможності виконати своє договірне зобов'язання.

Стаття 2

Свобода пересування

1. Кожен, хто законно перебуває на території будь-якої держави, має право вільно пересуватися і вільно вибирати місце проживання в межах цієї території.

2. Кожен є вільним залишати будь-яку країну, включно зі своєю власною.

3. На здійснення цих прав не можуть бути встановлені жодні обмеження, крім тих, що передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної чи громадської безпеки, для підтримання публічного порядку, запобігання злочину, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб.

4. Права, викладені в пункті 1, також можуть у певних місцевостях підлягати обмеженням, що встановлені згідно із законом і виправдані суспільними інтересами в демократичному суспільстві.

Стаття 3

Заборона вислання громадянина

1. Нікого не може бути вислано, шляхом застосування індивідуальних або колективних заходів, з території держави, громадянином якої він є.

2. Нікого не може бути позбавлено права в'їзду на територію держави, громадянином якої він є.

Стаття 4

Заборона колективного вислання іноземців

Колективне вислання іноземців заборонено.

Стаття 5

Територіальне застосування

1. Будь-яка Висока Договірна Сторона може при підписанні або ратифікації чи будь-коли після цього надіслати Генеральному секретареві Ради Європи заяву, де зазначаються межі застосування нею положень цього Протоколу до територій, які зазначено в цій заяві і за міжнародні відносини яких вона є відповідальною.

2. Будь-яка Висока Договірна Сторона, яка надіслала заяву на підставі попередньої частини, може будь-коли після цього надіслати нову заяву про зміну умов будь-якої попередньої заяви чи припинення застосування положень цього Протоколу щодо будь-якої території.

3. Заява, зроблена згідно з цією статтею, вважається такою, що зроблена відповідно до пункту 1 статті 56 Конвенції.

4. Територія будь-якої держави, до якої цей Протокол застосовується на підставі його ратифікації чи прийняття цією державою, і кожна територія, до якої цей Протокол застосовується на підставі заяви, зробленої такою державою згідно з цією статтею, розглядаються як окремі території для цілей посилок у статтях 2 і 3 на територію держави.

5. Будь-яка держава, яка зробила заяву відповідно до пункту 1 чи 2 цієї статті, може в будь-який інший час після цього заявити від імені однієї або кількох територій, яких стосується заява, що вона

визнає компетенцію Суду приймати заяви від окремих осіб, неурядових організацій або груп осіб згідно зі статтею 34 Конвенції стосовно всіх або деяких зі статей 1–4 цього Протоколу.

Стаття 6

Зв'язок із Конвенцією

Високі Договірні Сторони розглядають положення статей 1–5 цього Протоколу як додаткові статті Конвенції, і всі положення Конвенції застосовуються відповідно.

Стаття 7

Підписання та ратифікація

1. Цей Протокол відкритий для підписання членами Ради Європи, які підписали Конвенцію; він має бути ратифікований одночасно з ратифікацією Конвенції або після її ратифікації. Протокол набирає чинності після депонування п'яти ратифікаційних грамот. Стосовно будь-якого підписанта цього Протоколу, який ратифікуватиме його після набрання ним чинності, Протокол набирає чинності з дня депонування його ратифікаційної грамоти.

2. Ратифікаційні грамоти передаються на зберігання Генеральному секретареві Ради Європи, який повідомляє всіх членів Ради про тих, хто здійснив ратифікацію.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені представники, підписали цей Протокол.

Учинено у Страсбурзі 16 вересня 1963 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар надсилає засвідчені копії кожному підписантові.

Протокол N 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари зі змінами, внесеними Протоколом N 11

(Протокол ратифіковано Законом N 1484-III від 22.02.2000)

Офіційний переклад (*)

() Офіційний переклад затверджено*

Міністерством закордонних справ України 27 січня 2006 року.

Держави-члени Ради Європи, які підписали цей Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі – Конвенція),

вважаючи, що еволюційні зміни, що мали місце в кількох державах-членах Ради Європи, відображають загальну тенденцію до скасування смертної кари,

домовилися про таке:

Стаття 1

Скасування смертної кари

Смертна кара скасовується. Нікого не може бути засуджено до такого покарання або страчено.

Стаття 2

Смертна кара під час війни

Держава може передбачити у своєму законодавстві смертну кару за діяння, вчинені під час війни або невідвортної загрози війни; таке покарання застосовується лише у випадках, передбачених цим законодавством і згідно з його положеннями. Держава повідомляє Генерального секретаря Ради Європи про відповідні положення цього законодавства.

Стаття 3

Заборона відступу від зобов'язань

Жодних відступів від положень цього Протоколу не допускається на підставі статті 15 Конвенції.

Стаття 4

Заборона застережень

Жодних застережень стосовно положень цього Протоколу не допускається на підставі статті 57 Конвенції.

Стаття 5

Територіальне застосування

1. Будь-яка держава при підписанні або депонуванні своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття чи схвалення може зазначити територію чи території, до яких застосовуватиметься цей Протокол.

2. Будь-яка держава може будь-коли після цього надіслати на ім'я Генерального секретаря Ради Європи заяву про поширення дії цього Протоколу на будь-яку іншу територію, зазначену в цій заяві. Стосовно такої території Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає після дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена на підставі двох попередніх пунктів, може бути відкликана щодо будь-якої території, зазначеної в цій заяві, у повідомленні на ім'я Генерального секретаря. Відкликання набирає чинності в перший день місяця, що настає після дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 6

Зв'язок із Конвенцією

Держави-учасниці розглядають положення статей 1–5 цього Протоколу як додаткові статті Конвенції, і всі положення Конвенції застосовуються відповідно.

Стаття 7

Підписання і ратифікація

Цей Протокол відкритий для підписання державами-членами Ради Європи, які підписали Конвенцію. Він ратифікується, приймається чи схвалюється. Держава-член Ради Європи не може ратифікувати, прийняти чи схвалити цей Протокол, якщо вона одночасно або раніше не ратифікувала Конвенцію. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи схвалення депонуються у Генерального секретаря Ради Європи.

Стаття 8

Набрання чинності

1. Цей Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає після дати, коли п'ять держав-членів Ради Європи висловили свою згоду на обов'язковість для них цього Протоколу згідно з положеннями статті 7.

2. Стосовно будь-якої держави-члена, яка висловить свою згоду на обов'язковість для неї цього Протоколу після набрання ним чинності, Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає після дати депонування ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи схвалення.

Стаття 9

Функції депозитарію

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє держави-члени Ради:

- a) про будь-яке підписання;
- b) про депонування будь-якої ратифікаційної грамоти чи будь-якого документа про прийняття або схвалення;
- c) про будь-яку дату набрання чинності цим Протоколом згідно зі статтями 5 і 8;
- d) про будь-яку іншу дію, повідомлення чи сповіщення, яке стосується цього Протоколу.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені представники, підписали цей Протокол.

Учинено у Страсбурзі 28 квітня 1983 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії кожному підписантові.

Протокол N 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зі змінами, внесеними Протоколом N 11

(Протокол ратифіковано Законом N 475/97-ВР від 17.07.97)

Офіційний переклад (*)

() Офіційний переклад затверджено*

Міністерством закордонних справ України 27 січня 2006 року.

Держави-члени Ради Європи, які підписали цей Протокол, сповнені рішучості вжити нових заходів для забезпечення колективного гарантування певних прав і свобод за допомогою Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі – Конвенція), домовилися про таке:

Стаття 1

Процедурні гарантії, що стосуються вислання іноземців

1. Іноземець, який законно проживає на території держави, не може бути висланий за її межі інакше ніж на виконання рішення, прийнятого відповідно до закону, і повинен мати можливість:

- a) наведення доводів проти свого вислання;
- b) перегляду своєї справи; і
- c) представлення з цією метою перед компетентним органом або перед особою чи особами, призначеними цим органом.

2. Іноземець може бути висланий ще до того, як він здійснив свої права, передбачені в підпунктах “a”, “b” та “c” пункту 1 цієї статті, коли таке вислання є необхідним в інтересах публічного порядку або ґрунтується на міркуваннях національної безпеки.

Стаття 2

Право на оскарження в кримінальних справах

1. Кожен, кого суд визнав винним у вчиненні кримінального правопорушення, має право на перегляд судом вищої інстанції факту визнання його винним або винесеного йому вироку. Здійснення цього права, включаючи підстави, на яких воно може бути здійснене, регулюється законом.

2. Із цього права можуть поширюватися винятки для передбачених законом незначних правопорушень або коли відповідну особу судив у першій інстанції найвищий суд, або коли її було визнано винною і засуджено після оскарження виправдувального вироку.

Стаття 3

Відшкодування в разі судової помилки

Якщо остаточним рішенням особу було засуджено за вчинення кримінального правопорушення і якщо на підставі нового чи нововиявленого факту, який беззаперечно доводить наявність судової помилки, винесений їй вирок було потім скасовано або її було помилувано, то ця особа, яка зазнала покарання в результаті такого засудження, одержує відшкодування згідно із законом або практикою відповідної держави, якщо тільки не буде доведено, що зазначений невідомий факт не було свого часу виявлено повністю або частково з вини цієї особи.

Стаття 4

Право не бути притягненим до суду або покараним двічі

1. Нікого не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано в порядку кримінального провадження під юрисдикцією однієї і тієї самої держави за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави.

2. Положення попереднього пункту не перешкоджають відновленню провадження у справі згідно із законом та кримінальною процедурою відповідної держави за наявності нових або нововиявлених фактів чи в разі виявлення суттєвих недоліків у попередньому судовому розгляді, які могли вплинути на результати розгляду справи.

3. Жодних відступів від положень цієї статті не допускається на підставі статті 15 Конвенції.

Стаття 5

Рівноправність кожного з подружжя

Кожен з подружжя у відносинах між собою і в їхніх відносинах зі своїми дітьми користується рівними правами та обов'язками цивільного характеру, що виникають зі вступу у шлюб, перебування в шлюбі та у випадку його розірвання. Ця стаття не перешкоджає державам вживати таких заходів, що є необхідними в інтересах дітей.

Стаття 6

Територіальне застосування

1. Будь-яка держава при підписанні або депонуванні своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття чи схвалення може зазначити територію чи території, на які поширюватиметься дія цього Протоколу, і встановити межі застосування нею його положень до такої території чи територій.

2. Будь-яка держава може будь-коли після цього надіслати на ім'я Генерального секретаря Ради Європи заяву про поширення дії цього Протоколу на будь-яку іншу територію, зазначену в цій заяві. Стосовно такої території Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом двомісячного строку від дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена на підставі двох попередніх пунктів, може бути відкликана або змінена щодо будь-якої території, зазначеної в цій заяві, у повідомленні на ім'я Генерального секретаря. Відкликання або зміна набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом двомісячного строку від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

4. Заява, зроблена згідно з цією статтею, розглядається як така, що зроблена відповідно до пункту 1 статті 56 Конвенції.

5. Територія будь-якої держави, до якої цей Протокол застосовується на підставі його ратифікації, прийняття або схвалення цією державою, і кожна територія, до якої цей Протокол застосовується на підставі заяви, зробленої такою державою згідно з цією статтею, можуть розглядатися як окремі території для цілей посилення в статті 1 на територію держави.

6. Будь-яка держава, яка зробила заяву відповідно до пункту 1 чи 2 цієї статті, може в будь-коли після цього заявити від імені однієї або кількох територій, яких стосується заява, що вона визнає компетенцію Суду приймати заяви від окремих осіб, неурядових організацій або груп осіб згідно зі статтею 34 Конвенції стосовно статей 1–5 цього Протоколу.

Стаття 7

Зв'язок із Конвенцією

Держави-учасниці розглядають положення статей 1–6 цього Протоколу як додаткові статті Конвенції, і всі положення Конвенції застосовуються відповідно.

Стаття 8

Підписання і ратифікація

Цей Протокол відкритий для підписання державами-членами Ради Європи, які підписали Конвенцію. Він ратифікується, приймається чи схвалюється. Держава-член Ради Європи не може ратифікувати, прийняти чи схвалити цей Протокол, якщо вона раніше або одночасно не ратифікувала Конвенцію. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи схвалення депонуються у Генерального секретаря Ради Європи.

Стаття 9

Набрання чинності

1. Цей Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає після дати, коли п'ять держав-членів Ради Європи висловили свою згоду на обов'язковість для них цього Протоколу згідно з положеннями статті 8.

2. Для будь-якої держави-члена, яка висловить свою згоду на обов'язковість для неї цього Протоколу після набрання ним чинності, Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає після дати депонування ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи схвалення.

Стаття 10

Функції депозитарію

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє держави-члени Ради:

- a) про будь-яке підписання;
- b) про депонування будь-якої ратифікаційної грамоти чи будь-якого документа про прийняття або схвалення;
- c) про будь-яку дату набрання чинності цим Протоколом згідно зі статтями 6 і 9;
- d) про будь-яку іншу дію, повідомлення чи сповіщення, яке стосується цього Протоколу.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені представники, підписали цей Протокол.

Учинено у Страсбурзі 22 листопада 1984 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії кожній державі-членові Ради Європи.

Протокол N 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ETSN 177)

(Протокол ратифіковано Законом N 3435-IV від 09.02.2006, ВВР, 2006, N 27, ст.229)

Офіційний переклад

Держави-члени Ради Європи, які підписали цей Протокол, беручи до уваги основоположний принцип, відповідно до якого всі особи є рівними перед законом і мають право на рівний захист за законом;

будучи сповненими рішучості вжити подальших заходів для сприяння рівності всіх осіб шляхом колективного застосування загальної заборони дискримінації за допомогою Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі – Конвенція);

знову підтверджуючи, що принцип недискримінації не стоїть на заваді Державам-учасникам уживати заходів для сприяння повній та реальній рівності, якщо ці заходи є об'єктивно й обґрунтовано виправданими,

домовилися про таке:

Стаття 1

Загальна заборона дискримінації

1. Здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою.

2. Ніхто не може бути дискримінований будь-яким органом державної влади за будь-якою ознакою, наприклад за тими, які зазначено в пункті 1.

Стаття 2

Територіальне застосування

1. Будь-яка держава під час підписання або депонування своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття чи схвалення може точно визначити територію чи території, до яких застосується цей Протокол.

2. Будь-яка держава будь-коли в подальшому за допомогою заяви, адресованої Генеральному секретарю Ради Європи, може поширити застосування цього Протоколу на будь-яку іншу територію, точно визначену в цій заяві. Стосовно такої території Протокол набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного строку від дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена на підставі двох попередніх пунктів, може бути відкликана або змінена стосовно будь-якої території, точно визначеної в цій заяві, за допомогою повідомлення, адресованого Генеральному секретарю Ради Європи. Відкликання або зміна набувають чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного строку від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

4. Заява, зроблена згідно із цією статтею, вважається такою, що зроблена відповідно до пункту 1 статті 56 Конвенції.

5. Будь-яка держава, яка зробила заяву відповідно до пункту 1 чи 2 цієї статті, може будь-коли в подальшому заявити від імені однієї чи більш ніж однієї території, якої стосується заява, що вона визнає компетенцію Суду приймати заяви від окремих осіб, неурядових організацій або груп осіб згідно зі статтею 34 Конвенції стосовно статті 1 цього Протоколу.

Стаття 3

Зв'язок з Конвенцією

У відносинах між Держави-учасниками положення статей 1 та 2 цього Протоколу вважаються додатковими статтями Конвенції й усі положення Конвенції застосовуються відповідно.

Стаття 4

Підписання та ратифікація

Цей Протокол відкритий для підписання державами-членами Ради Європи, які підписали Конвенцію. Він підлягає ратифікації, прийняттю чи схваленню. Держава-член Ради Європи не може ратифікувати, прийняти чи схвалити цього Протоколу, якщо вона раніше або одночасно не ратифікувала Конвенції. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи схвалення здаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 5

Набуття чинності

1. Цей Протокол набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного строку від дати, коли десять держав-членів Ради Європи висловили свою згоду на обов'язковість для них цього Протоколу згідно з положеннями статті 4.

2. Стосовно будь-якої держави-члена, яка в подальшому висловлює свою згоду на обов'язковість для неї цього Протоколу, Протокол набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного строку від дати здачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи схвалення.

Стаття 6

Функції депозитарію

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє всім державам-членам Ради Європи:

- a) про будь-яке підписання;
- b) про здачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти чи будь-якого документа про прийняття чи схвалення;
- c) про будь-яку дату набуття чинності цим Протоколом згідно зі статтями 2 та 5;
- d) про будь-яку іншу дію, повідомлення чи сповіщення, що стосується цього Протоколу.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені, підписали цей Протокол.

Учинено в Римі 4 листопада 2000 року англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії цього Протоколу кожній державі-члену Ради Європи.

Протокол N 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин

(Протокол ратифіковано Законом N 318-IV від 28.11.2002)

Офіційний переклад (*)

() Офіційний переклад затверджено*

Міністерством закордонних справ України 27 січня 2006 року.

Держави-члени Ради Європи, які підписали цей Протокол, переконані, що право кожної людини на життя є основоположною цінністю в демократичному суспільстві і що скасування смертної кари становить суть від суті захисту цього права та цілковитого визнання гідності, притаманної всім людям;

бажаючи посилити захист права на життя, гарантованого Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, підписаною в Римі 4 листопада 1950 року (далі – Конвенція);

відзначаючи, що Протокол N 6 до Конвенції, який стосується скасування смертної кари, підписаний у Страсбурзі 28 квітня 1983 року, не виключає смертної кари за діяння, вчинені під час війни або невідвортної загрози війни;

сповнені рішучості зробити останній крок до скасування смертної кари за всіх обставин, домовилися про таке:

Стаття 1

Скасування смертної кари

Смертна кара скасовується. Нікого не може бути засуджено до такого покарання або страчено.

Стаття 2

Заборона відступу від зобов'язань

Жодних відступів від положень цього Протоколу не допускається на підставі статті 15 Конвенції.

Стаття 3

Заборона застережень

Жодних застережень стосовно положень цього Протоколу не допускається на підставі статті 57 Конвенції.

Стаття 4

Територіальне застосування

1. Будь-яка держава при підписанні або депонуванні своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття чи схвалення може зазначити територію чи території, до яких застосовуватиметься цей Протокол.

2. Будь-яка держава може будь-коли після цього надіслати на ім'я Генерального секретаря Ради Європи заяву про поширення дії цього Протоколу на будь-яку іншу територію, зазначену в цій заяві. Стосовно такої території Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом тримісячного строку після дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена на підставі двох попередніх пунктів, може бути відкликана або змінена стосовно будь-якої території, зазначеної в цій заяві, у повідомленні на ім'я Генерального секретаря Ради Європи. Відкликання або зміна набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом тримісячного строку після дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 5

Зв'язок із Конвенцією

Держави-учасниці розглядають положення статей 1–4 цього Протоколу як додаткові статті Конвенції, і всі положення Конвенції застосовуються відповідно.

Стаття 6

Підписання і ратифікація

Цей Протокол відкритий для підписання державами-членами Ради Європи, які підписали Конвенцію. Він ратифікується, приймається чи схвалюється. Держава-член Ради Європи не може ратифікувати, прийняти або схвалити цей Протокол, якщо вона раніше або одночасно не ратифікувала Конвенцію. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи схвалення депонуються у Генерального секретаря Ради Європи.

Стаття 7

Набрання чинності

1. Цей Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом тримісячного строку від дати, коли десять держав-

членів Ради Європи висловили свою згоду на обов'язковість для них цього Протоколу згідно з положеннями статті 6.

2. Для будь-якої держави-члена, яка висловить свою згоду на обов'язковість для неї цього Протоколу після набрання ним чинності, Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом тримісячного строку від дати депонування ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи схвалення.

Стаття 8

Функції депозитарію

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє всі держави-члени Ради Європи:

- a) про будь-яке підписання;
- b) про депонування будь-якої ратифікаційної грамоти чи будь-якого документа про прийняття або схвалення;
- c) про будь-яку дату набрання чинності цим Протоколом згідно зі статтями 4 і 7;
- d) про будь-яку іншу дію, повідомлення чи сповіщення, що стосуються цього Протоколу.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені представники, підписали цей Протокол.

Учинено у Вільносі 3 травня 2002 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії цього Протоколу кожній державі-члену Ради Європи.

Протокол N 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який змінює контрольну систему Конвенції

(Текст зі змінами до офіційного перекладу Протоколу, внесеними Листом МЗС від 27.04.2006) (Протокол ратифіковано Законом N 3435-IV від 09.02.2006, ВВР, 2006, N 27, ст.229)

Дата підписання:	13.05.2004
Дата підписання від імені України:	10.11.2004
Дата ратифікації Україною:	09.02.2006
Дата набрання чинності для України:	01.06.2010

Офіційний переклад

ПРЕАМБУЛА

Держави-члени Ради Європи, які підписали цей Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної у Римі 4 листопада 1950 року (далі – Конвенція),

беручи до уваги Резолюцію N 1 і Декларацію, ухвалені на Європейській конференції міністерського рівня з питань прав людини, проведеної у Римі 3 та 4 листопада 2000 року;

беручи до уваги декларації, ухвалені Комітетом Міністрів 8 листопада 2001 року, 7 листопада 2002 року і 15 травня 2003 року, на 109-й, 111-й та 112-й сесіях, відповідно;

беручи до уваги Висновок N 251 (2004), ухвалений Парламентською Асамблеєю Ради Європи 28 квітня 2004 року;

зважаючи на невідкладну потребу змінити певні положення Конвенції з метою збереження і покращення ефективності контрольної системи на тривалий період, головним чином у світлі дедалі більшої завантаженості Європейського суду з прав людини та Комітету Міністрів Ради Європи;

зважаючи, зокрема, на потребу забезпечити Суду можливість і далі відігравати свою провідну роль у захисті прав людини в Європі, домовилися про таке:

Стаття 1

Пункт 2 статті 22 Конвенції вилучити.

Стаття 2

Статтю 23 Конвенції викласти у такій редакції:

“Стаття 23 Строк повноважень і звільнення з посади

1. Судді обираються строком на дев'ять років. Вони не можуть бути переобрані.

2. Строк повноважень суддів спливає, коли вони досягають 70-річного віку.

3. Судді обіймають посаду доти, доки їх не замінять. Проте вони продовжують вести ті справи, які вже є в їхньому провадженні.

4. Жодний суддя не може бути звільнений з посади, якщо тільки інші судді більшістю у дві третини голосів не ухвалить рішення про його невідповідність установленим вимогам”.

Стаття 3

Статтю 24 Конвенції вилучити.

Стаття 4

Статтю 25 Конвенції вважати статтею 24 і викласти її у такій редакції:

“Стаття 24 Канцелярія і доповідачі

1. Суд має канцелярію, функції та організація якої визначені Регламентом Суду.

2. Коли Суд засідає у складі одного судді, Суду надають допомогу доповідачі, які діють під керівництвом Голови Суду. Вони входять до складу канцелярії Суду”.

Стаття 5

Статтю 26 Конвенції вважати статтею 25 (“Пленарні засідання Суду”) і внести до її тексту такі зміни:

1. В кінці підпункту “d” замінити кому на крапку з комою, а слово “та” вилучити.

2. У кінці підпункту “e” замінити крапку на крапку з комою.

3. Доповнити новим підпунктом “f” у такій редакції:

“(f) звертається з будь-яким клопотанням згідно з пунктом 2 статті 26”.

Стаття 6

Статтю 27 Конвенції вважати статтею 26 і викласти її в такій редакції:

“Стаття 26 Одноособовий склад Суду, комітети, палати та Велика палата

1. Для розгляду переданих йому справ Суд засідає у складі одного судді, комітетами у складі трьох суддів, палатами у складі семи суддів і Великою палатою у складі сімнадцяти суддів. Палати Суду створюють комітети на встановлений строк.

2. За клопотанням пленарного засідання Суду Комітет Міністрів може одностайним рішенням і на встановлений строк, зменшити кількість суддів у палатах до п’яти.

3. Коли суддя засідає одноособово, він не розглядає жодної заяви проти Високої Договірної Сторони, від якої цього суддю було обрано.

4. Суддя, обраний від Високої Договірної Сторони, яка є стороною у справі, є ехoffіціо членом палати або Великої палати. У разі відсутності такого судді або якщо він не може брати участь у засіданнях, Голова Суду вибирає зі списку, поданого заздалегідь цією Стороною, особу, яка засідає як суддя.

5. До складу Великої палати входять також Голова Суду, заступники Голови, голови палат та інші судді, яких визначено відповідно до Регламенту Суду. Якщо справа передається до Великої палати згідно з статтею 43, у Великій палаті не може засідати жодний суддя з палати, яка постановила рішення у справі, за винятком голови палати і судді, який засідав від заінтересованої Високої Договірної Сторони”.

Стаття 7

Додати після нової статті 26 Конвенції нову статтю 27 у такій редакції:

“Стаття 27 Компетенція суддів, які засідають одноособово

1. Суддя, який засідає одноособово, може оголосити неприйнятною або вилучити з реєстру справ заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо таке рішення може бути прийняте без додаткового вивчення.

2. Це рішення є остаточним.

3. Якщо суддя, який засідає одноособово, не оголошує заяву неприйнятною або не вилучає її з реєстру справ, то цей суддя передає її до комітету або палати для подальшого розгляду”.

Стаття 8

Статтю 28 Конвенції викласти у такій редакції:

“Стаття 28 Компетенція комітетів

1. Стосовно заяви, поданої згідно зі статтею 34, комітет може одностайним голосуванням:

а) оголосити її неприйнятною або вилучити її з реєстру справ, якщо таке рішення може бути прийняте без додаткового вивчення; або

б) оголосити її прийнятною і одночасно постановити рішення по суті, якщо покладене в основу справи питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї є предметом усталеної практики Суду.

2. Рішення та рішення по суті, передбачені пунктом 1, є остаточними.

3. Якщо суддя, обраний від Високої Договірної Сторони, яка є стороною у справі, не є членом комітету, комітет може на будь-якій стадії провадження запросити цього суддю зайняти місце одного з членів комітету, беручи до уваги всі відповідні чинники, у тому числі те, чи заперечувала ця Сторона проти застосування процедури, передбаченої підпунктом “b” пункту 1”.

Стаття 9

До статті 29 Конвенції внести такі зміни:

1. Пункт 1 викласти у такій редакції: “Якщо згідно зі статтею 27 чи статтею 28 не прийнято жодного рішення, або згідно зі статтею 28 не постановлено жодного рішення по суті, палата приймає рішення щодо прийнятності та суті індивідуальних заяв, поданих згідно зі статтею 34. Рішення щодо прийнятності може бути прийняте окремо”.

2. В кінці пункту 2 додати нове речення у такій редакції:

“Рішення щодо прийнятності приймається окремо, якщо Суд за виняткових обставин не вирішить інакше”.

3. Пункт 3 вилучити.

Стаття 10

До статті 31 Конвенції внести такі зміни:

1. В кінці підпункту “a” слово “та” вилучити.

2. Підпункт “b” вважати підпунктом “c” і доповнити статтю новим підпунктом “b”:

“b) приймає рішення з питань, поданих Суду Комітетом Міністрів згідно з пунктом 4 статті 46; та”

Стаття 11

До статті 32 Конвенції внести такі зміни:
В кінці пункту 1 після числа 34 додати кому і число 46.

Стаття 12

Пункт 3 статті 35 Конвенції викласти у такій редакції:

“3. Суд оголошує неприйнятною будь-яку індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо він вважає:

а) що ця заява несумісна з положеннями Конвенції або протоколів до неї, явно необґрунтована або є зловживанням правом на подання заяви;

або

б) що заявник не зазнав суттєвої шкоди, якщо тільки повага до прав людини, гарантованих Конвенцією і протоколами до неї, не вимагає розгляду заяви по суті, а також за умови, що на цій підставі не може бути відхилена жодна справа, яку національний суд не розглянув належним чином”.

Стаття 13

Доповнити статтю 36 Конвенції пунктом 3 у такій редакції:

“3. У всіх справах, які розглядає палата або Велика палата, Комісар Ради Європи з прав людини має право подавати свої письмові зауваження і брати участь у слуханнях”.

Стаття 14

Викласти статтю 38 Конвенції у такій редакції:

“Стаття 38 Розгляд справи

Суд розглядає справу разом з представниками сторін і, у разі необхідності, проводить розслідування, для ефективного здійснення якого заінтересовані Високі Договірні Сторони створюють усі необхідні умови”.

Стаття 15

Викласти статтю 39 Конвенції у такій редакції:

“Стаття 39 Досягнення дружнього врегулювання

1. На будь-якій стадії провадження Суд може надати себе у розпорядження заінтересованих сторін для забезпечення дружнього врегулювання спору на основі поваги до прав людини, як їх визначає Конвенція та протоколи до неї.

2. Процедура, що здійснюється відповідно до пункту 1, є конфіденційною.

3. У разі досягнення дружнього врегулювання Суд вилучає справу з реєстру, прийнявши рішення, яке містить лише стислий виклад фактів і досягнутого вирішення.

4. Це рішення передається Комітетові Міністрів, який здійснює нагляд за виконанням умов дружнього врегулювання, викладених у рішенні”.

Стаття 16

Статтю 46 Конвенції викласти у такій редакції:

“Стаття 46 Обов’язкова сила рішень та їх виконання

1. Високі Договірні Сторони зобов’язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами.

2. Остаточне рішення Суду передається Комітетові Міністрів, який здійснює нагляд за його виконанням.

3. Якщо Комітет Міністрів вважає, що нагляд за виконанням остаточного рішення ускладнений проблемою тлумачення рішення, він може звернутися до Суду з метою надання відповідного роз’яснення. Рішення про звернення ухвалюється більшістю у дві третини голосів представників, які мають право засідати в Комітеті.

4. Якщо Комітет Міністрів вважає, що Висока Договірна Сторона відмовляється виконувати остаточне рішення у справі, в якій вона є стороною, він може, після формального повідомлення цієї Сторони і шляхом ухвалення рішення більшістю у дві третини голосів представників, які мають право засідати в Комітеті, звернутися до Суду з питанням про додержання цією Стороною свого зобов’язання згідно з пунктом 1.

5. Якщо Суд встановлює порушення пункту 1, він передає справу Комітетові Міністрів з метою визначення заходів, яких необхідно вжити. Якщо Суд не встановлює порушення пункту 1, він передає справу Комітетові Міністрів, який приймає рішення про закриття розгляду справи”.

Стаття 17

До статті 59 Конвенції внести такі зміни:

1. Доповнити статтю новим пунктом 2 у такій редакції:

“2. До цієї Конвенції може приєднатися Європейський Союз”.

2. Пункти 2, 3 та 4 вважати відповідно пунктами 3, 4 та 5.

ПРИКІНЦЕВІ ТА ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 18

1. Цей Протокол відкритий для підписання державами-членами Ради Європи, що підписали Конвенцію, які можуть висловити свою згоду на обов'язковість через:

а) підписання без застережень щодо ратифікації, прийняття чи схвалення; або

б) підписання, що підлягає ратифікації, прийняттю чи схваленню, з подальшою ратифікацією, прийняттям чи схваленням.

2. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи схвалення передаються на зберігання Генеральному секретареві Ради Європи.

Стаття 19

Цей Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом тримісячного строку від дати, коли всі учасниці Конвенції висловили свою згоду на обов'язковість для них цього Протоколу згідно з положеннями статті 18.

Стаття 20

1. Від дати набрання чинності цим Протоколом його положення застосовуються до всіх заяв, що перебувають на розгляді Суду, а також до всіх рішень, виконання яких перебуває під наглядом Комітету Міністрів.

2. Нові критерії прийнятності, додані статтею 12 цього Протоколу до підпункту "b" пункту 3 статті 35 Конвенції, не застосовуються до заяв, визнаних прийнятними до набрання чинності цим Протоколом. Протягом двох років після набрання чинності цим Протоколом лише палати і Велика палата Суду можуть застосовувати нові критерії прийнятності.

Стаття 21

Строк повноважень суддів, яких на дату набрання чинності цим Протоколом обрано на перший строк повноважень, у силу права збільшується до загального періоду в дев'ять років. Інші судді завершують свій строк повноважень, який у силу права збільшується на два роки.

Стаття 22

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє всі держави-члени Ради Європи:

- a) про будь-яке підписання;
- b) про депонування будь-якої ратифікаційної грамоти чи будь-якого документа про прийняття або схвалення;
- c) про дату набрання чинності цим Протоколом згідно зі статтею 19; та
- d) про будь-яку іншу дію, повідомлення чи сповіщення, що стосуються цього Протоколу.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені, підписали цей Протокол.

Учинено у Страсбурзі 13 травня 2004 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії цього Протоколу кожній державі-члену Ради Європи.

Протокол N 14-bis до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

{Щодо застосування Протоколу Україною додатково див. Лист МЗС від 21.01.2010}

Офіційний переклад

ПРЕАМБУЛА

Держави-члени Ради Європи, які підписали цей Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної в м. Рим 4 листопада 1950 року (далі – Конвенція),

беручи до уваги Протокол N 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який змінює контрольну систему Конвенції, відкритий для підписання Комітетом міністрів Ради Європи в м. Страсбург 13 травня 2004 р.;

беручи до уваги Висновок N 271 (2009), ухвалений Парламентською Асамблеєю Ради Європи 30 квітня 2009 р.;

зважаючи на невідкладну потребу впровадити певні додаткові процедури до Конвенції) для збереження й поліпшення ефективності її контрольної системи на тривалий період, у світлі дедалі більшої завантаженості Європейського суду з прав людини та Комітету міністрів Ради Європи;

зважаючи, зокрема, на потребу забезпечити Судові можливість і далі відігравати свою провідну роль у захисті прав людини в Європі, домовилися про таке:

Стаття 1

Для Високих Договірних Сторін Конвенції, які є зобов'язаними цим Протоколом, Конвенція має редакцію, передбачену в статтях 2-4.
Стаття 2

1. Назву статті 25 Конвенції викласти в такій редакції:

“**Стаття 25.** Канцелярія, юридичні секретарі та доповідачі”.

2. Наприкінці статті 25 Конвенції додати новий пункт 2 у такій редакції:

“2. Коли Суд засідає одноособово, Судові надають допомогу доповідачі, які діють під керівництвом Голови Суду. Вони входять до складу канцелярії Суду”.

Стаття 3

1. Назву статті 27 Конвенції викласти в такій редакції:

“**Стаття 27.** Одноособовий склад Суду, комітети, палати й Велика палата”.

2. Пункт 1 статті 27 Конвенції викласти в такій редакції:

“Для розгляду переданих йому справ Суд засідає у складі одного судді, комітетами – у складі трьох суддів, палатами – у складі семи суддів та Великою палатою – у складі сімнадцяти суддів. Палати Суду створюють комітети на встановлений строк”.

3. До статті 27 Конвенції додати новий пункт 2 у такій редакції:

“2. Коли суддя засідає одноособово, він не розглядає жодної заяви проти Високої Договірної Сторони, від якої цього суддю обрано”.

4. Пункти 2 і 3 статті 27 Конвенції вважати відповідно пунктами 3 та 4.

Стаття 4

Статтю 28 Конвенції викласти в такій редакції:

“Стаття 28. Компетенція суддів, які засідають одноособово, та комітетів

1. Суддя, який засідає одноособово, може оголосити неприйнятною або вилучити з реєстру справ заяву, подану згідно зі статтею 34 у випадках, коли таке рішення може бути прийнято без додаткового вивчення.

2. Таке рішення є остаточним.

3. Якщо суддя, який засідає одноособово, не оголошує заяву неприйнятною або не вилучає її з реєстру справ, то цей суддя передає її до комітету або палати для дальшого розгляду.

4. Щодо заяви, поданої згідно зі статтею 34, комітет одностайним голосуванням може:

а) оголосити її неприйнятною або вилучити її з реєстру справ і у випадках, коли таку ухвалу щодо прийнятності може бути прийнято без додаткового вивчення, або

б) оголосити її прийнятною та водночас прийняти рішення по суті, якщо покладене в основу справи питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї вже є предметом усталеної практики Суду.

5. Ухвали щодо прийнятності й рішення по суті за пунктом 4 є остаточними.

6. Якщо суддя, обраний від відповідної Високої Договірної Сторони, не є членом комітету, комітет може на будь-якій стадії провадження запропонувати цьому судді зайняти місце одного із членів комітету, беручи до уваги всі відповідні чинники, у тому числі те, чи висловила Сторона заперечення щодо застосування процедури, визначеної підпунктом “b” пункту 4”.

Стаття 5

1. Цей Протокол є відкритим для підписання державами-членами Ради Європи, що підписали Конвенцію, які можуть висловити свою згоду на обов’язковість шляхом:

а) підписання без застережень щодо ратифікації, прийняття чи затвердження або

б) підписання, що підлягає ратифікації, прийняттю чи затвердженню, з подальшою ратифікацією, прийняттям чи затвердженням.

2. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи затвердження здаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 6

1. Цей Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного строку від дати, коли три Високі Договірні Сторони Конвенції висловили свою згоду на обов'язковість для них цього Протоколу згідно з положеннями статті 5.

2. Щодо будь-якої Високої Договірної Сторони, яка згодом висловлює свою згоду на обов'язковість для неї цього Протоколу, Протокол набирає чинності для цієї Високої Договірної Сторони в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного строку від дати висловлення її згоди на обов'язковість для неї Протоколу згідно з положеннями статті 5.

Стаття 7

До набрання цим Протоколом чинності відповідно до умов, установлених згідно зі статтею 6, Висока Договірна Сторона Конвенції, яка підписала або ратифікувала Протокол, будь-коли може заявити, що положення цього Протоколу застосовуються до неї на тимчасовій основі. Така заява набирає чинності в перший день місяця, що настає після дати її отримання Генеральним секретарем Ради Європи.

Стаття 8

1. Від дати набрання чинності цим Протоколом або застосування його на тимчасовій основі положення цього Протоколу застосовуються до всіх заяв, що перебувають на розгляді Суду щодо всіх Високих Договірних Сторін, для яких він є чинним або застосовується на тимчасовій основі.

2. Цей Протокол не застосовується до будь-якої індивідуальної заяви, висунутої проти двох чи більше Високих Договірних Сторін, якщо щодо них Протокол є чинним або застосовується на тимчасовій основі чи відповідні положення Протоколу N 14 застосовуються на тимчасовій основі.

Стаття 9

Цей Протокол утрачає чинність або перестає застосовуватися на тимчасовій основі з дати набрання чинності Протоколом N 14 до Конвенції.

Стаття 10

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє всім державам-членам Ради Європи про:

- а) будь-яке підписання;
- б) здачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи затвердження;
- в) дату набрання чинності цим Протоколом згідно зі статтею 6;
- г) будь-яку заяву, зроблену згідно зі статтею 7, а також
- д) будь-яку іншу дію, повідомлення чи сповіщення, що стосуються цього Протоколу.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином не те вповноважені, підписали цей Протокол.

Учинено в м. Страсбург 27 травня 2009 р. англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є рівноавтентичними, в одному примірнику, який здається на зберігання в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії кожній державі-члену Ради Європи.

Закон України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини”

*(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 30, ст.260)
(Із змінами, внесеними згідно із Законами N 3135-VI від 15.03.2011, ВВР, 2011, N 39, ст.391 N 5463-VI від 16.10.2012)*

Цей Закон регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї; з впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини; зі створенням передумов для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України.

Глава 1

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1

Визначення термінів

1. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

Конвенція – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;

Суд – Європейський суд з прав людини;

Комісія – Європейська комісія з прав людини;

практика Суду – практика Європейського суду з прав людини та Європейської комісії з прав людини;

Рішення – а) остаточне рішення Європейського суду з прав людини у справі проти України, яким визнано порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; б) остаточне рішення Європейського суду з прав людини щодо справедливої сатисфакції у справі проти України; в) рішення Європейського суду з прав людини щодо дружнього врегулювання у справі проти України; г) рішення Європейського суду з прав людини про схвалення умов односторонньої декларації у справі проти України;

(Абзац шостий частини першої статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3135-VI від 15.03.2011)

Стягувач – а) особа, за заявою якої Європейським судом з прав людини постановлено Рішення; б) її представник, правонаступник; в) особа (група осіб), на користь якої рішенням Європейського суду з прав людини визначено обов'язок України в міждержавній справі;

(Абзац сьомий частини першої статті 1 в редакції Закону N 3135-VI від 15.03.2011)

відшкодування – а) сума справедливої сатисфакції, визначена рішенням Європейського суду з прав людини відповідно до статті 41 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; б) визначена у рішенні Європейського суду з прав людини щодо дружнього врегулювання або у рішенні Європейського суду з прав людини про схвалення умов односторонньої декларації сума грошової виплати на користь Стягувача;

(Абзац восьмий частини першої статті 1 в редакції Закону N 3135-VI від 15.03.2011)

виконання Рішення – а) виплата Стягувачеві відшкодування та вжиття додаткових заходів індивідуального характеру; б) вжиття заходів загального характеру;

Орган представництва – орган, відповідальний за забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та координацію виконання його рішень;

(Абзац десятий частини першої статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3135-VI від 15.03.2011)

оригінальний текст – офіційний текст, виконаний офіційною мовою Ради Європи: а) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та протоколів до неї; б) рішення та ухвали Європейського суду з прав людини; в) ухвали Європейської комісії з прав людини.

Стаття 2

Виконання Рішення

1. Рішення є обов'язковим для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції.

2. Порядок виконання Рішення визначається цим Законом, Законом України “Про виконавче провадження”, іншими нормативно-правовими актами з урахуванням особливостей, що передбачені цим Законом.

Стаття 3

Фінансування витрат на виконання Рішення

1. Виконання Рішення здійснюється за рахунок Державного бюджету України.

Глава 2

ДОСТУП ДО РІШЕННЯ

Стаття 4

Стислий виклад Рішення

1. Протягом десяти днів від дня одержання повідомлення про набуття Рішенням статусу остаточного орган представництва готує та надсилає для опублікування в газеті “Урядовий кур’єр” стислий виклад Рішення українською мовою (далі – стислий виклад Рішення), який має включати:

(Абзац перший частини першої статті 4 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3135-VI від 15.03.2011)

а) офіційну назву Рішення мовою оригіналу та в перекладі українською мовою;

б) номер заяви до Суду;

в) дату постановлення Рішення;

г) стислий виклад фактів у справі;

д) стислий виклад питань права;

е) переклад резолютивної частини Рішення.

2. Зазначене у частині першій цієї статті видання публікує стислий виклад Рішення протягом семи днів від дня його одержання.

(Частина друга статті 4 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3135-VI від 15.03.2011)

Стаття 5

Сповідання про Рішення

1. Протягом десяти днів від дня одержання повідомлення про набуття Рішенням статусу остаточного Орган представництва надсилає стислий виклад Рішення Стягувачеві, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, всім державним органам, посадовим особам та іншим суб'єктам, безпосередньо причетним до справи, за якою постановлено Рішення.

(Текст статті 5 в редакції Закону N 3135-VI від 15.03.2011)

Стаття 6

Переклад та оприлюднення Рішення

1. З метою виконання заходів загального характеру держава забезпечує переклад та опублікування повних текстів Рішень українською мовою спеціалізованим у питаннях практики Суду юридичним виданням, що має поширення у професійному середовищі правників.

2. Автентичність перекладу повних текстів Рішень засвідчується Органом представництва.

3. Визначення видання, яке здійснюватиме переклад та опублікування повних текстів Рішень, а також замовлення необхідної кількості примірників видання з метою забезпечення судів, органів прокуратури, юстиції, внутрішніх справ, служби безпеки, установ виконання покарань, інших зацікавлених суб'єктів провадяться на конкурсній основі Органом представництва.

4. Забезпечення суддів опублікованим перекладом повних текстів Рішень покладається на державний орган, відповідальний за організаційно-матеріальне забезпечення суддів.

Глава 3

ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ

Стаття 7

Звернення Рішення до виконання в частині виплати відшкодування

1. Протягом десяти днів від дня отримання повідомлення Суду про набуття Рішенням статусу остаточного Орган представництва:

(Абзац перший частини першої статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3135-VI від 15.03.2011)

а) надсилає Стягувачеві повідомлення з роз'ясненням його права подати до державної виконавчої служби заяву про виплату відшкодування, в якій мають бути зазначені реквізити банківського рахунка для перерахування коштів;

б) надсилає до державної виконавчої служби оригінальний текст і переклад резолютивної частини остаточного рішення Суду у справі проти України, яким визнано порушення Конвенції, оригінальний текст і переклад резолютивної частини остаточного рішення Суду щодо справедливої сатисфакції у справі проти України, оригінальний текст і переклад рішення Суду щодо дружнього врегулювання у справі проти України, оригінальний текст і переклад рішення Суду про схвалення умов односторонньої декларації у справі проти України. Автентичність перекладу засвідчується Органом представництва.

(Пункт "б" частини першої статті 7 в редакції Закону N 3135-VI від 15.03.2011)

Державна виконавча служба упродовж десяти днів з дня надходження документів, зазначених у пункті "б" цієї частини, відкриває виконавче провадження.

(Абзац четвертий частини першої статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3135-VI від 15.03.2011)

2. Неподання Стягувачем заяви про виплату відшкодування не є перешкодою для виконання Рішення.

Стаття 8

Виплата відшкодування

1. Виплата Стягувачеві відшкодування має бути здійснена у тримісячний строк з моменту набуття Рішенням статусу остаточного або у строк, передбачений у Рішенні.

(Частина перша статті 8 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3135-VI від 15.03.2011)

2. У разі порушення строку, зазначеного в частині першій цієї статті, на суму відшкодування нараховується пеня відповідно до Рішення.

3. Протягом одного місяця від дня відкриття виконавчого провадження за Рішенням Орган представництва надсилає до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, постанову про відкриття виконавчого провадження та документи, передбачені у пункті “б” частини першої статті 7 цього Закону.

(Частина третя статті 8 із змінами, внесеними згідно із Законами N 3135-VI від 15.03.2011, N 5463-VI від 16.10.2012)

4. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, протягом 10 днів від дня надходження зазначених у частині третій цієї статті документів здійснює списання на вказаний Стягувачем банківський рахунок, а в разі його відсутності – на депозитний рахунок державної виконавчої служби коштів з відповідної бюджетної програми Державного бюджету України. Порядок збереження коштів на депозитному рахунку державної виконавчої служби визначається Законом України “Про виконавче провадження”.

(Частина четверта статті 8 із змінами, внесеними згідно із Законом N 5463-VI від 16.10.2012)

5. Підтвердження списання відшкодування, отримане від центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, та підтвердження виконання всіх вимог, зазначених у резолютивній частині остаточного рішення Суду у справі проти України, яким визнано порушення Конвенції, резолютивній частині остаточного рішення Суду щодо справедливої сатисфакції у справі проти України, у рішенні Суду щодо дружнього врегулювання у справі проти України, у рішенні Суду про схвалення умов односторонньої декларації у справі проти України,

є для державної виконавчої служби підставою для закінчення виконавчого провадження.

(Частина п'ята статті 8 в редакції Закону N 3135-VI від 15.03.2011; із змінами, внесеними згідно із Законом N 5463-VI від 16.10.2012)

6. Державна виконавча служба протягом трьох днів надсилає Органу представництва постанову про закінчення виконавчого провадження та підтвердження списання коштів.

Стаття 9

Окремі питання, пов'язані з виплатою відшкодування

1. Якщо встановити місцеперебування (місцезнаходження) Стягувача – фізичної особи неможливо, а також у разі смерті Стягувача – фізичної особи чи реорганізації або ліквідації Стягувача – юридичної особи сума відшкодування перераховується на депозитний рахунок державної виконавчої служби. Аналогічна процедура застосовується у випадку, передбаченому частиною другою статті 7 цього Закону.

2. Сума відшкодування, яка знаходиться на депозитному рахунку державної виконавчої служби, перераховується:

- а) на рахунок Стягувача після подання ним відповідної заяви;
- б) на рахунки спадкоємців Стягувача – фізичної особи після подання ними належним чином оформлених документів, які надають їм право на отримання спадщини;
- в) на рахунок правонаступника реорганізованого Стягувача – юридичної особи після подання ним належним чином оформлених документів, які підтверджують його правонаступництво;
- г) на рахунки засновників (учасників, акціонерів) ліквідованого Стягувача – юридичної особи після подання ними рішень суду, які підтверджують їхній статус засновників (учасників, акціонерів) ліквідованого Стягувача – юридичної особи на момент ліквідації та визначають частку відшкодування, що належить до виплати кожному із засновників (учасників, акціонерів).

3. Протягом трьох днів з моменту перерахування на депозитний рахунок державної виконавчої служби суми відшкодування державна виконавча служба повідомляє про це Стягувача.

(Статтю 9 доповнено новою частиною згідно із Законом N 3135-VI від 15.03.2011)

4. Інформацію про наявність на депозитному рахунку державної виконавчої служби суми відшкодування та про повідомлення про це Стягувача державна виконавча служба надсилає Органу представництва.

(Частина четверта статті 9 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3135-VI від 15.03.2011)

5. Позивачем у справах про відшкодування збитків, завданих Державному бюджету України внаслідок виплати відшкодування, виступає Орган представництва, який зобов'язаний протягом шести місяців з моменту, визначеного в частині четвертій статті 8 цього Закону, звернутися до суду з відповідним позовом. Загальний строк позовної давності для звернення з такими позовами визначається відповідно до Цивільного кодексу України.

(Частина п'ята статті 9 в редакції Закону N 3135-VI від 15.03.2011)

Стаття 10

Додаткові заходи індивідуального характеру

1. З метою забезпечення відновлення порушених прав Стягувача, крім виплати відшкодування, вживаються додаткові заходи індивідуального характеру.

2. Додатковими заходами індивідуального характеру є:

а) відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який Стягувач мав до порушення Конвенції (restitutio in integrum);

б) інші заходи, передбачені у Рішенні.

(Пункт "б" частини другої статті 10 в редакції Закону N 3135-VI від 15.03.2011)

3. Відновлення попереднього юридичного стану Стягувача здійснюється, зокрема, шляхом:

а) повторного розгляду справи судом, включаючи відновлення провадження у справі;

б) повторного розгляду справи адміністративним органом.

Стаття 11

Дії Органу представництва щодо вжиття

додаткових заходів індивідуального характеру

1. Протягом десяти днів від дня одержання повідомлення про набуття Рішенням статусу остаточного Орган представництва:

(Абзац перший частини першої статті 11 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3135-VI від 15.03.2011)

а) надсилає Стягувачеві повідомлення з роз'ясненням його права порушити провадження про перегляд справи та/або про його право на відновлення провадження відповідно до чинного законодавства;

б) повідомляє органи, які є відповідальними за виконання передбачених у Рішенні додаткових заходів індивідуального характеру, про зміст, порядок і строки виконання цих заходів. До повідомлення додається переклад Рішення, автентичність якого засвідчується Органом представництва.

(Пункт "б" частини першої статті 11 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3135-VI від 15.03.2011)

2. Контроль за виконанням додаткових заходів індивідуального характеру, передбачених у Рішенні, що здійснюються під наглядом Комітету міністрів Ради Європи, покладається на Орган представництва.

(Частина друга статті 11 в редакції Закону N 3135-VI від 15.03.2011)

3. Орган представництва в рамках здійснення передбаченого частиною другою цієї статті контролю має право отримувати від органів, які є відповідальними за виконання додаткових заходів індивідуального характеру, передбачених у Рішенні, інформацію про хід і наслідки виконання таких заходів, а також вносити Прем'єр-міністрові України подання щодо забезпечення виконання додаткових заходів індивідуального характеру.

(Частина третя статті 11 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3135-VI від 15.03.2011)

Стаття 12

Дії органів, які є відповідальними

за виконання додаткових заходів індивідуального характеру

1. Органи, відповідальні за виконання додаткових заходів індивідуального характеру, зобов'язані:

а) невідкладно та у визначений Рішенням та/або чинним законодавством строк виконати додаткові заходи індивідуального характеру;

б) надавати інформацію на запити Органу представництва про перебіг і наслідки виконання додаткових заходів індивідуального характеру;

в) дієво та без зволікань реагувати на подання Органу представництва;

г) про виконання додаткових заходів індивідуального характеру повідомити Орган представництва.

Стаття 13

Заходи загального характеру

1. Заходи загального характеру вживаються з метою забезпечення додержання державою положень Конвенції, порушення яких встановлене Рішенням, забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого Судом порушення, а також усунення підстави для надходження до Суду заяв проти України, спричинених проблемою, що вже була предметом розгляду в Суді.

2. Заходами загального характеру є заходи, спрямовані на усунення зазначеної в Рішенні системної проблеми та її першопричини, зокрема:

а) внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування;

б) внесення змін до адміністративної практики;

в) забезпечення юридичної експертизи законопроектів;

г) забезпечення професійної підготовки з питань вивчення Конвенції та практики Суду прокурорів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, працівників імміграційних служб, інших категорій працівників, професійна діяльність яких пов'язана із правозастосуванням, а також з триманням людей в умовах позбавлення свободи;

д) інші заходи, які визначаються – за умови нагляду з боку Комітету міністрів Ради Європи – державою-відповідачем відповідно до Рішення з метою забезпечення усунення недоліків системного характеру, припинення спричинених цими недоліками порушень Конвенції та забезпечення максимального відшкодування наслідків цих порушень.

Стаття 14

Дії Органу представництва щодо вжиття заходів загального характеру

1. Щокварталу Орган представництва готує та надсилає до Кабінету Міністрів України подання щодо вжиття заходів загального характеру (далі – подання).

(Частина перша статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3135-VI від 15.03.2011)

2. Подання включає пропозиції щодо вирішення зазначеної в Рішенні системної проблеми та усунення її першопричини, зокрема:

а) аналіз обставин, що призвели до порушення Конвенції;
б) пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства;
в) пропозиції щодо внесення змін до адміністративної практики;
г) пропозиції для врахування під час підготовки законопроектів;
д) пропозиції щодо забезпечення професійної підготовки з питань вивчення Конвенції та практики Європейського суду з прав людини для суддів, прокурорів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, імміграційних служб, інших категорій працівників, професійна діяльність яких пов'язана із правозастосуванням, а також з триманням людей в умовах позбавлення свободи;

е) пропозиції щодо здійснення інших заходів загального характеру, спрямованих на усунення недоліків системного характеру, припинення спричиненого цими недоліками порушення Конвенції та забезпечення максимального відшкодування наслідків цих порушень;

є) перелік центральних органів виконавчої влади, які є відповідальними за життя кожного з запропонованих у поданні заходів.

3. Одночасно з поданням Орган представництва готує аналітичний огляд для Верховного Суду України, який включає:

а) аналіз обставин, що спричинили порушення Конвенції;
б) пропозиції щодо приведення судової практики у відповідність з вимогами Конвенції.

4. Одночасно з поданням Орган представництва готує та надсилає до Апарату Верховної Ради України пропозиції для врахування під час підготовки законопроектів.

Стаття 15

Дії Кабінету Міністрів України щодо вжиття заходів загального характеру

1. Прем'єр-міністр України відповідно до подання, передбаченого у статті 14 цього Закону, визначає центральні органи виконавчої влади, які є відповідальними за виконання заходів загального характеру, та невідкладно дає їм відповідні доручення.

2. Центральний орган виконавчої влади, визначений у дорученні Прем'єр-міністра України, у встановлений у дорученні строк:

а) забезпечує в межах своєї компетенції видання відомчих актів на виконання заходів загального характеру та контролює їх виконання;

б) вносить до Кабінету Міністрів України пропозиції щодо прийняття нових, скасування чинних нормативно-правових актів або внесення до них змін.

3. Кабінет Міністрів України:

а) видає в межах своєї компетенції акти на виконання заходів загального характеру;

б) вносить у порядку законодавчої ініціативи до Верховної Ради України законопроекти щодо прийняття нових, скасування чинних законів або внесення до них змін.

4. Відповідні акти мають бути видані та відповідний законопроект має бути внесений Кабінетом Міністрів України на розгляд Верховної Ради України протягом трьох місяців від дня видання доручення Прем'єр-міністра України, передбаченого частиною першою цієї статті.

Стаття 16

Відповідальність за невиконання чи неналежне виконання Рішення

1. У разі невиконання або неналежного виконання Рішення винні службові особи, до повноважень яких належить це виконання, несуть адміністративну, цивільну або кримінальну відповідальність, передбачену законами України.

Глава 4

ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ КОНВЕНЦІЇ ТА ПРАКТИКИ СУДУ

Стаття 17

Застосування судами Конвенції та практики Суду

1. Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права.

Стаття 18

Порядок посилання на Конвенцію та практику Суду

1. Для цілей посилання на текст Конвенції суди використовують офіційний переклад Конвенції українською мовою (далі – переклад).

2. Для цілей посилання на Рішення та ухвали Суду та на ухвали Комісії суди використовують переклади текстів рішень Суду та ухвал Комісії (далі – переклад), надруковані у виданні, передбаченому в статті 6 цього Закону.

3. У разі відсутності перекладу Рішення та ухвали Суду чи ухвали Комісії суд користується оригінальним текстом.

4. У разі виявлення мовної розбіжності між перекладом та оригінальним текстом суд користується оригінальним текстом.

5. У разі виявлення мовної розбіжності між оригінальними текстами та/або в разі потреби мовного тлумачення оригінального тексту використовується відповідна практика Суду.

Стаття 19

Застосування у сфері законодавства та в адміністративній практиці

1. Орган представництва здійснює юридичну експертизу всіх законопроектів, а також підзаконних нормативних актів, на які поширюється вимога державної реєстрації, на відповідність Конвенції, за результатами чого готує спеціальний висновок.

2. Нездійснення передбаченої частиною першою цієї статті перевірки або наявність висновку про невідповідність підзаконного акта вимогам Конвенції є підставою для відмови в державній реєстрації відповідного підзаконного акта.

3. Орган представництва забезпечує постійну та з розумною періодичністю перевірку чинних законів і підзаконних актів на відповідність Конвенції та практиці Суду, передовсім у сферах, що стосуються діяльності правоохоронних органів, кримінального провадження, позбавлення свободи.

4. За результатами передбаченої у частині третій цієї статті перевірки Орган представництва подає до Кабінету Міністрів України пропозиції щодо внесення змін до чинних законів та підзаконних актів з метою приведення їх у відповідність з вимогами Конвенції та відповідною практикою Суду.

5. Міністерства інші центральні органи виконавчої влади забезпечують систематичний контроль за додержанням у рамках відомчого підпорядкування адміністративної практики, що відповідає Конвенції та практиці Суду.

(Частина п'ята статті 19 із змінами, внесеними згідно із Законом N 5463-VI від 16.10.2012)

Глава 5

ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України:

1) протягом місяця з дня набрання чинності цим Законом: привести у відповідність із цим Законом свої нормативно-правові акти;

забезпечити приведення у відповідність із цим Законом нормативно-правових актів центральних органів виконавчої влади;

2) вжити заходів та, у разі необхідності, внести пропозиції до Верховної Ради України щодо включення питань оволодіння положеннями Конвенції та практики Суду:

до вимог професійного рівня окремих категорій суддів, а також прокурорів, адвокатів, нотаріусів;

до програм первинної підготовки та підвищення кваліфікації суддів, прокурорів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, імміграційних служб, інших категорій працівників, професійна діяльність яких пов'язана із правозастосуванням, а також з триманням людей в умовах позбавлення свободи;

3) щорічно передбачати в проекті Державного бюджету України окремою бюджетною програмою кошти на виконання рішень Європейського суду з прав людини.

Президент України

В. ЮЩЕНКО

м. Київ, 23 лютого 2006 року N 3477-IV

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА “ХАРЧЕНКО ПРОТИ УКРАЇНИ”

(Заява № 40107/02)

РІШЕННЯ

10 лютого 2011 року

ОСТАТОЧНЕ

10 травня 2011 року

У справі “Харченко проти України”,
Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли:

Пеер Лоренцен (PeerLorenzen), *Голова*,

Карел Юнгвірт (KarelJungwiert),

Марк Віллігер (MarkVilliger),

Ізабель Берро-Лефевр (IsabelleBerro-Lefevre),

Мириана Лазарова-Трайковська (MirjanaLazarovaTrajkovska),

Ганна Юдківська (GannaYudkivska),

Джулія Лаффранк (JuliaLaffranque), *судді*,

та Клаудія Вестердік (ClaudiaWesterdiek), *Секретар секції*,

після обговорення за зачиненими дверима 18 січня 2011 року, виносить таке рішення, що було ухвалене того ж дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 40107/02), поданою проти України до Суду на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) громадянином України Леонідом Петровичем Харченком (далі – заявник) 23 жовтня 2002 року.

2. Заявник, якому було надано юридичну допомогу, був представлений паном С. В. Захаровим, юристом, який практикує в місті Києві. Уряд України (далі – Уряд) був представлений його Уповноваженим – п. Ю. Зайцевим з Міністерства юстиції.

3. 13 листопада 2006 року Суд оголосив заяву частково непринятною і вирішив повідомити Уряд про скарги стосовно умов тримання заявника під вартою та відсутності забезпечення його лікуванням і медичною допомогою (стаття 3), тривалості та законності його про-

довжуваного тримання під вартою (пункт 1(с) і пункт 3 статті 5), відсутності можливості оскаржити незаконність і тривалість тримання під вартою (пункт 4 статті 5), а також стосовно необґрунтованої тривалості кримінального провадження та відсутності ефективних засобів юридичного захисту у цьому зв'язку (пункт 1 статті 6 і стаття 13 Конвенції). Суд також вирішив розглядати заяву по суті одночасно з питанням щодо її прийнятності (пункт 3 статті 29).

ЩОДО ФАКТІВ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

4. Заявник народився в 1958 році та проживає у м. Києві.

A. Провадження у кримінальній справі заявника

5. 21 квітня 2000 року прокурор Ватутінського району м. Києва (далі – прокурор Ватутінського району) порушив справу за фактом розкрадання коштів підприємства Р. Спочатку заявник був свідком у справі.

6. 4 квітня 2001 року прокурор Ватутінського району порушив кримінальну справу за підозрою заявника в участі у вчиненні розкрадання.

7. 7 квітня 2001 року прокурор Ватутінського району санкціонував взяття заявника під варту, оскільки той підозрювався у вчиненні злочину, що карається позбавленням волі.

8. 17 травня 2001 року слідчий порушив ще одну кримінальну справу за підозрою заявника в участі у вчиненні розкрадання і об'єднав її з першою кримінальною справою щодо заявника.

9. 3 червня 2001 року той самий прокурор санкціонував продовження строку тримання заявника під вартою до 4 липня 2001 року.

10. Із 27 червня до 6 вересня 2001 року та 14 вересня 2001 року заявник і його захисник ознайомлювались з матеріалами кримінальної справи.

11. 14 вересня 2001 року заявникові було пред'явлено обвинувачення у вчиненні крадіжки.

12. 28 вересня 2001 року прокурор Ватутінського району затвердив обвинувальний висновок. Справу було направлено на розгляд по суті до Ватутінського районного суду м. Києва (далі – Ватутінський суд).

13. 26 вересня 2001 року захисник заявника подав до Ватутінського суду клопотання про негайне звільнення заявника.

14. 5 жовтня 2001 року Ватутінський суд одержав матеріали справи, і 12 жовтня 2001 року суддя Ватутінського суду К. провів попередній розгляд справи.

15. 15 жовтня 2001 року суддя К. виніс постанову про повернення кримінальної справи заявника на додаткове розслідування. Він також відхилив клопотання заявника від 26 вересня 2001 року про звільнення з-під варти, встановивши, що немає підстав для зміни запобіжного заходу, застосування якого санкціоновано прокурором. Зокрема, суд зазначив, що заявник тримається під вартою із 7 квітня 2001 року на підставі санкції прокурора з метою запобігання його спробам ухилитися від слідства і від явки до суду, перешкодити встановленню істини у кримінальній справі і продовжити злочинну діяльність, а також для забезпечення виконання процесуальних рішень у справах, у яких закон передбачає покарання у вигляді позбавлення волі понад три роки. При цьому строк тримання заявника під вартою встановлено не було.

16. 29 січня 2002 року Київський міський апеляційний суд (далі – апеляційний суд) скасував постанову від 15 жовтня 2001 року і повернув справу на розгляд по суті до Деснянського районного суду м. Києва (колишній Ватутінський районний суд, а після адміністративно-територіальних змін у м. Києві – Деснянський суд).

17. 4 березня 2002 року Деснянський суд провів попередній розгляд справи. Суд розглянув клопотання заявника про звільнення під заставу, але не знайшов підстав для його задоволення. Він також зазначив, що заявник тримається під вартою законно, оскільки триває провадження в порушеній щодо нього кримінальній справі.

18. 11 березня 2002 року захисник заявника звернувся до Деснянського суду з клопотанням про звільнення заявника з-під варти. Того самого дня клопотання було відхилено. Суд вирішив, що заявник може ухилитися від слідства і перешкодити здійсненню правосуддя, а також що з огляду на його вік, стан здоров'я, сімейний і матеріальний стан немає підстав для заміни тримання під вартою іншим запобіжним заходом. 14 березня 2002 року суд відхилив аналогічне клопотання заявника, пославшись на ті самі підстави і додавши, що при цьому також враховано серйозність пред'явлених заявникові обвинувачень.

4 і 19 квітня 2002 року суд відхилив з таких самих підстав ще два аналогічні клопотання заявника.

19. 29 квітня 2002 року Деснянський суд знову виніс постанову про повернення справи на додаткове розслідування. Суд також залишив заявника під вартою, зазначивши без додаткових пояснень, що немає підстав для зміни цього запобіжного заходу. При цьому строк тримання заявника під вартою встановлено не було.

20. 23 липня 2002 року апеляційний суд скасував зазначену постанову і повернув справу на новий розгляд по суті. Суд також зазначив, що він не має законних підстав ухвалювати рішення щодо клопотання заявника про звільнення з-під варти, і зауважив, що висновки суду першої інстанції з цього приводу є законними, обґрунтованими і відповідають матеріалам справи. Тому суд залишив запобіжний захід без змін.

21. У серпні 2002 року апеляційний суд вказав Деснянському суду на необхідність передати кримінальну справу на розгляд до Голосіївського районного суду м. Києва (далі – Голосіївський суд).

22. 28 серпня 2002 року Голосіївський суд признав слухання справи по суті на 13 вересня 2002 року.

23. 14 жовтня 2002 року суддею Ч. було продовжено розгляд справи по суті та повідомлено захисника заявника про те, що суддя вирішила не повертати справу на додаткове розслідування. Суд також відхилив клопотання заявника про звільнення з-під варти, пославшись на те, що він може ухилитися від слідства та перешкоджати здійсненню правосуддя.

24. 17 жовтня 2002 року захисник заявника заявив відвід судді Ч.

25. 24 грудня 2002 року суддя Голосіївського суду Ч. вирішила повернути справу на додаткове розслідування. Вона також вирішила, що немає підстав для зміни запобіжного заходу, обраного заявникові.

26. 13 березня 2003 року апеляційний суд скасував постанову від 24 грудня 2002 року і повернув справу до Голосіївського суду для розгляду по суті. Суд знову постановив залишити заявника під вартою, мотивуючи це тим, що йому пред'явлено обвинувачення у тяжких злочинах, які караються позбавленням волі.

27. 13 травня 2003 року Голосіївський суд виніс постанову про повернення справи прокуророві Ватутінського району на додаткове розслідування. Він також постановив залишити заявника під вартою,

не навівши для цього конкретних підстав. Суд відмовив у задоволенні клопотання заявника про закриття справи.

28. 28 липня 2003 року Верховний Суд України залишив без руху клопотання заявника про перегляд в порядку виключного провадження постанови про відмову в закритті справи, оскільки заявник не дотримався процесуальних вимог.

29. 4 серпня 2003 року прокурор Деснянського району звільнив заявника з-під варти. Заявник дав підписку про невиїзд.

30. 30 серпня 2003 року захисник заявника безуспішно звертався до прокуратури з клопотанням про застосування амністії до заявника з огляду на характер пред'явлених йому обвинувачень та незадовільний стан його здоров'я.

31. 24 жовтня 2003 року розслідування зупинили, оскільки один із обвинувачених перебував у розшуку.

32. 30 грудня 2003 року слідчий прокуратури Деснянського району, залишивши лише два з пред'явлених заявникові обвинувачень, закриття кримінальну справу щодо нього в частині решти обвинувачень за недоведеністю його участі у вчиненні злочину. Кримінальну справу за обвинуваченнями, які залишились, було передано до Деснянського районного управління ГУ МВС України в м. Києві.

33. 18 вересня 2004 року слідчий Деснянського РУ ГУ МВС України в м. Києві закриття кримінальну справу за обвинуваченням заявника у решті обвинувачень за відсутністю доказів, які вказують на наявність в його діях складу злочину, і порушив кримінальну справу за фактом вчинення злочинів невідомою особою. Очевидно, цю постанову було помилково датовано 18 вересня 2003 року замість 18 вересня 2004 року. Наступного дня провадження у кримінальній справі було зупинено у зв'язку з неможливістю встановлення особи, підозрюваної у вчиненні злочину.

В. Умови тримання під вартою

34. З 20 квітня 2001 року до 4 серпня 2003 року заявник тримався в Київському СІЗО № 13 – установі для тримання осіб під вартою, в якій, за твердженнями заявника, були неналежні умови та незадовільне медичне лікування.

35. За інформацією Уряду, у зазначеній установі заявника тримали в таких камерах:

- камера № 30, площею дев'ять квадратних метрів, розрахована на трьох ув'язнених;
- камера № 64, площею 52,36 кв. м, розрахована на двадцять ув'язнених;
- камера № 66, площею 53,07 кв. м, розрахована на двадцять одного ув'язненого;
- камера № 68, площею 61,19 кв. м, розрахована на двадцять чотири ув'язнених;
- камера № 72, площею 10,21 кв. м, розрахована на чотирьох ув'язнених;
- камера № 76, площею 9,92 кв. м, розрахована на трьох ув'язнених;
- камера № 116, площею 10 кв. м, розрахована на чотирьох ув'язнених;
- камера № 117, площею 9,96 кв. м, розрахована на трьох ув'язнених;
- камера № 128, площею 15,95 кв. м, розрахована на шістьох ув'язнених;
- камера № 195, площею 22,44 кв. м, розрахована на вісьмох ув'язнених;
- камера № 258, площею 23,38 кв. м, розрахована на п'ятьох ув'язнених;
- камера № 263, площею 24,9 кв. м, розрахована на шістьох ув'язнених;
- камера № 326, площею 12,9 кв. м, розрахована на п'ятьох ув'язнених;
- камера № 328, площею 12,9 кв. м, розрахована на п'ятьох ув'язнених;
- камера № 333, площею 12,9 кв. м, розрахована на вісьмох ув'язнених;
- камера № 336, площею 12,9 кв. м, розрахована на п'ятьох ув'язнених.

Усі камери були обладнані постійно функціонуючими системами подачі холодної води, мали природне і штучне освітлення, відокремлений туалет і вентиляцію. Кількість осіб, які трималися в камері, не перевищувала кількості наявних у ній місць.

36. За твердженням заявника, його не тримали в камерах №№ 333 і 336. Камери №№ 64, 66 і 68 мали по 40 ліжок. У камері 72,

площа якої становила 9 кв. м, взимку було вогко і дуже холодно. У цій камері він провів загалом близько 18 місяців. У камері 195, яка мала дуже погану вентиляцію, він провів загалом близько шести місяців.

С. Медична допомога під час тримання під вартою

37. За інформацією Уряду, прибувши 20 квітня 2001 року до СІЗО, заявник пройшов повний медичний огляд. Він не скаржився на стан здоров'я, а у зв'язку з наявними у нього хронічними захворюваннями його було взято на диспансерний облік.

38. 16 листопада 2001 року, 24 квітня 2002 року і 15 квітня 2003 року заявник проходив регулярні медичні обстеження, включаючи рентгенівське. За результатами обстеження проблем з легенями виявлено не було.

39. Згідно з медичною довідкою, виданою 6 грудня 2001 року, заявник мав легку форму діабету і потребував спеціальної дієти, але не лікування.

40. Згідно з медичною довідкою, виданою 10 липня 2002 року, заявникові діагностували ішемічну хворобу серця, наявність стенокардії і діабету.

41. 15 січня 2003 року заявника оглянув кардіолог, який виявив у нього ішемічну хворобу серця і стенокардію.

42. 27 січня 2003 року заявник попросив надати йому медичну допомогу, поскаржившись на біль у грудях і запаморочення. За результатами медичного обстеження було вирішено помістити заявника в медичну частину СІЗО. З 28 січня 2003 року заявник перебував на лікуванні в медичній частині СІЗО з діагнозом нейроциркуляторної дистонії та шийного остеохондрозу. Заявникові призначали кілька різних видів лікування. Раз на три дні його оглядав лікар-терапевт. 29 січня 2003 року він пройшов огляд у кардіолога, який встановив відсутність у заявника проблем із серцем. 30 січня 2003 року заявника оглянув невропатолог. 11 березня 2003 року заявника виписали з медичної частини СІЗО в задовільному стані здоров'я. Після цього лікування і до звільнення з-під варти заявник не звертався до лікарів зі скаргами на проблеми зі здоров'ям.

43. Звільнившись, заявник пройшов курс лікування із 7 до 27 серпня 2003 року в лікарні № 15 м. Києва у зв'язку з аритмогенною кардіоміопатією і миготливою аритмією.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

44. Згідно зі статтею 253 Кримінально-процесуального кодексу, прийнявши рішення про призначення справи до судового розгляду, суддя вирішує, зокрема, питання про зміну, скасування чи обрання запобіжного заходу. Інші положення національного законодавства, які мають стосунок до справи, стисло викладено в рішеннях Суду по справах “*Невмержицький проти України*” (*Nevmerzhitsky v. Ukraine*, № 54825/00, пп. 53–61, *ЕСЧР* 2005-II (витяги)) і “*Шалімов проти України*” (*Shalimov v. Ukraine*, № 20808/02, пп. 39–42, від 4 березня 2010 року).

ЩОДО ПРАВА

I. РАМКИ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ

45. У відповідь на зауваження Уряду заявник подав нові скарги за статтею 3 Конвенції, стверджуючи, що умови тримання під вартою у відділі міліції до переведення його до СІЗО, а також умови його тримання в будинку суду, коли проводились судові засідання, були незадовільними. Суд зазначає, що ці нові скарги, які були подані пізніше, не є уточненням первісних скарг заявника, стосовно яких сторони вже надали свої зауваження. Тому Суд вважає, що зараз недоцільно розглядати ці питання окремо (див. рішення у справі “*Вітрук проти України*” (*Vitruk v. Ukraine*), № 26127/03, п. 49, від 16 вересня 2010 року).

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

46. Заявник скаржився, що його було піддано нелюдському і такому, що принижує гідність, поводженню, оскільки його тримали під вартою, незважаючи на наявність у нього низки хронічних захворювань. Крім того, він скаржився на умови тримання під вартою, а також на відсутність належного лікування та медичної допомоги під час ув’язнення, посилаючись на статтю 3 Конвенції, яка передбачає:

“Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню”.

A. Переповненість камер і побутові умови тримання під вартою

1. Щодо прийнятності

47. Уряд доводив, що скарги заявника неконкретні й не містять детальної інформації про умови ув’язнення. Уряд стверджував, що умови

тримання під вартою відповідали санітарним нормам, харчування було належним і не було випадків, коли в камерах перебувала надмірна кількість ув'язнених.

48. Заявник не погодився. Він скаржився на переповненість камер, неналежну вентиляцію і неадекватне опалення в холодну погоду.

49. Суд вважає, що ця скарга не є явно необгрунтованою у значенні пункту 3(а) статті 35 Конвенції. Він також зазначає, що вона не є неприйнятною з інших підстав. Отже, вона оголошується прийнятною.

2. Щодо сумі

50. Суд зауважує, що згідно з його прецедентною практикою, погане поводження підпадає під дію статті 3 Конвенції лише у разі, якщо досягнуто певного мінімального рівня жорстокості. Оцінка такого мінімального рівня жорстокості є відносною; вона залежить від усіх обставин справи, таких як тривалість поводження, його фізичні та психічні наслідки, а в деяких випадках мають враховуватися також стать, вік і стан здоров'я потерпілого (див., серед інших джерел, рішення у справі “Ірландія проти Сполученого Королівства” (*Ireland v. the United Kingdom*), від 18 січня 1978 року, п. 162, серія А, № 25). Крім того, вирішуючи, чи є поводження таким, що “принижує гідність”, у розумінні статті 3, Суд братиме до уваги, чи було його метою принизити і зневажити відповідну особу і чи його наслідки вплинули несприятливо на її особистість у спосіб, несумісний із гарантіями статті 3. Навіть відсутність такої мети не може переконливо виключити констатацію порушення цього положення (див. рішення у справах “Пірс проти Греції” (*Peers v. Greece*), № 28524/95, пп. 67–68 і 74, ЄСПЛ 2001-III, і “Валашинас проти Литви” (*Valasinas v. Lithuania*), № 44558/98, п. 101, ЄСПЛ 2001-VIII).

51. Суд послідовно наголошував, що йдеться про страждання і приниження, рівень яких у будь-якому разі перевищує той рівень страждань і приниження, який є невід'ємним складником певної форми легітимного поводження чи покарання. Заходи, які позбавляють особу свободи, часто можуть містити такий складник. Зазначене положення покладає на державу обов'язок забезпечувати те, щоб умови тримання особи під вартою відповідали принципу поваги до людської гідності, щоб характер і спосіб застосування такого заходу не піддавали її стресу

чи випробуванням, інтенсивність яких перевищує той неминучий рівень страждань, що завжди є невід'ємним складником тримання під вартою, і щоб з урахуванням практичних вимог ув'язнення належним чином забезпечувалися охорона здоров'я такої особи та її благополуччя (див. рішення у справі “Калашиников проти Росії” (*Kalashnikov v. Russia*), № 47095/99, п. 95, ECHR 2002-VI).

52. У справі, що розглядається, сторони навели різні цифри щодо розміру житлової площі, яка надавалася для одного ув'язненого під час тримання заявника під вартою в Київському СІЗО. Як свідчать дані Уряду, у більшій кількості камер, в яких тримали заявника, на кожного ув'язненого в середньому припадало від 2,55 до 4,67 кв. м. житлової площі. Але, за твердженням заявника, розмір житлової площі під час його ув'язнення становив лише одну третину від названого Урядом.

53. Суд зазначає, що Уряд не надав доказів підтвердження свого розрахунку житлової площі на одного ув'язненого в Київському СІЗО, незважаючи на наявність в його розпорядженні відповідної інформації та доказів. У будь-якому разі, з точки зору усталеної практики Суду з цього питання та відповідних стандартів Європейського комітету із запобігання катуванню і нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню і покаранню (їх наведено, наприклад, у згаданому вище рішенні у справі *Калашикова*, п. 97, та у справі “*Мельник проти України*” (*Melnik v. Ukraine*), № 72286/01, п. 47, від 28 березня 2006 року), навіть цифри, наведені Урядом, свідчать про те, що заявника тримали в переповнених камерах.

54. Суд також зазначає, що Уряд нічим не підтвердив свої аргументи щодо належного функціонування вентиляційної системи. За цих обставин Суд схильний віддати перевагу версії заявника з цього питання (див. рішення у справі “*Ахмет Озкан та інші проти Туреччини*” (*Ahmet Ozkan and Others v. Turkey*), № 21689/93, п. 426, від 6 квітня 2004 року). Отже, Суд визнає, що на додаток до переповненості камер, у яких заявника тримали протягом двох років, трьох місяців і п'ятнадцяти днів, умови тримання його під вартою погіршувала і неналежна вентиляція. Це підтверджується також висновком, якого Суд дійшов у справі *Коваля* (див. рішення у справі “*Коваль проти України*” (*Koval v. Ukraine*), № 65550/01, п. 76, від 19 жовтня 2006 року) стосовно цієї самої установи досудового тримання під вартою.

55. Наведені вище міркування Суд визнає достатніми для висновку про те, що побутові умови тримання заявника в Київському СІЗО № 13 становили таке, що принижує гідність, поводження на порушення статті 3 Конвенції.

В. Відсутність медичної допомоги для заявника

56. Уряд доводив, що медична допомога для заявника була адекватною. Він проходив регулярні медичні огляди, і на його скарги щодо стану здоров'я реагували належним чином.

57. Заявник вважав, що медична допомога була неналежною. Він стверджував, що під час тримання під вартою у нього стався серцевий напад, але він не отримав ніякого лікування. Він також зазначив, що в січні 2003 року кардіолог дав два суперечливі висновки щодо його проблем із серцем (див. пункти 41 і 42 вище). Він також вважав, що одну з медичних довідок було підроблено, оскільки біометричні дані в ній були неправильними. Крім того, хоч адміністрація СІЗО й госпіталізувала його, те, що у нього є проблеми із серцем, визнано не було. Заявник також вказав на той факт, що через незадовільні умови тримання під вартою він після свого звільнення проходив стаціонарне лікування у зв'язку з хворобою серця.

58. Суд зазначає, що стаття 3 покладає на державу обов'язок дбати про фізичне благополуччя осіб, яких позбавлено свободи. Суд погоджується з тим, що якість медичної допомоги в закладах охорони здоров'я пенітенціарних установ, можливо, не завжди такого ж рівня, як та, що надається в найкращих установах загального медичного обслуговування. Однак держава повинна забезпечити належну охорону здоров'я та благополуччя осіб, узятих під варту, зокрема, шляхом забезпечення їм необхідної медичної допомоги (див. рішення у справах *“Кудла проти Польщі”* (*Kudla v. Poland*) [GC], № 30210/96, п. 94, ECHR 2000-XI, і *“Гуртадо проти Швейцарії”* (*Hurtado v. Switzerland*) від 28 січня 1994 року, серія А, № 280-А).

59. Лише той факт, що ув'язненого оглянув лікар і призначив певне лікування, не може автоматично привести до висновку, що медична допомога була адекватною (див. рішення у справі *“Гумматов проти Азербайджану”* (*Hummatov v. Azerbaijan*), №№ 9852/03 і 13413/04, п. 116, від 29 листопада 2007 року). Органи влади повинні також забезпечити всебічний облік даних про стан здоров'я ув'язненого та про лікування, яке він отримував під час тримання його під вартою (див., наприклад,

рішення у справі “Худобін проти Росії” (*Chudobin v. Russia*), № 59696/00, п. 83, *ECtHR* 2006-ХІІ (витяги)), а також, коли цього вимагає медичний стан, забезпечити регулярний і систематичний нагляд поряд із комплексною стратегією лікування, мета якої полягає не лише в реагуванні на симптоматичному рівні, а й у подоланні наявних в ув’язненого хвороб або недопущенні їх загострення (див. згадане вище рішення у справі *Гумматова*, пп. 109, 114; рішення у справах “*Сарбан проти Молдови*” (*Sarban v. Moldova*), № 3456/05, п. 79, від 4 жовтня 2005 року, і “*Попов проти Росії*” (*Popov v. Russia*), № 26853/04, п. 211, від 13 липня 2006 року).

60. У справі, що розглядається, Суд зважає на те, що заявників діагностували хворобу серця 15 січня 2003 року, а 28 січня 2003 року його госпіталізували у зв’язку з болем у грудях. Діагноз, який йому встановили пізніше, не був пов’язаний із хворобою серця. Суд не може визначати, котрий із зазначених діагнозів був правильним і чи відповідали дійсності твердження заявника про те, що органи влади не визнавали наявності у нього хвороби серця під час його перебування в медичній частині СІЗО. Зважаючи на ці обставини, Суд буде аналізувати, чи було лікування заявника адекватним стану його здоров’я. У цьому зв’язку Суд зауважує, що заявника помістили в медичну частину СІЗО наступного дня після того, як він поскаржився на біль у грудях. Йому призначили лікування і його регулярно оглядав лікар. 11 березня 2003 року його виписали в задовільному стані здоров’я, і до звільнення із СІЗО, яке відбулося приблизно через п’ять місяців, він не звертався зі скаргами на здоров’я. Цей останній факт заявник не заперечував. Крім того, його госпіталізація в серпні 2003 року після звільнення з-під варти не видається такою, що мала будь-який причинний зв’язок з лікуванням у січні – березні 2003 року. Його твердження про те, що у нього стався серцевий напад, не підтверджено належною детальною інформацією, в тому числі не наведено дату, коли це сталося. Нарешті, стан його здоров’я не видається настільки незадовільним, щоб його можна було вважати несумісним із триманням під вартою.

61. З огляду на викладене вище, Суд вважає, що ця частина заяви належним чином не викладена і не обґрунтована заявником (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі “*Віслогузов проти України*” (*Visloguzov v. Ukraine*), № 32362/02, п. 49, від 20 травня 2010 року). Тому, відповідно до пунктів 3(а) і 4 статті 35 Конвенції вона підлягає відхиленню як явно необґрунтована.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

62. Заявник стверджував, що тримання його під вартою було незаконним і що його загальна тривалість була необґрунтованою. Він посилався на пункт 1(с) і пункт 3 статті 5 Конвенції. Посилаючись на пункт 1 статті 6 і статтю 13 Конвенції, заявник також скаржився на відсутність ефективних засобів юридичного захисту стосовно його скарг на тримання під вартою. Останню скаргу Суд вирішив дослідити за пунктом 4 статті 5 Конвенції. Відповідні положення статті 5 передбачають:

Стаття 5

“1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

...

с) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;

...

3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту “с” пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед судьєю чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з’явитися на судове засідання.

4. Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним...”

A. Щодо прийнятності

63. Суд вважає, що ці скарги не є явно необґрунтованими у значенні пункту 3(а) статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що вони не є неприйнятними з будь-яких інших підстав. Отже, вони оголошуються прийнятними.

В. Щодо суті

1. Пункт 1(с) статті 5

64. Заявник вважав його тримання під вартою незаконним.

65. Уряд доводив, що тримання заявника під вартою було законним. З самого початку заявника тримали під вартою на підставі санкції прокурора. Прокурору надавалось таке повноваження за вказаних обставин і вищезазначена процесуальна дія охоплювалася застереженням, яке Україна зробила стосовно пункту 1(с) статті 5 Конвенції згідно зі статтею 57 Конвенції з метою збереження чинної на той час процедури затримання та взяття під варту до 29 червня 2001 року. Уряд також зазначив, що національні суди неодноразово перевіряли і підтверджували законність тримання заявника під вартою. Уряд повідомив, що з огляду на те, що заявник не з'явився на допит як свідок у справі ще до свого затримання, національні органи враховували ризик ухилення заявника від слідства і серйозність пред'явлених йому обвинувачень.

66. Суд зазначає, що досудове ув'язнення заявника можна поділити на три періоди. Перший період, протягом якого заявника тримали під вартою на підставі відповідних санкцій прокурорів, тривав з моменту затримання заявника 4 квітня до 4 липня 2001 року, коли закінчився строк, на який в останній раз тримання під вартою було продовжено за санкцією прокурора (див. пункт 9 вище). Другий період, протягом якого заявника тримали під вартою за відсутності відповідного рішення, тривав із 4 липня до 15 жовтня 2001 року, коли суддя постановив обрати заявникові запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Нарешті, третій період, протягом якого заявника тримали під вартою на підставі зазначеної вище постанови суду від 15 жовтня 2001 року та кількох наступних судових постанов, тривав із 15 жовтня 2001 року до звільнення заявника з-під варті 4 серпня 2003 року.

а) Законність тримання заявника під вартою з 4 квітня до 4 липня 2001 року

67. Суд зазначає, що взяття заявника під варту з самого початку було санкціоноване прокурором Ватутінського району 7 квітня 2001 року. Ув'язнення за такою процедурою охоплювалось застереженням, яке Україна зробила стосовно пункту 1(с) статті 5 Конвенції згідно зі статтею 57 Конвенції з метою збереження чинної на той час процедури

затримання і тримання під вартою до 29 червня 2001 року. Суд поси-
лається на свої висновки у справі *Невмержицького* стосовно того,
що відповідно до застереження Україна не мала обов'язку за Конвенцією
гарантувати, що затримання таких осіб, як заявник, і взяття їх під варту
здійснюватимуться на підставі відповідної постанови судді. Однак
у згаданій вище справі Суд також визнав, що застереження не поши-
рюється на випадки, коли йдеться про продовження строку тримання
під вартою (див. згадане вище рішення у справі *“Невмержицький
проти України”*, пп. 112–114).

68. Відповідний прокурор один раз продовжив строк тримання
заявника під вартою на один місяць. Той самий прокурор 3 червня
2001 року дав санкцію на продовження строку тримання заявника під
вартою на період з 4 червня до 4 липня 2001 року.

69. Суд зазначає, що стосовно продовження строку тримання
заявника під вартою з 4 червня до 4 липня 2001 року жодне судове
рішення не ухвалювалося. Продовження строку тримання заявника під
вартою було санкціоновано прокурором, який був стороною у справі
і якого не можна в даному випадку вважати “незалежною посадовою
особою, якій закон надає право здійснювати судову владу” (див.
рішення у справі *“Merit проти України”* (*Merit v. Ukraine*), № 66561/01,
п. 63, від 30 березня 2004 року). Зважаючи на ці обставини, Суд дохо-
дить висновку, що продовження строку тримання заявника під вартою
з 4 червня до 4 липня 2001 року не було законним у значенні пункту
1(с) статті 5 Конвенції. Отже, немає необхідності розглядати питання
про дотримання національного закону протягом частини зазначеного
періоду, тобто з 29 червня до 4 липня 2001 року, коли набрали чинності
відповідні зміни до Кримінально-процесуального кодексу України (далі –
КПК України).

*b) Законність тримання заявника під вартою з 4 липня до
15 жовтня 2001 року*

70. Суд зазначає, що стаття 156 КПК України в редакції, чинній
на той час, не вимагала винесення рішення для обґрунтування тримання
особи під вартою під час ознайомлення з матеріалами справи. У справі,
що розглядається, строк тримання заявника під вартою, останнього разу
продовжений за санкцією прокурора, сплив 4 липня 2001 року. З 4 липня
до 15 жовтня 2001 року у період, коли він ознайомлювався з матеріалами

справи, а також коли слідчі органи завершували підготовку обвинувального висновку і справа передавалась на розгляд суду, заявник залишався під вартою за відсутності відповідного рішення щодо його ув'язнення.

71. У кількох справах Суд уже розглядав практику тримання обвинувачених під вартою виключно на підставі того, що обвинувальний висновок подано до суду першої інстанції, і визнав порушення пункту 1 статті 5 Конвенції. Суд уже наголошував, що практика тримання обвинувачених під вартою без конкретного юридичного підґрунтя або за відсутності чітких норм, які б регулювали такі питання, в результаті може призвести до позбавлення осіб свободи протягом необмеженого часу без відповідного дозволу суду і, відповідно, є несумісною з принципом юридичної визначеності та принципом захисту від свавілля, які червоною ниткою проходять через Конвенцію і принцип верховенства права (див. рішення у справі “Слоєв проти України” (*Yeloyev v. Ukraine*), № 17283/02, п. 50, від 6 листопада 2008 року).

72. Отже, тримання заявника під вартою у період з 4 липня до 15 жовтня 2001 року не було у відповідності до пункту 1 статті 5 Конвенції.

с) Законність тримання заявника під вартою з 15 жовтня 2001 року до 4 серпня 2003 року

73. Суд також зауважує, що згідно зі статтею 253 КПК України національний суд, віддаючи особу до суду, зобов'язаний вирішити питання про зміну, скасування чи обрання запобіжного заходу. Не вбачається, що від суду вимагається умотивовувати своє рішення про подовження строку тримання обвинуваченого під вартою та встановлювати строк, на який особа має залишатися під вартою.

74. Суд вважає, що відсутність чітко сформульованих положень, які б визначали, чи можливо належним чином продовжити (якщо так, то за яких умов) застосування на стадії судового слідства запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, обраного на визначений період на стадії досудового слідства, не відповідає критерію “передбачуваності закону” для цілей пункту 1 статті 5 Конвенції. Суд також повторює, що практика, яка виникла у зв'язку із законодавчою прогалиною і яка допускає можливість тримання особи під вартою протягом необмеженого і непередбачуваного строку за обставин, коли таке

тримання під вартою не передбачається ні конкретним положенням законодавства, ні судовим рішенням, сама по собі суперечить принципу юридичної визначеності, який випливає з Конвенції і який є одним з основних елементів верховенства права (див. рішення у справах “*Барановський проти Польщі*” (*Baranowski v. Poland*), № 28358/95, пп. 55–56, *ECHR* 2000-III, “*Кавка проти Польщі*” (*Kawka v. Poland*), № 25874/94, п. 51, від 9 січня 2001 року, та “*Фельдман проти України*” (*Feldman v. Ukraine*), №№ 76556/01 і 38779/04, п. 73, від 8 квітня 2010 року).

75. Суд зауважує, що хоча 15 жовтня 2001 року суд залишив без змін обраний заявникові запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, він не встановив, на який строк продовжується ув’язнення заявника, і не вмотивував свого рішення (див. пункт 15 вище). Через це заявник залишився у стані невизначеності щодо підстав тримання його під вартою після зазначеної дати. У цьому зв’язку Суд повторює, що відсутність підстав в судових рішеннях щодо тримання під вартою протягом тривалого часу не відповідає принципу захисту від свавілля, закріпленому в пункті 1 статті 5 (див. рішення у справі “*Соловей і Зозуля проти України*” (*Solovey and Zozulya v. Ukraine*), №№ 40774/02 і 4048/03, п. 76, від 27 листопада 2008 року). Беручи до уваги ці обставини, Суд вважає, що постанова Ватутінського суду від 15 жовтня 2001 року не надала заявникові адекватний захист від свавілля, який є невід’ємним елементом “законності” тримання під вартою у значенні пункту 1 статті 5 Конвенції, і тому тримання заявника під вартою після 15 жовтня 2001 року так само не відповідало пункту 1 статті 5 Конвенції.

76. Отже, мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

2. Пункт 3 статті 5

77. Заявник вважав, що його досудове ув’язнення було нерозумно тривалим.

78. Уряд наполягав, що національні органи мали підстави для тримання заявника під вартою, оскільки він підозрювався у вчиненні тяжкого злочину, неодноразово не з’являвся на виклик слідчого і міг ухилитися від суду та перешкоджати слідству. Уряд вважав, що національні органи проводили розслідування з належною сумлінністю, враховуючи складність справи та кількість слідчих дій, які необхідно було провести. Уряд також вказував на те, що два місяці і десять днів заявник тримався під вартою, оскільки протягом цього періоду він ознайомлювався з матеріалами справи.

79. Суд нагадує, що питання про те, чи є тривалість тримання під вартою обґрунтованою, не можна вирішувати абстрактно. Воно має вирішуватися в кожній справі з урахуванням конкретних обставин, підстав, якими національні органи мотивували свої рішення, та належно задокументованих фактів, на які посилався заявник у своїх клопотаннях про звільнення з-під варти. Таке, що продовжується, тримання під вартою може бути виправданим у тій чи іншій справі лише за наявності специфічних ознак того, що цього вимагають істинні вимоги публічного інтересу, які, незважаючи на існування презумпції невинуватості, переважують правило поваги до особистої свободи (див., серед інших джерел, рішення у справі “*Labita проти Італії*” (*Labita v. Italy*), [GC], № 26772/95, п. 153, ЄСПЛ 2000-IV).

80. Суд зазначає, що досудове ув'язнення заявника тривало два роки і чотири місяці. Він зауважує, що у першій постанові про взяття заявника під варту вказувалося на серйозність обвинувачень стосовно заявника та на ризик його ухилення від слідства. Надалі прокурори і суди, продовжуючи строк тримання заявника під вартою, не наводили підстави своїх рішень, а лише посилалися на відповідність раніше обраного запобіжного заходу. Проте згідно з пунктом 3 статті 5 після спливу певного часу саме тільки існування обґрунтованої підозри перестає бути підставою для позбавлення свободи і судові органи зобов'язані навести інші підстави для продовжуваного тримання під вартою. До того ж такі підстави мають бути чітко зазначені національними судами (див. згадане вище рішення у справі “*Слов проти України*”, п. 60). Однак у справі, що розглядається, таких підстав суди не наводили. Крім того, національні органи жодного разу не розглядали можливість обрання іншого запобіжного заходу, альтернативного триманню під вартою.

81. Наведені вище міркування Суд вважає достатніми для висновку про те, що мало місце порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.

3. Пункт 4 статті 5

82. Заявник скаржився на відсутність перегляду питання щодо тримання під вартою під час судового розгляду.

83. Уряд повідомив, що клопотання заявника про звільнення з-під варти були розглянуті 12 жовтня 2001 року, 29 січня, 28 лютого, 4, 11 і 14 березня, 19 і 29 квітня, 23 липня, 14 жовтня і 24 грудня 2002 року,

а також 13 березня 2003 року. Беручи до уваги серйозність обвинувачень та ризик ухилення від слідства, національні суди відмовляли в задоволенні цих клопотань. Уряд зазначив, що безуспішність спроб заявника домогтися свого звільнення не означає, що ці національні засоби юридичного захисту неефективні. Уряд вважав, що заявник та його захисник мали можливість оскаржити законність тримання заявника під вартою і скористалися нею. Уряд дійшов висновку, що порушення пункту 4 статті 5 не було.

84. Суд нагадує, що пункт 4 статті 5 Конвенції передбачає право осіб, яких затримано або взято під варту, на перегляд процесуальних і матеріально-правових умов, які з точки зору Конвенції є суттєвими для забезпечення “законності” позбавлення їх свободи. Це означає, що компетентний суд має перевірити не лише дотримання процесуальних вимог національного законодавства, а й обґрунтованість підозри, на підставі якої здійснено затримання, та легітимність мети, з якою особу затримано і потім взято під варту (див. рішення у справі “*Буткявічюс проти Литви*” (*Butkevicius v. Lithuania*), № 48297/99, п. 43, ЄСПЛ 2002-II (витяги)).

85. Суд зазначає, що, як свідчать обставини справи, яка розглядається, питання законності тримання заявника під вартою неодноразово розглядалось національними судами. Проте судові рішення щодо тримання заявника під вартою не повністю задовольняють вимоги пункту 4 статті 5. Відповідні рішення для тримання заявника під вартою повторювали типовий набір підстав без дослідження їх належності у світлі обставин конкретної ситуації заявника (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі “*Белевітський проти Росії*” (*Belevitskiy v. Russia*), № 72967/01, пп. 111–112, від 1 березня 2007 року).

86. Суд далі зазначає, що клопотання заявника від 26 вересня 2001 року про звільнення з-під варти було розглянуте судом лише 15 жовтня 2001 року, що не відповідає вимозі судового розгляду без зволікань. Як свідчать матеріали справи, зазначене клопотання було подано ще до того, як матеріали кримінальної справи були передані до суду. Матеріали справи передавалися до суду протягом дев’яти днів. Суду знадобилося сім днів, щоб провести попередній розгляд справи, і ще три дні – щоб прийняти рішення щодо клопотання заявника (див. пункти 13–15 вище). Видається, що швидкість розгляду питання законності тримання заявника під вартою залежала від дати судового

засідання в його справі, що за обставин цієї справи було на шкоду інтересам заявника і є проблемою, яка постійно виявляється у справах проти України (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі “Сергій Волошок проти України” (*Sergey Volosyuk v. Ukraine*), № 1291/03, п. 57, від 12 березня 2009 року) через відсутність чітких і передбачуваних положень, які б на стадії судового розгляду забезпечували процедуру, сумісну з вимогами пункту 4 статті 5 Конвенції під час стадії судового розгляду (див. рішення у справі “Молодорич проти України” (*Molodorych v. Ukraine*), № 2161/02, п. 108, від 28 жовтня 2010 року, не остаточне).

87. Тому Суд вважає, що мало місце порушення пункту 4 статті 5 Конвенції.

IV. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 ТА СТАТТІ 13 КОНВЕНЦІЇ

88. Посилаючись на пункт 1 статті 6, заявник скаржився на необгрунтовану тривалість провадження в його кримінальній справі, а також на відсутність у нього ефективних засобів юридичного захисту щодо цієї тривалості, що суперечить статті 13 Конвенції. Відповідні положення цих статей передбачають:

Пункт 1 статті 6

“Кожен має право на справедливий ... розгляд його справи ... судом, ..., який ... встановить обгрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення...”

Стаття 13

“Кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження”.

89. Уряд не погодився з цими твердженнями. Він зазначив, що провадження у справі було закінчено 30 грудня 2003 року.

90. Заявник стверджував, що згідно з останньою інформацією, яку він одержав у травні 2007 року, провадження у кримінальній справі на той момент ще тривало.

91. Суд зазначає, що провадження у кримінальній справі щодо розкрадання майна було розпочато 21 квітня 2000 року і, як видається,

у вересні 2004 року його було зупинено на невизначений строк. Однак Суд зауважує, що заявник був підозрюваним у зазначеній вище справі, починаючи з 4 квітня 2001 року. 30 грудня 2003 року і 18 вересня 2004 року кримінальні справи, які було порушено саме за обвинуваченням заявника, було закрито з реабілітуючих підстав і подальше провадження здійснювалося у справі щодо невстановленої особи. Суд не переконаний в тому, що подальше провадження у справі мало якийсь стосунок до прав заявника за статтею 6 Конвенції після 18 вересня 2004 року. Тому Суд вважає, що розгляду підлягає період, який тривав з 4 квітня 2001 року і закінчився щонайпізніше 18 вересня 2004 року. Отже, його тривалість становила три роки, п'ять місяців і шістнадцять днів, протягом яких проводилось слідство в суді однієї інстанції.

92. Суд повторює, що, оцінюючи розумність тривалості відповідного провадження, необхідно враховувати конкретні обставини справи та критерії, які Суд визначив у своїй практиці, зокрема складність справи і поведінку заявника та відповідних державних органів, а також значущість провадження для заявника (див., наприклад, рішення у справі *“Кудла проти Польщі”* (*Kudla v. Poland*), [GC], № 30210/96, п. 124, *ECHR* 2000-XI).

93. Суд зазначає, що протягом провадження, що розглядається, справу кілька разів повертали на додаткове розслідування. Водночас і справа, і апеляційні скарги заявника розглядалися в усіх національних судах без зволікань, які могли б становити порушення вимоги “розумного строку”, встановленої пунктом 1 статті 6 Конвенції.

94. Взявши до уваги всі обставини, Суд доходить висновку, що у цій справі загальна тривалість провадження не була надмірною і її не можна вважати нерозумною (див., наприклад, ухвалу у справі *“Шавров проти України”* (*Shavrov v. Ukraine*), № 11098/03, від 11 березня 2008 року, та згадане вище рішення у справі *“Соловей і Зозуля проти України”*, пп. 89–90).

95. Отже, ця скарга за пунктом 1 статті 6 є явно необґрунтованою. За відсутності небезпідставної скарги за статтею 6 Конвенції від Суду не вимагається з'ясування, чи існували ефективні засоби юридичного захисту щодо згаданих вище скарг, як цього вимагає стаття 13. Отже, ця частина заяви відхиляється відповідно до пунктів 3(а) і 4 статті 35 Конвенції.

V. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 46 КОНВЕНЦІЇ

96. Перед тим як розглянути вимоги стосовно справедливої сатисфакції, подані заявником на підставі статті 41 Конвенції, Суд, з огляду на обставини справи, вважає за необхідне визначити, які наслідки для держави-відповідача можуть впливати із статті 46 Конвенції. Стаття 46 Конвенції передбачає:

“1. Високі Договірні Сторони зобов’язуються виконувати остаточно рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами.

2. Остаточне рішення Суду передається Комітетові Міністрів, який здійснює нагляд за його виконанням”.

97. Суд повторює, що стаття 46 Конвенції – у світлі її тлумачення в контексті статті 1 – покладає на державу-відповідача юридичний обов’язок вжити під наглядом Комітету Міністрів відповідних заходів загального та/або індивідуального характеру для забезпечення права заявника, порушення якого було констатоване Судом. Таких заходів держава-відповідач повинна вжити і стосовно інших осіб, ситуація яких аналогічна ситуації заявника, а саме усунути проблеми, які призвели до таких висновків Суду (див. рішення у справах “*Scozzari та Джюнта проти Італії*” (*Scozzari & Giunta v. Italy*) [GC], №№ 39221/98 і 41963/98, п. 249, ECHR 2000-VIII, “*Крістіна Гудвін проти Сполученого Королівства*” (*Christine Goodwin v. the United Kingdom*) [GC], № 28957/95, п. 120, ECHR 2002-VI, “*Лукенда проти Словенії*” (*Lukenda v. Slovenia*), № 23032/02, п. 94, ECHR 2005-X, та “*S. і Марпер проти Сполученого Королівства*” (*S. and Marper v. the United Kingdom*) [GC], №№ 30562/04 і 30566/04, п. 134, ECHR 2008-...). На цьому обов’язку постійно наголошує Комітет Міністрів, здійснюючи нагляд за виконанням рішень Суду (див., наприклад, резолюції ResDH(97)336, IntResDH(99)434, IntResDH(2001)65 і ResDH(2006)1). В принципі Суд не зобов’язаний визначати, які саме заходи для виправлення ситуації доцільно вжити державі, аби виконати свої зобов’язання за статтею 46 Конвенції. Проте Суд зацікавлений у тому, щоб сприяти швидкому та ефективному усуненню недоліку, виявленого в національній системі захисту прав людини (див. рішення у справі “*Дриза проти Албанії*” (*Driza v. Albania*), № 33771/02, п. 125, ECHR 2007-XII (витяги)).

98. У справі, що розглядається, Суд констатував порушення статті 5 Конвенції, які можна визначити як такі, що постійно констатуються Судом у справах проти України. Хоча завдяки змінам у законодавстві дві з проблем, виявлених у цій справі (взяття під варту

та продовження строку тримання під вартою за санкцією прокурора, а також неврахування періоду ознайомлення з матеріалами справи у строк досудового ув'язнення), вже не виникають у справах стосовно досудового ув'язнення в Україні, проте інші проблеми досі мають місце. Тому Суд постійно констатує порушення пункту 1(с) статті 5 Конвенції щодо періодів, протягом яких тримання під вартою здійснювалося без відповідного судового рішення, особливо протягом періоду після закінчення слідства та до початку судового розгляду, а також щодо судових рішень, винесених на стадії судового розгляду, які не містять визначених строків подальшого тримання під вартою, таким чином залишаючи без змін такий запобіжний захід, а не продовжуючи строк його застосування, що суперечить вимогам статті 5 (див., серед багатьох інших джерел, згадане вище рішення у справі *Єлоєва*, пп. 49–55). Видається, що обидві проблеми мають місце в зв'язку з законодавчою прогалиною.

99. Крім того, Суд часто констатує порушення пункту 3 статті 5 Конвенції у зв'язку з тим, що, навіть коли йдеться про тривалі строки тримання під вартою, національні суди часто обґрунтовують продовження строку тримання під вартою однаковими підставами протягом всього періоду ув'язнення, якщо взагалі роблять це, тоді як згідно з пунктом 3 статті 5 після спливу певного часу подальше існування обґрунтованої підозри перестає само по собі бути підставою для позбавлення свободи, а суди зобов'язані обґрунтовувати рішення про продовження тримання під вартою іншими підставами, які мають бути чітко вказані (див., серед багатьох інших джерел, згадане вище рішення у справі *Єлоєва*, пп. 59–61, та рішення у справі "*Свершов проти України*" (*Svershov v. Ukraine*), № 35231/02, пп. 63–65, від 27 листопада 2008 року). Суд не може рекомендувати, які конкретні заходи слід вжити у зв'язку з цим, але зазначає, що національні органи влади повинні розв'язати цю проблему, щоб не допустити подальшого надходження аналогічних скарг за цим пунктом статті.

100. Стосовно права на розгляд питання законності тримання під вартою, що гарантується пунктом 4 статті 5, Суд зазначає, що в цій справі та інших подібних справах, які розглядалися раніше, він стикнувся з проблемою відсутності адекватного реагування з боку національних судів на аргументи заявників про необхідність звільнення їх з-під варти. Незважаючи на існування національних судів, компетентних вирішувати такі питання і ухвалювати рішення про звільнення з-під

варти, без чіткої процедури розгляду питання законності тримання під вартою суди часто залишаються теоретичним, а не практичним засобом для цілей пункту 4 статті 5 (див. згадане вище рішення у справі “Молодорич проти України” (*Molodorych v. Ukraine*), п. 108, не остаточне). Крім того, вбачається, що забезпеченню невідкладності розгляду питання законності тримання під вартою заважає те, що такий розгляд пов’язаний з іншими процесуальними заходами, що вживаються у кримінальній справі заявника протягом розслідування і судового розгляду справи, хоча такі процесуальні заходи не обов’язково можуть збігатися з необхідністю без зволікання і з розумною періодичністю вирішувати питання про подальше тримання заявника під вартою (див., серед багатьох інших джерел, згадані вище рішення у справах *Свершова*, пп. 70–72, і *Сергія Волосюка*, пп. 52–59). Нарешті, чинне законодавство не захищає заявників від свавілля, коли, як це мало місце у справі *Єлосва*, національний суд відмовляється повторно дослідити обґрунтованість тримання заявника під вартою, посилаючись на те, що раніше він уже неодноразово вирішував питання щодо законності тримання під вартою, тим самим позбавляючи заявника права, гарантованого пунктом 4 статті 5, на розгляд питання законності його ув’язнення (див. згадане вище рішення у справі “*Єлосв проти України*”, п. 65). Суд вважає, що національні органи повинні розв’язати ці проблеми, щоб не допустити подальших повторюваних скарг щодо цього питання.

101. У своїй практиці Суд при виявленні недоліку в національній правовій системі вказує на джерело відповідної проблеми, щоб допомогти Договірним державам у пошуку належного її вирішення, а Комітетові Міністрів – у здійсненні нагляду за виконанням рішень (див., наприклад, рішення у справі “*Марія Віолета Лазареску проти Румунії*” (*Maria Violeta Lazarescu v. Romania*), № 10636/06, п. 27, від 23 лютого 2010 року, згадане вище рішення у справі *Друзи*, пп. 122–126, та рішення у справі “*Урпер та інші проти Туреччини*” (*Urper and Others v. Turkey*), №№ 14526/07, 14747/07, 15022/07, 15737/07, 36137/07, 47245/07, 50371/07, 50372/07 і 54637/07, пп. 51 і 52, від 20 жовтня 2009 року). Беручи до уваги системний характер проблеми, яку виявлено в цій справі, Суд наголошує, що слід невідкладно запровадити конкретні реформи в законодавстві та адміністративній практиці України для їх узгодження із висновками Суду, викладеними у цьому рішенні, щоб забезпечити відповідність такого законодавства та практики вимогам статті 5. Суд залишає за державою під наглядом Комітету Міністрів

право визначити, який саме спосіб розв'язання цих проблем був би найдоцільнішим, і пропонує Урядові подати план заходів, розроблений у цьому зв'язку, не пізніше шести місяців від дня, коли це рішення набуде статусу остаточного.

VI. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

102. Стаття 41 Конвенції передбачає:

“Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію”.

А. Шкода

103. Заявник стверджував, що він зазнав моральної шкоди, але не вказав суми відшкодування. Він залишив це питання на розсуд Суду.

104. Уряд зазначив, що вимога відшкодування шкоди має бути конкретною і підтверджуватись відповідними документами.

105. Суд вважає, що заявник мав зазнати певної моральної шкоди. Керуючись принципом справедливості, Суд призначає йому відшкодування у розмірі 20 000 євро.

В. Судові та інші витрати

106. Заявник не вимагав компенсації витрат. Тому Суд нічого не присуджує.

С. Пеня

107. Суд вважає, що пеня в разі несвоєчасної виплати має визначатися на підставі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку плюс три відсоткові пункти.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Оголошує* прийнятною скаргу за статтею 3 стосовно умов тримання заявника під вартою, а також його скарги за пунктом 1(с) та пунктами 3 і 4 статті 5, а решту скарг у заяві – неприйнятними.

2. *Постановляє*, що у цій справі мало місце порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з побутовими умовами тримання в Київському СІЗО.

3. *Постановляє*, що у цій справі мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

4. *Постановляє*, що у цій справі мало місце порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.

5. *Постановляє*, що у цій справі мало місце порушення пункту 4 статті 5 Конвенції.

6. *Постановляє*, що:

а) упродовж трьох місяців від дня, коли це рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач має виплатити заявнику 20 000 (двадцять тисяч) євро відшкодування моральної шкоди з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто із зазначеної суми; ця сума має бути конвертована в національну валюту держави-відповідача за курсом на день здійснення платежу;

б) зі впливом зазначеного тримісячного строку і до остаточного розрахунку на цю суму нараховуватиметься простий відсоток (*simple interest*) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в період несплати, плюс три відсоткові пункти.

Учинено англійською мовою і повідомлено письмово 10 лютого 2011 року відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

Клаудія ВЕСТЕРДІК
Секретар

Пеер ЛОРЕНЦЕН
Голова

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК РІШЕНЬ ЄСПЛ, НА ЯКІ Є ПОСИЛАННЯ У РОЗДІЛІ 2 ЦЬОГО ВИДАННЯ

- “Абуева та інші проти Росії” (Abuyeva and Others v. Russia) – 78
“Аккоч проти Туреччини” (Akkoç v. Turkey) – 73, 75
“Аманн проти Швейцарії” (Amann v. Switzerland) – 63
“Амбрушкевич проти Польщі” (Ambruszkiewicz v. Poland) – 92
“Амур проти Франції” (Amuur v. France) – 82, 83
“**Анкерт проти Швейцарії**” (Ankerl v. Switzerland)* – 68
“Афанасьєв проти України” – 72
“Ашингдейн проти Сполученого Королівства” (Ashingdane v. the United Kingdom) – 114, 115
- “Байсаков проти України” – 72
“Баклі проти Сполученого Королівства” (Buckley v. the United Kingdom) – 97
“**Балацький проти України**” – 116
“Барановський проти Польщі” (Baranowski v. Poland) – 83, 89, 101
“Бейлер проти Італії” (Beyeler v. Italy) [GC] – 111
“Белевітський проти Росії” (Belevitskiy v. Russia) – 122
“Беляєв та Дігтяр проти України” – 102
“Бельгійська мовна справа” (Belgian Linguistics case) – 104
“Бенхем проти Сполученого Королівства” (Benham v. the United Kingdom) – 89
“Білий проти України” (Bilyu v. Ukraine) – 76
“Боттацці проти Італії” (Bottazzi v. Italy) [GC] – 119
“Бочаров проти України” (Bocharov v. Ukraine) – 76
“Броньовський проти Польщі” (Broniowski v. Poland) [GC] – 110, 118, 119
“Брумареску проти Румунії” (Brumarescu v. Romania) [GC] – 56, 110
“Буамар проти Бельгії” (Bouamar v. Belgium) – 90
“Бузілов проти Молдови” (Buzilov v. Moldova) – 75
“Булгаков проти України” (Bulgakov v. Ukraine) – 103
“Бурггартц проти Швейцарії” (Burghartz v. Switzerland) – 102, 103
“Бурдов проти Росії” (№ 2) – 118, 120
“Буткевічус проти Литви” (Butkevičius v. Lithuania) – 121

* Тут і далі жирним шрифтом виділено рішення ЄСПЛ, з яких у розділі 2 цього видання наводяться цитати. – Прим. Т.Фулей.

- “В. проти Франції” (В. v. France) – 103
- “Ван дер Леер проти Нідерландів” (Van der Leer v. the Netherlands) – 89
- “Вассінк проти Нідерландів” (Wassink v. the Netherlands) – 89, 96
- “Вачев проти Болгарії” (Vachev v. Bulgaria) – 96
- “Велікова проти Болгарії” – 111
- “Вергельський проти України” (Vergelskyu v. Ukraine) – 72, 76, 78
- “Віслогузов проти України” – 72
- “Войтенко проти України” – 117, 118
- “Володимир Поліщук та Світлана Поліщук проти України” (Vladimir Polishchuk and Svetlana Polishchuk v. Ukraine) – 64, 100, 106**
- “Волохи проти України” (Volooha v. Ukraine) – 62, 123**
- “Галфорд проти Сполученого Королівства” (Halford v. the United Kingdom) – 101
- “Гарькавий проти України” (Garkavyu v. Ukraine) – 83
- “Геннадій Науменко проти України” – 72
- “Геттон та інші проти Сполученого Королівства” (Hatton and others v. the United Kingdom) – 104
- “Гефген проти Німеччини” (Gäfgen v. Germany) [ВП] – 75
- “Головань проти України” (Golovan v. Ukraine) – 98**
- “Гонгадзе проти України” (Gongadze v. Ukraine) – 80**
- “Гримковська проти України” (Grimkovskaya v. Ukraine) – 104
- “Гуттен-Чапська проти Польщі” (Hutten-Czapska v. Poland) [GC] – 118, 119
- “Гюлес проти Туреччини” – 111
- “Гаскін проти Сполученого Королівства” (Gaskin v. the United Kingdom) – 103
- “Гійо проти Франції” (Guillot v. France) (№ 1) – 103
- “Гласс проти Сполученого Королівства” (Glass v. the United Kingdom) – 103
- “Голдер проти Сполученого Королівства” (Golder v. The United Kingdom) – 114
- “Граусліс проти Литви” (Grauslys v. Lithuania) – 61
- “D. G. проти Ірландії” (D. G. v. Ireland) – 90
- “Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands” – 68**
- “Даджен проти Сполученого Королівства” (Dudgeon v. the United Kingdom)

- “Данкевич проти України” – 72
- “Де Вільде, Оомс і Версип проти Бельгії” (De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium) – 82
- “Доменічіні проти Італії” (Domenichini v. Italy) – 101
- “Доронін проти України” (Doronin v. Ukraine) – 83
- “Дрозд проти України” (Drozd v. Ukraine) – 76
- “Дубенко проти України” – 119
- “Душка проти України” (Dushka v. Ukraine) – 76
- “Дурмуш Курт та інші проти Туреччини” (Durmuş Kurt and Others v. Turkey) – 74
- “Е. Г. проти Польщі” (E. G. v. Poland) – 118
- “Елсі та інші проти Туреччини” – 98
- “Ельсхольц проти Німеччини” (Elsholz v. Germany) [ВП]
- “Енгель та інші проти Нідерландів” (Engel and Others v. the Netherlands) – 82
- “Еркало проти Нідерландів” (Erkalo v. the Netherlands) – 89
- “Ернст та інші проти Бельгії” (Ernst and Others v. Belgium) – 97, 104
- “Єлоєв проти України” (Yeloyev v. Ukraine) – 86, 123
- “Єчюс проти Литви” (Ječius v. Lithuania) – 60, 83
- “З. проти Фінляндії” – 105
- “Звольський та Звольська проти Чеської Республіки” (Zvolsky and Zvolska v. the Czech Republic) – 115
- “Ірландія проти Сполученого Королівства” (Ireland v. the United Kingdom) – 73
- “Ісмаїлов проти України” (Ismailov v. Ukraine) – 72, 76
- “Ічин та інші проти України” (Ichyn and Others v. Ukraine) – 84, 88**
- “Каверзін проти України” (Kaverzin v. Ukraine) – 75, 79**
- “Кайя проти Австрії” (Kaaya v. Austria) – 68
- “Каїа проти Туреччини” – 111
- “Калоджеро Діана проти Італії” (Calogero Diana v. Italy) – 101
- “Кампаніс проти Греції” (Kampanis v. Greece) – 61
- “Кац та інші проти України” (Kats and Others v. Ukraine) – 60, 79**
- “Кемпбелл проти Сполученого Королівства” (Campbell v. the United Kingdom) – 101

- “Класс та інші проти Німеччини” (Klass and Others v. Germany) – 62, 63, 64, 123
- “Кобець проти України” (Kobets v. Ukraine) – 76
- “Коваль проти України” (Koval v. Ukraine) – 72, 77
- “Ковальчук проти України” (Kovalchuk v. Ukraine) – 76
- “Козачок проти України” – 119
- “Козинець проти України” (Kozinets v. Ukraine) – 76
- “Корнейкова проти України” (Korneykova v. Ukraine) – 91**
- “Коробов проти України” (Korobov v. Ukraine) (двічі) – 76
- “Корчуганова проти Росії” (Korchuganova v. Russia) – 85
- “Крейдіч проти України” (Kreydich v. Ukraine) – 85
- “Кресс проти Франції” (Kress v. France) [GC] – 68
- “Крістіна Гудвін проти Сполученого Королівства” (Christine Goodwin v. the United Kingdom) [GC] – 103, 117
- “Кроон та інші проти Нідерландів” (Kroon and Others v. the Netherlands)
- “Круслен проти Франції” (Kruslin v. France) – 59, 65
- “Кудла проти Польщі” (Kudła v. Poland) – 124
- “Куїнн проти Франції” (Quinn v. France) – 82
- “Кумпана та Мазаре проти Румунії” (Cumpana and Mazare v. Romania) [ВП] – 93
- “Кутіч проти Хорватії” (Kutic v. Croatia) – 113, 115
- “Кучерук проти України” – 72, 79
- “Лабіта проти Італії” (Labita v. Italy) [GC] – 82
- “Ладент проти Польщі” (Ladent v. Poland) – 92
- “Лінд проти Росії” (Lind v. Russia)
- “Лопес Остра проти Іспанії” (Lopez Ostra v. Spain)
- “Лукенда проти Словенії” (Lukenda v. Slovenia) – 117
- “Луценко проти України” (Lutsenko v. Ukraine) – 86, 92**
- “Любов Єфименко проти України” – 79
- “М. проти України” – 87
- “Матяр проти Туреччини” (Matyar v. Turkey) – 73
- “Махмудов та Агазаде проти Азербайджану” (Mahmudov and Agazade v. Azerbaijan) – 93
- “Мелоун проти Сполученого Королівства” (Malone v. United Kingdom) – 63
- “Мельник проти України” (Melnyk v. Ukraine) – 117

- “Меньшакова проти України” (Menshakova v. Ukraine) – 115**
“Меріт проти України” (Merit v. Ukraine) – 77, 124
“Мехмет Емін Юксель проти Туреччини” (Mehmet Emin Yüksel v. Turkey) – 74
“Мікулич проти Хорватії” (Mikulić v. Croatia) – 102, 103
“Мироненко проти України” – 79
“Мироненко і Мартенко проти України” (Mironenko and Martenko v. Ukraine) – 95
“Михайлюк та Петров проти України” – 56
“Михалкова проти України” – 78
“Мокалал проти України” (Mokallal v. Ukraine) – 84
“Молодорич проти України” (Molodorych v. Ukraine) – 122
“Моорен проти Німеччини” (Mooren v. Germany) [ВІІ] – 86
“Мултіплекс проти Хорватії” (Multiplex v. Croatia) – 113
“Муравська проти України” – 77
“Мушта проти України” – 116
- “Надточій проти України” – 68**
“Нахманович проти Росії” (Nakhmanovich v. Russia) – 85
“Невмержицький проти України” (Nevmerzhitsky v. Ukraine) – 77
“Нечипорук і Йонкало проти України” (Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine) – 72, 76, 95
“Нештак проти Словаччини” (Nestak v. Slovakia) – 86
“Недбала проти Польщі” (Niedbala v. Poland) – 101
“Нікітін проти Росії” (Nikitin v. Russia) – 57
“Нікіфоренко проти України” (Nikiforenko v. Ukraine) – 124
“Ніколова проти Болгарії” (Nikolova v. Bulgaria) [GC] – 61
“Німітц проти Німеччини” (Niemietz v. Germany) – 97, 103
“Новік проти України” (Novik v. Ukraine) – 86
“Новоселецький проти України” – 110
- “Од’євр проти Франції” (Odièvre v. France) – 103
“Орхан проти Туреччини” (Orhan v. Turkey) – 80
“Ошурко проти України” (Oshurko v. Ukraine) – 72, 76
- “Пантелеєнко проти України” (Panteleyenko v. Ukraine) – 65, 97, 103, 104**
“Петра проти Румунії” (Petra v. Romania) – 59, 101

- “Пек проти Сполученого Королівства” (Peck v. the United Kingdom) – 103
- “Петухов проти України” – 72
- “Плахтєєв та Плахтєєва проти України” – 113**
- “Плоський проти Польщі” (Ploski v. Poland) – 108
- “Полонський проти Росії” (Polonskiy v. Russia) – 74, 75
- “Полторацький проти України” (Poltoratskiy v. Ukraine) – 56, 58**
- “Релігійна громада Свідків Єгови в м. Москві проти Росії” (Jehovah’s Witnesses of Moscow v. Russia) – 92
- “Ромашов проти України” – 119
- “Ромен і Шмідт проти Люксембургу” – 97
- “Ротару проти Румунії” [GC] – 104
- “Руїс Торіа і Хіро Балані проти Іспанії” – 112
- “Рябих проти Росії” (Ryabukh v. Russia) – 56
- “S. і Марпер проти Сполученого Королівства” (S. and Marper v. the United Kingdom) [GC] – 117, 118
- “Савінський проти України” (Savinskiy v. Ukraine) – 56
- “Салман проти Туреччини” (Salman v. Turkey) [ВІІ] – 73
- “Салов проти України” (Salov v. Ukraine) – 77
- “Салапа проти Польщі” (Sałapa v. Poland) – 101
- “Самардак проти України” (Samardak v. Ukraine) – 76
- “Свершов проти України” (Svershov v. Ukraine) – 85, 86, 122
- “Світлорусов проти України” (Svetlorusov v. Ukraine) – 84, 95, 96
- “Сельмуні проти Франції” (Selmouni v. France) [ВІІ] – 73, 76
- “Сергій Волосюк проти України” (Sergey Volosyuk v. Ukraine) – 60, 101, 122, 123**
- “Сергій Шевченко проти України” – 79
- “Сільвер та інші проти Сполученого Королівства” (Silver and Others v. the United Kingdom) – 59, 101
- “Силенок і “Техносервіс-плюс” проти України” (Sylenok and Tekhnoservis Plus v. Ukraine) – 76
- “Скоццарі та Джунта проти Італії” (Scozzari & Giunta v. Italy) [GC] – 117
- “Смірнова проти Росії” (Smirnova v. Russia) – 92, 104, 105
- “Солдатенко проти України” (Soldatenko v. Ukraine) – 72, 83, 84
- “Спінов проти України” (Spinov v. Ukraine) – 76
- “Спорронг та Льонрот проти Швеції” – 110

- “Стаббінгс та інші проти Сполученого Королівства” (Stubbings and Others v. the United Kingdom) – 114
- “Стіл та інші проти Сполученого Королівства” (Steel and Others v. the United Kingdom) – 96
- “Суругіу проти Румунії” (Surugiu c. Roumanie) – 112
- “Сухорубченко проти Росії” (Sukhorubchenko v. Russia) – 113
- “Т. проти Італії” (T. v. Italy) – 68
- “Тесленко проти України” (Teslenko v. Ukraine) – 76, 77
- “Тжаска проти Польщі” (Tzaska v. Poland) – 61
- “Толстой Милославський проти Сполученого Королівства” (Tolstoy Miloslavsky v. the United Kingdom) – 114
- “Улькю Екінчі проти Туреччини” (Ülkü Ekinci v. Turkey) – 73
- “Ф.С.Б. проти Італії” (F.C.B. v. Italy) – 68
- Фельдман проти України” (№ 2) (Feldman v. Ukraine (no. 2) – 65, 108**
- “Фрідлендер проти Франції” (Frydlender v. France) [ВП] – 92
- “Х та Y проти Нідерландів” (X and Y v. the Netherlands) – 103
- “Хайло проти України” – 78
- “Хайредінов проти України” (Khayredinov v. Ukraine) – 86
- “Харченко проти України” (Kharchenko v. Ukraine) – 82, 84, 85, 94, 121**
- “Христов проти України” (Khrystov v. Ukraine) – 56, 109**
- “Худобін проти Росії” (Khudobin v. Russia) – 61
- “Худойоров проти Росії” (Khudoyorov v. Russia) – 83, 85
- “Чуйкіна проти України” (Chuykina v. Ukraine) – 120**
- “Шалімов проти України” (Shalimov v. Ukraine) – 66
- “Ювіг проти Франції” (Huvig v. France) – 59, 65
- “Юрій Миколайович Іванов проти України” – 117, 120**
- “Яременко проти України” – 79

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Бараннік Роман В'ячеславович – кандидат юридичних наук, доцент; доцент кафедри правознавства Інституту управління і права Запорізького національного технічного університету;

Кучинська Оксана Петрівна – кандидат юридичних наук, професор; проректор Національної школи суддів України;

Фулей Тетяна Іванівна – кандидат юридичних наук; начальник відділу наукових досліджень проблем судочинства та його удосконалення Національної школи суддів України.

Для нотаток

Для нотаток

Кучинська О. П., Фулей Т. І., Бараннік Р. В.
К95 Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини : монографія / О. П. Кучинська, Т. І. Фулей, Р. В. Бараннік. – Ніжин : ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2013. – 228 с.
ISBN 978-966-340-529-2

У пропонованій монографії на підставі системного аналізу чинного міжнародного та національного законодавства, з урахуванням практики діяльності Європейського суду з прав людини, розглядається процес формування та розвитку загальновизнаних міжнародних стандартів у галузі прав людини. Комплексно досліджено правові питання імплементації загальновизнаних міжнародних стандартів та принципів кримінального провадження в галузі прав людини у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство.

Буде корисною для науковців, викладачів, аспірантів та студентів юридичних навчальних закладів, а також для працівників суду, правоохоронних та правозахисних органів.

УДК 343.137
ББК 67.411:67.412

Наукове видання

КУЧИНСЬКА Оксана Петрівна
ФУЛЕЙ Тетяна Іванівна
БАРАННІК Роман В'ячеславович

**ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
У СВІТЛІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ
З ПРАВ ЛЮДИНИ**

Монографія

В авторській редакції
Коректор – Кучинська О. П., Фулей Т. І., Бараннік Р. В.
Комп'ютерна верстка та макетування – Друзь І.О.

Підписано до друку 08.04.2013 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 14,25. Обл.-вид. арк. 16,41.
Наклад 500 прим. Зам. № 170.

Видання та друк із оригіналу-макета замовника
в ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи
серія ДК № 3464, від 17.04.2009 р.;

вул. Шевченка, 109 а, м. Ніжин, Чернігівська обл., 16600,
факс: (04631) 3-18-03, тел. (04631) 3-12-84,
e-mail: 0463131284@mail.ru